

nió

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

3

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV, EVFOLYAM 3, SZ. 1960
M Á R C I U S
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ÁCS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VEBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Jegyzőkönyv

a HID IRODALMI DIJ bíráló bizottságának 1960. II. 26-án megtartott üléséről

A Forum kiadó tanácsa által alapított HID IRODALMI DIJ bíráló bizottsága – Borí Imre, Iványi Iván, Juhász Géza, Sinkó Ervin és Vukovics Géza – Sinkó Ervin elnökletével megtartott ülésén határozott a 200 000 dináros díj odaítéléséről.

A bizottság a díj kiosztásának szabályzata értelmében tekintetbe vette a jugoszláviai magyar írók 1959 folyamán könyv alakban megjelent minden alkotását. Örömmel állapította meg, hogy az elmúlt esztendő irodalmunkban igen gazdag termést hozott, s a bizottságnak sok értékes alkotás között kellett választania.

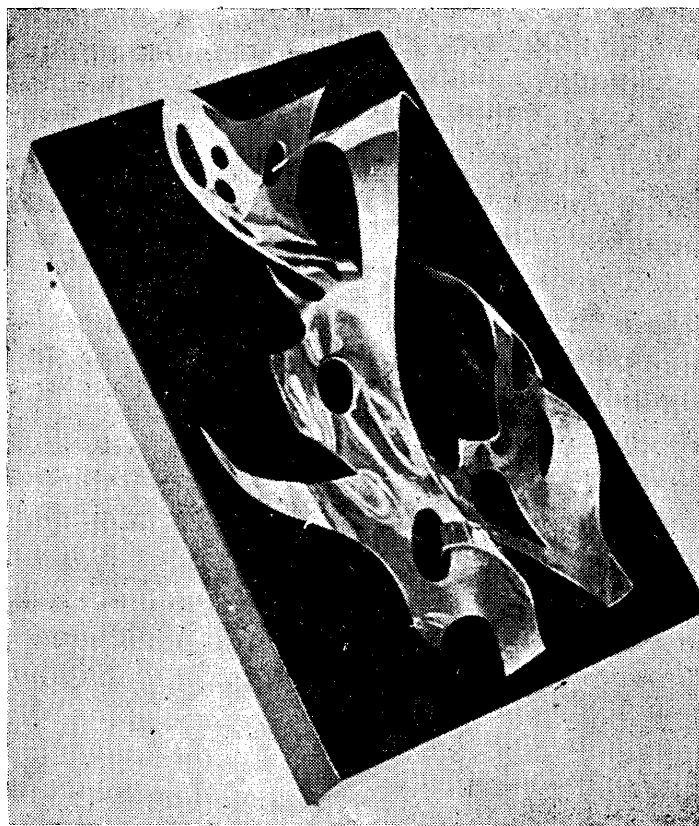
Az összes megjelent művek számbavétele után úgy találta, hogy elsősorban a következő három művet veszi számításba: Gál László: **Dal a szegény halászlól**, Herceg János: **Ég és föld**, Major Nándor: **Vereség**.

Méltányolva Major Nándor művészetének újszerűségét, modern hangolású prózájának szembetűnő jegyeit, valóságérzékét, témagazdagságát, korszerű alkotó módszerét – egyöntetű döntéssel a HID IRODALMI DIJAT Major Nándornak ítéli oda VERESÉG című elbeszélés-kötetéért.

A bíráló bizottság tagjai:

Sinkó Ervin, Borí Imre, Juhász Géza, Ivan Ivanji
és Vukovics Géza

A Híd irodalmi díjat 1960. február 28-án, délelőtt 10 órakor ünnepélyes keretek között adta át a kitüntetettnek Farkas Nándor, a Forum kiadóvállalat igazgatója. A zsüri döntését Sinkó Ervin író, a noviszádi bölcsészeti kar magyar tanszékének vezetője közölte, s egyben méltatta is a díjnyertes művet.

A képen látható fémplasztika — B. Szabó György és Kalmár Ferenc műve — a Híd irodalmi díj jelképe. Minden évben a díjon kívül ilyet is kap a kitüntetett.

Csipkebokrok súgták almaszín neved...

Fehér Ferenc

*Itt jártam el én is,
mikor még hajad
tömött két fonatával
szállt a villamos.
Májusi hála rezgett
a királydinnyés tájon,
mellednek tétova lepke lebbent
s mint földöntúli álmod,
úgy kellett hallanod,
mint szállnak, szállnak
kövér kofák fölött
a Chopin-dallamok.*

*Ott bandukoltam a nyárfák alatt,
és bokorra szállt pihenni kedvem.
Attila könyve volt csak kezemben,
és szívemben feléd sugárzó, jó szavak.*

*Csipkebokrok súgták almaszín neved,
és latin füzetbe másolt, selymes verssorok;
vén présházak lehelték,
s tündéri almafák felett
az ájult ég,
de láttam,
alakod füstként ellobog.*

*Atvett az akácos erdő,
néma rengeteg.
a sejtelemmel suhogó,
A homokban köténykés bogárkák adtak
jószagú, mélyálmú fekhelyet.*

Ózlábú lányok jöttek arra,
és kigombolt ingben
gitáros nagyfiúk.
Lebbent a szél,
s egy levélke
észrevétlen
fiús mellemre
tétován halni hullt.

Úgy keltettek fel az esti árnyak,
mint rég elhalt,
éjente visszajáró
asszonyok.
Sokáig simogattam
kérges arcát egy fának,
és hosszan sírt utánam
a hült homok.

Úgy úszot felém
a tó sárga holdja
a csillagkavicsos égi utakon,
mint sápadt lányarc,
mécsek közt haldokolva,
és nem várt,
nem várt senki
a parti padokon.

Csak a feketekabátos
pincér-est sétált
a Vigadó teraszán,
és elgurult éveit számlálta
asztalán
az a roskadt férfiárny.

A lámpák égő koszorút fontak a vízbe
és gyerekkorom
szikrázó, szép napja felmerült;
ott álltam kis trikómban,
megigézve,
és nádasok villogtatták felém
lándzsás sok fegyverük.
Gyerekekkel virágzó volt az a csónak.
Megfeszültek apám biztos kötélizmai.
Láttam, hogy anyám örömrózsái
vízbe hajolnak,
és szipog a kedves,
és nem tud szólni...

A lámpák égő koszorút fontak a vízbe,
s én nem tudtam, hogy vágyaink
szép koszorúja lobog ott;
Egy percre úgy tűnt:
valaki nevemen szólít,
pedig csak a roskadt
csónakház zokogott...

Itt jártam el én is,
mikor még hajad
tömött két fonatával
szállt a villamos;
és itt maradok már veled,
ha élet vagy halál
rettentő tengerárja mos.

Téged idéz itt minden:
a fák,
a dérfedte utak,
egy szó,
egy gyöngéd mozdulat,
és téli felhők
örök csendjében
az elhúzó vadludak.

Bízó szerelemmel

Fehér Ferenc

*Az embert szerelme igázza és szerelem menti fel.
Szemed felnyíl rá vagy meg se rebben,
s ezért ki így, ki úgy felel.*

*Aki nem hisz, meghal vagy cseppenként vérzik el.
Eztán is te taníts rá,
okos pilláid rámnnyíló seprőcskéivel.*

*Gyerekkorom mély udvarából még deres rém figyel.
Üzd el,
pilláid haragos, bűvös seprőcskéivel.*

*Szemerkeél a múlt. A bolond kis óra énekel.
Állítsd meg,
hollónyugolmú pilláid seprőcskéivel.*

*Lépteimre az éj s a sarki kút figyel.
Utamból
pilláid seprőcskéje mindent elseper.*

*Ugye, elbír az még egy életet,
aki egy kancsót így cipel?
Biztassál, Virág,
bólintó pilláid seprőcskéivel.*

*Telünk mélyhegedűjén karmos szél cinel.
Takarj be,
sátoros pilláid seprőcskéivel.*

*Kivel mérhetnélek? S te engem kivel?
Magadba zártál már
pilláid pántos seprőcskéivel.*

*Minket már mindegy, nyár vagy tél visz el.
Sírunkra örök szirmokat sepersz
szerelmünk sugaras seprőcskéivel.*

Napló és feljegyzések

B. Szabó György

1960. január 5.

Ma este tízkor fejeztem be a kilencedik nagyméretű rajzot. Nem vagyok fáradt, csak nyugtalan és kissé kedvetlen, mint mindig, ha befejezek egy képet. Kifosztottnak érzem magam: kitéptem magamból valamit, ami eddig csak az enyém volt; a megfogalmazás most már végleges és a rajz megkezdí önálló életét. Független lett tőlem, saját törvényeinek engedelmeskedik. Holnap már idegen tekintetek érintik, gondolatokat és érzéseket indít el, eszméltet és ellenállást vált ki, mint minden alkotás, amely újrafogalmazni kívánja az ember álláspontját a világhoz. Tárgy lesz, lajstromozzák, mappába helyezik kezek, ládába csomagolják, üveg alá szorítják, falra erősítik, megszokják és elfelejtik. Ezek hát a búcsú percei is, de meghatódottság nélküliek. Amíg az éjszakai csendben figyelmesen újra szemügyre veszem a képet, a részleteket, és úgy próbálok elhelyezni, hogy az egészet új látószögéből tekinthessem át, már az új kép izgat, a megszülető,

az, amit magamban hordok már hónapok óta. Talán ott teljesebben sikerül megvalósítanom a diszharmónia harmóniáját, a megzabolázott szenvedélyt, a fegyelmezett nyugtalanságot.

(Az egyik fiatal, az alacsonyabb, felrántotta a szekrényajtót, magára kapta a télikabátot, pizsamában volt, és a sötét, hangtalan folyosókon az ambulanciára sietett. Fűrge lépteit hallotta, a bőrpapucs nyikongását és saját gyors lélegzetvételét. Villany gyújtott, a műszerek ezüstösen csillogtak, orvosságos üvegek hallgattak a vitrinekben, fehéren nyújtózott a pamlag, a végzetet sejtetve. Kapkodva kereste az íróasztalon a telefonszámok lajstromát, és amikor az ügyeletes orvossal szót váltott, hangja idegenül és ismeretlenül csengett. Letette a kagylót, újra szemügyre vette az eddig csak nappal ismert ambulanciát, amikor a széles ablakon át, a meleg tejüvegen átszűrve fehéren csillogott a havas délelőtt. Aztán ismét a telefonszámok lajstromát nézte, a házi-telefonok számai voltak ott, az orvosoké, az igazgatóságé, a gazdasági hi-

Foto: Brezsán Gy.

B. Szabó György: IX. Kompozíció, 1959–60, tus. (83×59 cm)

Melléklet B. Szabó György „Napló és feljegyzések” c. írásához

vatalé, a laboratóriumé, az egyes osztályoké. Nézte a telefonszámokat, figyelmesen, mintha meg akarná jegyezni magának valamennyit, pedig csak az időt húzta. Egész idő alatt a betegszobára gondolt, a mellette fekvő idősebbre, aki kínlódva, hörgöve, rángó testtel és lila arccal vért hány. És a másik szomszédjára, a fiatalabbra, aki régi beteg volt, és aki most ott áll, az idősebbet átölelve, és bátorítva, biztatva a hányásra, mert a megalvadt vér, ha a légzőcsőbe jut, fulladást okozhat. A fehér paplanlepedő is véres: apró, kerek vérfoltok mindenütt. Aztán eszébe jut, hogy jelenetie kellene, hogy az ügyeletes orvos már útban van. Leteszi a kézmény kartonlapra ragasztott telefonjegyzéket, eloltja a villanyt, lassan bezárja az ajtót és csendes, lassú léptekkel megindul a végtelen folyosókon. Egyetlen apró égő világít, az ablakokon át a sötét éjszakába látni. Valószínűleg még mindig esik a hó, gondolja, s megy-megy a végtelen homályos folyosókon, álmodó betegszobák mellett, s amikor a szobája elé ér, nem nyit be, hanem először hallgatódzik: a hörgő, kínlódó lélegzést hallja és a gyengéd biztatás hangját, s mielőtt benyitna, még egyszer visszafordul a néma, végtelen, homályos folyosó felé és arra gondol, hogy öt nappal ezelőtt érkezett ide és milyen jó lenne elfutni innen.)

Vannak az irodalomban, művészetben hagyományok, amik köteleznek. Nem minden hagyomány érdemel tiszteletet: az új a művészetben mindig a hagyományokkal való leszámolást is jelentette. A hagyománytisztelt és a hagyományokra hivatkozás mindig gyanút kelt: az újjal való szembeállást, a réginek konzerválását? sejteti és kényelemszeretetet leplez.

Akadályozza-e minden esetben a hagyományok tisztelete az új kibontakozását? — kérdezzük, mert minden újban ott él még a halódó régi, és minden új feltűnésekor az elismeréssel együtt jelentkezik a kétely is: valóban új-e, ami előttünk van.

Soha ennyi húsz éves esszé-író nem működött a jugoszláv irodalomban,

mint napjainkban, és soha a megfogalmazás „eredetiségének” annyi művelője nem akadt, mint most, folyóirataink és lapjaink hasábjain.

Nem az évekkel van baj és nem is azzal, hogy esszé-írók a megfogalmazás eredetiségét tűzték ki legfőbb célul.

De elgondolkoztató és figyelemreméltó jelenség irodalmunkban, hogy az egy nyelven olvasó fiatal esszé-írók milyen mehökkentő bátorsággal, merészséggel és magabiztossággal formálnak ítéletet, álláspontot, véleményt a nyugati modern irodalmak nagy alkotóiról, és alkotásokról, amiket csak felületesen ismernek, másodkézből, helyel-közzel közepeszerű fordítások alapján. És sokszor egy-két tanulmány, gyakran egyetlen könyvismertetés, nemegyszer egy sután megírt recenzió elegendőnek bizonyul az „eredeti” gondolat kicsi-holására a megfelelő adag bátorságot ad a megfogalmazás nyaktörő mutatóványainak a bemutatására.

(Igaz, akadnak nálunk olyan „avantgardista” művészek is, akik a nyugati festők újságokban megjelent fehér-fekete reprodukciói alapján havonként változtatnak stílust, ki-fejezésmódot és „forradalmi” ugrásokkal jutnak el „eredeti” nyelvük kialakításáig.)

S házunk táján? Olvashatunk könyvismertetéseket, amelyek azt a látszatot akarják kelteni az olvasóban, mintha írójuk eredetiben olvasta volna az angol, német, francia és olasz regényeket, pedig csak szerbhorvát fordításban olvasta, lapjaink irodalmi rovataiban angol, francia, német és más nyelven írt elbeszéléseket olvashatunk és valamennyit szerbhorvát fordításból „fordította” magyarra a névtelen fordító, rádióállomásunk hangjáték műsorában egymást érik a külföldi írók remekművei, ezeket rendszerint a „fordító” dramatizálta — ismét szerbhorvát fordítás alapján, mégcsak nem is látta a művet eredeti nyelven. Lassan már-már annyira igénytelenek leszünk, hogy Rip Kirby, Miki és a töb-

bi képregény-hős párszavas mondanivalóját is csak akkor tudjuk igazán élvezni, ha a fordító szerbhorvát nyelvből és nem az eredeti angolból, franciából fordította.

S az irodalmi hagyomány? A nyelvtanulás erőfeszítései, hogy eredetiben olvashassuk a világ nagy alkotóinak remekműveit? Irodalmi példákra hivatkozunk? Arany, Petőfi, Péterfy, Babits, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós, Szerb Antal, Halász Gábor — hány nevet sorolhatnánk még fel! Távoli, utolérhetetlen példák?

A szükség törvényt bont — mondják a hagyományok „felrúgóí”, és az igénytelenséget, a másolást, a szellemi élet elszíntelenedését honosítják meg nálunk; az európai és a modern nyugati irodalmak eredményeit lobogtatják íróink előtt, eredetiséget és minőséget követelve, s amit tesznek, az a megtestesült provincializmus.

Embere válogatja, de akad, akinek ez a „szellemi igénytelenség” nem tesz, nem tud lelkesedni a megfogalmazás „eredetiségén”, aki bátor állítani, hogy a szocializmus nem jelent igénytelenséget a szellemi, művészi, irodalmi élet területén, meggyőződése, hogy senki ebben az országban nem teheti kötelezővé az igénytelenséget és az elszíntelenedést az irodalomban és a művészetben. Nem teszi és nem teheti a magyar író, a magyar olvasó és a magyar irodalom számára sem.

És aki úgy érzi, hogy a lármás, látványos és parádés példák ellenére vannak érvényes és pozitív hagyományok az irodalomban, és ezeknek tisztelete nemcsak nem akadályozza, hanem éppen elősegíteni és felszabadítani hivatott irodalmunk kibontakozását.

1960. január 9.

Kis híján nyolc órát dolgoztam a rajzon, tegnap tizet, tegnapelőtt né-

gyet. Lassan haladok vele, egy-egy részlet elkészítése után látom, hogy összhangba kell hoznom a már lezártak hitt, befejezett részekkel. Ez a tizedik kép eléggé bonyolult szerkezetű, talán a baranyai nagy rajz után a legszövevényesebb. A problémám, mint a baranyai rajznál is, a dekomponáltság. Ezt is alúlról kezdtem szerkeszteni és építeni, mint am azt; ez nyugodtabban indul, elomló puha, bársonyos felületekkel és erre támaszkodik a szabálytalanul állított közöpső rész, világos és sötétszürke variánsokkal, ahol fehér foltok egyensúlyozzák a felső réteg kétsíkú, párbeszéd, egymásbahajló, egymást, kirekesztő és egymást befogadó felületeit: a komorabb, a zártabb, plasztikus hatást kelt és egy szabálytalan téglalap, éles sarkok nélküli, megvilágítja, valami belső ragyogással, ezt a szabálytalan, szilárd felületet, míg a játékosabb, nyugtalanabb, szabadon hullámszik és egy majdnem szabályos, de fehérrel áttört négyzetben végződik. A harmadik felület ezüstszürke hatást kelt és funkcionálisan összefogja a három egymásra épülő réteget. Nehezen sikerül összefognom a széteső felületeket, de talán kielégítően oldom meg: miközben a szürkék skáláját szélesítettem, rájöttem, hogy távolról sem merítettem ki a lehetőségeket. A toll laza kezelésének az eredménye: puha, elomló, szürke felületek, de ezeket érdekessé, keménnyé, határozottá lehet tenni utólagos, figyelmes, de ugyanakkor erélyes megmunkálással. Csak ügyelni kell a kéztartásra és az ismétlődő mozdulatok ritmusára.

(A magas, sovány, bajuszos férfi megállt a betegszoba közepén és sáros cipőjét nézte. — Milyen szerencse, hogy szombat délután van és a takarítónők közül egyik sem látta, amikor végig jött a folyosón, gondolta, házipapucsot húzott, és fáradtan leült az egyik székre. Postám sincs, állapította meg, az órájára nézett, még kellene fürödnöm, de ehhez sem

volt kedve, szombaton mindig nagy a forgalom a fürdőszobákban s ezért rendszerint hétfőn szokott fürödni. — Elment hát — mondta ki most hangosan és meglepődött azon, hogy hangosan gondolkodik. Eddig soha nem tapasztalt magánál ilyesmit. Vagy talán nem vette észre? Az asszonyra gondolt, akitől egy fél órája köszönt el és akivel két napig együtt volt, s most nagyon elhagyatottnak, idegennek és fölöslegesnek érezte magát. Minden látogatója után ez a rosszkedvűség jelentkezett, narancsot hoztak és elvitték a nyugalmamat, így szokott dűnnyögni önmagában, megszokta a magányt és nehezebb esett minden idegen arc és minden változás. Egy pillanatra úgy tűnt, mintha egy emeleti kávéház ablakában ülne, körülötte három ismert arc, egy nő és két férfi, dél körül lehet, a kávéház majdnem üres a többiek kávéit isznak csak ő kért gin-t, a meleg októberi nap beragyogja a teret, ahol hatalmas fehér és piros autóbuszok kerengenek a megálló körül, s a terem ellenkező sarkában lévő hófehér függönyökkel díszített ablakokon át egy széles folyó csillogását látni és egy karcsú híd ívelését sejteni. De sietni kell, indul a piros autóbusz, kezek integetnek: egy női és két férfikéz. Az autóbuszban már várja az asszony, mellélül, együtt nézik az ismeretlen tájat, a hegycsúcsokon már hó fehérlik, a szénagyújtókat figyelik, a sima hófehér aszfaltutat, és az útszéli megállókon felszálló utasokat. Egy kisvárosban szálltak meg, várfalak szeltek keresztül-kasul az utcákat, apró ablakú, színes emeletes házak vették körül az ódon és díszes Szentháromság-szobrot, és mindenütt csengőszavú boltaitók voltak. A szállóda régi volt, a deszkapadló csikorgott a szobában, egy régimódi ágy állt a sarokban, mellette, a fal hosszában, egy pamlag, szemben egy szekrény és egy asztalka két székkal. Minden megviselt volt, kopott, de ragyogóan tiszta. A mosdó spanyolfallal volt elkerítve, hallgatta, amint az asszony mosakszik, sokáig pancsolt a vízben, friss levendulaillat vette körül meztelen testét, amikor melléfeküdt. Este indultak tovább, langyos tavaszi este, falvak és kisvárosok megállóinál zökkent egyet-egyet az autóbusz, de erre sem tudtak figyelni, egymáshoz préselődtek a zsúfolt kocsiban, vidáman nevettek, csak

a szemükkel beszéltek, mint mindig, ha jókedvük volt. A csatlakozásra sokáig kellett várni egy meredek utcájú kisvárosban, amelynek csendjét zajos hegyipatak-zúgás egészítette ki, tette teljessé. Egymásbakarolva haladtak a sötét utcákon, az egyik utcakereszteződésnél megálltak, ő cigarettára gyújtott, háttal a sötét hegyoldalról lesiető éjszakai szellőnek, míg az asszony szembeállt vele és tágranyílt szemmel nézte a fellobbanó gyufalángnál. — Érzem a tested illatát, — szólt az asszony —, a te szagodat — tette hozzá és hirtelen szájoncsókolta. — Most elment — mondta ki újra hangosan a magas, sovány, bajszos férfi, de nem lepődött meg azon, hogy hangosan gondolkodik. Ruhástul az ágyra vetette magát és lassan, megfontoltan hámozni kezdett egy narancsot.).

Fordítani a fordítást! Ha ismerjük az irodalmi szövegek érzékenységet, ha képet tudunk magunknak alkotni arról, hogy a műfordítás gyakran hogyan készül (és hány felkészült műfordítóról beszélhetünk a szerbhorvát nyelvterületen is!), akkor felvethetjük azt a kérdést is, hogy eljuthat-e az olvasó fordítások alapján a szöveg teljes megértéséig és befogadásáig. Fölösleges bizonyítgatnunk, hogy a tartalom és a forma mennyire összefügg az irodalmi alkotásokban és milyen eszközt jelent a nyelv az írói alkotómunkában. Éppen azt az eszközt, amit a legérzékenyebb fordító is csak tökéletlenül képes visszatenni.

S a nyelv, mint a gondolat- és hangulatformálás eszköze és szerszáma nem vesztett jelentőségéből a modern irodalomban sem. Ellenkezőleg: a gondolatok és érzések differenciálódásának következményeként egyre fejlődött, gazdagodott, új szavak, fogalmak, új viszonyok és összefüggések keletkeztek a nyelvben is: a kifejezés új lehetőségei ezúttal is új tartalmak elmondására és kifejezésére képesítik az író, az alkotót.

Gondoljunk akár Kafkára, akár Thomas Mannra: mennyire hozzá-

idomították a nyelvet műveik alap-
hangulatához és mondczivalójához:
az előbbi pedáns adatközléssel szü-
kíti le a mondat határait és csak a
lényegre szuggerálva döbrent rá ar-
ra, hogy a lényegre nem lehet min-
dig megragadni, rabul ejteni és mon-
datokba zárni, az utóbbi szélesen
hömpölygő mondatkolosszusokat fe-
gyelmezve és rendezve mutatja meg,
hogyan lehet hallhatóvá tenni és ze-
neileg is kifejezni prózában egy bom-
lott agy, vagy még pontosabban: egy
bomlott kor hallucinációit.

S mindkét eljárásnak mennyi ösz-
szetevője van: a szavak, az átvitt ér-
telmű jelentésen túl, hangulatot, kör-
nyezetet és kort idéznek elénk, em-
bert jellemeznek, típusokat, hagyó-
mányokat, műveltséget, hétköznapo-
kat elevenítenek meg. Érezni-e szerb-
horvát fordításban a prágai cseh-
zsidó argot Kafkánál és sajátos gon-
dolkodásának sajátos nyelvi képző-
ményeit, vagy képes-e a legjobb for-
dító is híven visszaadni a porosz bi-
gottságot és a bajor korlátoltságot,
nyelvileg, Thomas Mann „Faustus”-
ában? Pedig ez mindkettőnél ott van,
műveik esszenciáját teszi, savát-bor-
sát annak, amit mondtak.

Mert csak így válhatott művük hi-
telessé: nemcsak abban, amit mond-
tak, hanem, ahogyan mondták.

1960. január 12.

Sikerült egyensúlyba hoznom a
széteső felületeket! A rajz nyugod-
tabb lett, noha igyekeztem megtar-
tani a belső nyugtalanságot, és így
egy belső feszültség állandó jelen-
léte, hol bujkálva, rejtetten, hol pe-
dig fel-feltörve, hangsúlyozottan,
nyugtalanítja a felületet, drámaisá-
got, mozgást, a lappangó, kitörni ké-
szülő vihart sejtetve. Könnyű ezüst-
szürkék és nehéz, súlyos ólomszür-
kék néznek egymással farkasszemet,
elomló bányonyos feketék felelgetnek
az érdes felületű, sötét és komplikált

mértani testek hívására: a felületek
és az anyag új összefüggései állnak
elénk: a diszharmonia, a dekompo-
náltság lehet új harmónia is, a kom-
pozíciónak a szokványostól eltérő
formája. Nemcsak az időbeli, példá-
ul költészet, zene, hanem a térbeli
kompozíció is alapos, gyökeres vál-
tozásra szorul. A disszonancia meré-
szebb alkalmazásával vagy kizáróla-
gos alkalmazásával új értékrendszer
áll elő: az emberi testhez mért ará-
nyok nem a legmegfelelőbbek a mai
ember számára. Hol vagyunk már a
derék görögöktől?

(A zápor elvonult, s most kövér
cseppekben igazi nyári eső esett. A
halastó felől, a női osztály betegei jöt-
tek a főépület felé, apró, színes, női
esernyők alatt és könnyű, kivágott
nyári ruhák fölé húzott áttetsző eső-
köpenyekben, vidám nevetéssel. A
magas, karcsú, feketeszemű nő már
az árkádok alatt ült, egy kertiszéken,
a harmadik sorban, nézte hogyan pa-
kolják ki a hatalmas ládákból a gon-
dosan becsomagolt dohányársárga-színű
nagybőgőket, milyen szép, nemes for-
mája van ennek a hangszernek, gon-
dolta, soha nem látta ilyen közelről
ezt a mélyen, melegen zengő szerszá-
mot, csak távolról, a színpadon, ami-
kor otthon a filharmonikusok hang-
versenyére járt. Az árkádok közepén
helyezkedett el a zenekar, lassan ki-
alakult a hangversenydobogó képe,
kényszermegoldás volt, mert szabad-
téri hangversenyre számítottak, de az
eső nem akart elállni, esett, vastag,
kövér cseppekben, áztatta a fekete fe-
nyőfákat, a park virágágyásai kivirul-
tak, a levelek, a virágszár és a szir-
mok rajza hideg volt, merev és befeje-
zett, mint valami herbárium lapjain.
A hangolás hangjai: a vadászskürt
zengett fel, álmosan, elfojtottan, hosz-
szan, majd a fagott panaszkodott, a
mélyhegedűre a gordonka felelt, hege-
dűk sirtak fel és hallgattak el hirtel-
len. S aztán egyszerre zengtek fel: az
arkádok alatti levegő hirtelen megtelt
melegséggel, a húrok rezgését hallot-
ta, a hangokat, ahogyan születnek a
nemes formájú hangszerek dohány-
sárga testében, a részeket érezte, a-
melyek egyesülve alkotják a végleges,
befejezett harmonikus egészet, a kar-

mestert nézte, aki egyszerre szabadította ki a hangokat bőrtönükből, fegyelmezve, zabolázva, csillapítva őket. S a hegedűművészt nézte, magas, érdekes homloka volt és keskeny, hosszú arcú, mennyire rányomja bélyegét a művészi alkotás, az anyaggal való harc az ember arcára is, gondolta, s eszébe jutott a szobrász, aki-vel két évvel ezelőtt ismerkedett meg itt a szanatóriumban, varazsdini volt, hatalmas, nyúlánk, magas barna ember, szakállas, hallgatag, kedvethen. Absztrakt szobrokat csinált, vázlatokat, ólomból, pléhéből, alumínium lemezéből és finomszálú, ezüstösen csillogó drótból. Furcsa szobrok voltak, érthetetlen rendeltetésű és furcsa alakú szerszámokra hasonlítottak, neki egészen más fogalmi voltak még akkor a szobrászatról, valami zavart érzett mindig a látásukra, szorongást, amit magának sem tudott megmagyarázni. Amikor a szobrásszal beszélt, nem érezte ezt a zavart, ezt a szorongást, és idegenséget, amikor vele volt, kimért, kurta mondatait hallgatva, acéllék szemeit nézve, világos, derűs tekintetű, férfias kezét, ahogyan egy-egy nyugodt mozdulattal, gesztussal fejezi ki gondolatait, olyankor mindig úgy érezte, hogy érti a műveit is. Amikor magára maradt, újra elfogta a zavar és az idegenség, ha ezekre a szobrokra gondolt. Egyszer, amikor az erdőben sétáltunk, mennyi ciklámen volt abban az évben mindenfelé az erdőben, minden bevezetés nélkül megcsókolt, emlékezett vissza, meleg, puha szája volt a szobrásznak, ő meglepődött, védekezni akart, ne ugyanabban a pillanatban arra gondolt, hogy először csókolta meg szakállas férfi. Furcsa, szokatlan, új érzés volt számára. A hegedűművész most a harmadik, a vidám, gyors tételt játszott, a komorság és feszültség egyszerre fölengedett, a sötét esőfellegek is pszaladozni kezdtek és távolban a hegyek közül hosszú, morajló, majd lassan elvesző mennydörgés hangzott fel. Milyen mesterségesen hat ez a zene ebben a mennydörgésben, s milyen erőtlen és szintelen ez a dallam, gondolta a fekete szemű nő, s a zágrábi orvos jutott eszébe, akinél egyetemista korában, a megszállás alatt lakott, aki nem szerette a zenét, az éneket, s aki négy év után, az előszobában, váratlanul és meghökkentő tömörséggel szerelmet vallott neki. Nem csókolta

meg, mint a szobrász, csak állhatatosan nézte, válaszát várta, ő pedig nem tudott szólni a meglepetéstől és nem nézett rá, de látta, hogy az orvos kezei remegnek. Négy évig éltek egy lakásban, egy fedél alatt, és sohasem vette férfiszámba, szomszéd volt, figyelmes, előzékeny, orvos. Elrohant az egyetemre, de nem tudta követni az előadásokat, gyalog kísértél a Mak-szimirba, egész nap kószált és csak akkor merészkedett újra haza, amikor tudta, hogy az orvos már a klinikán van. A háború még nem fejeződött be, a hegyek között még ágyúszó zengett, amikor egy katonai autó állt meg a házuk előtt. Az orvos szállt ki belőle, alezrecesi egyenruhában, az egész megszállás alatt aktívan támogatta a népfelszabadító mozgalmat, amit ő sohasem sejtett róla, s amiről csak úgy mellékesen mondott az orvos néhány szót a későbbi beszélgetésben, mert akkor a kezét jött megkérni. Ő már régen jegyes volt akkor, az esküvő napját is kitűzték, az orvost leverte a váratlan hír, látta, hogy közel áll a sírásóhoz, arcizmai is remegni kezdtek, de sikerült elnyomnia a felindulását, udvarias és előzékeny volt, mint mindig, és akkor az édesanyja meghívta a karácsonyi ünnepekre. Örömmel elfogadta, sürgönyözött is, hogy mikor érkezik, várták is aznap, elmúlt a délután, az este, kedvetlenül látták neki a vacsorának, a jegyese is ott volt, és sehogyan sem tudta elképzelni, hogy egymás mellett látja majd a két férfit a fehérterítős ünnepi asztal mellett. Az orvos vacsoráját félretették, éjfél volt, minden templomban harangoztak, didergő csillagok alatt áradt a harangszó. Várták másnap, harmadnap, nem jött. Tíz nap múlva tudták meg, hogy autószerencsétlenség érte és szörnyet halt. Felhangzott a taps, a hegedűművész szerényen, finom meghajlással köszönte meg az ünneplést, a betegek a hosszú türtöztetés után felszabadultan köhécseltek, a fekete szemű nő mellett ülő férfi cigarettát vett elő és megkínálta őt is. Nem nézett rá, csak a fejével nemet intett.)

„A világirodalom elsősorban a nagy nemzetek, — illetve irodalomról lévén szó, a nagy nyelvek irodalma — állapítja meg Szerb Antal a Világirodalom Története előszavában.

Majd így folytatja: „Nem azért, mint-ha ez feltétlenül értékeesebb volna a kisebb nyelvek irodalmánál; hanem abból a gyakorlati okból, hogy a nagy nyelvek beszélői legfeljebb egymás nyelvét tanulják meg, a kisebb nyelvek beszélői pedig a magukén kívül csak a nagy nyelveket és ilymód a közös irodalmi tudatba, a „világ-irodalmi tudatba” csak a nagy nyelvek irodalma kerülhet be, a kisebb nyelvekből pedig az a kiváltságos kevésség, amit a nagy nyelvekre lefordítanak. A művelt magyar ember figyelemmel kísérheti a magyaron kívül a német, francia, angol, olasz, esetleg spanyol irodalmat, de már a svéd vagy finn irodalomból csak azt ismeri meg, ami magyarul vagy a fenti nyelvek egyikén fordításban megjelenik.”

Minket Szerb Antalnak ez a gondolata arra az évszázados irodalmi hagyományra is figyelmeztet, ami mindmáig minden irodalomban érvényben van, Nyugaton is, Keleten is, nálunk Jugoszláviában is: az idegennyelvű művek fordításainak elbírálását, ismertetését, értékelését elsősorban azok végezik és végezhetik, akikben a jószíndékon és tehetségen kívül van egyéb is: az idegen nyelv ismerete, az idegennyelvű irodalom fejlődésének megbízható áttekintése és az író jelen művének, életművének és irodalmi szerepének elbírálására való felkészültség. Ez a minimális követelmény.

Hogyan bízunk és mennyire bízhatunk meg a nyugati irodalom kalauzáiban, ha tudjuk, hogy nyelvismerete hiányos, ha lapról-lapra érezzük, hogy elménye könyvélmény, ha észre vesszük, hogy a műveket, amelyekről szó esik útközben, fordításban ismeri csupán, és ha szövegében lépten-nyomon az idegen nevek helytelen írását tapasztaljuk?

Ha már idegenvezetőre van szükségem, akkor sem törvény, hogy igénytelen legyek: az idegenvezető ne csak a nyelvet, a könyveket, a szerzőket és neveket ismerje, hanem

az irodalmi múltat és az irodalmi jeleket is. Ha Kafkáról szól, nem elég szem meg az előszavak, újságcikkek és könyvismertetések gondolataival és megállapításaival (noha sok érdekes és tartalmas gondolatra bukkanunk itt is), hanem kalauzom magyarázza meg, hogy miért lett Kafka „divatos” író Nyugaton ma, mi „feltámasztásának” a titka, hogyan vélekedik műveiről a polgári kritika például Nyugat-Németországban, milyen erőket képviselnek propagátorai, népszerűsítői. Vagy hogyan fogadta ugyanez az olvasóközönség Thomas Mann „Faustus”-át és mi ennek a művének a visszhangja szélesebb hazájában. S nemcsak Camus műve és emberi alakja érdekel, most, halála után méginkább, hanem a francia irodalmi közvélemény is, amely nem volt és nem is lehetett közömbös e művek iránt. Érdekel Camus sorsa a kortárs francia kritika tükrében, hogyan vélekedett róla a Temps Moderne, a Pensée, az Europe, a Mercure de France és akadt-e francia irodalomtörténész, aki foglalkozott vele a Revue d'Histoire Littéraire de la France hasábjain még az író életében. Vagy csak tragikus halálával szerzett polgárjogot a bebocsátásra? S ha már elolvastam azt az ostoba „knyizsevnenovine” és „bebiztánni” nyegle szellemességet arról, hogy Camus meghalt, de nem maradt adósunk, mert mindent elmondott már (negyvennyolc éves volt!), akkor nem szeretném más variálásban és hangszerelésben ezt most újrahalani.

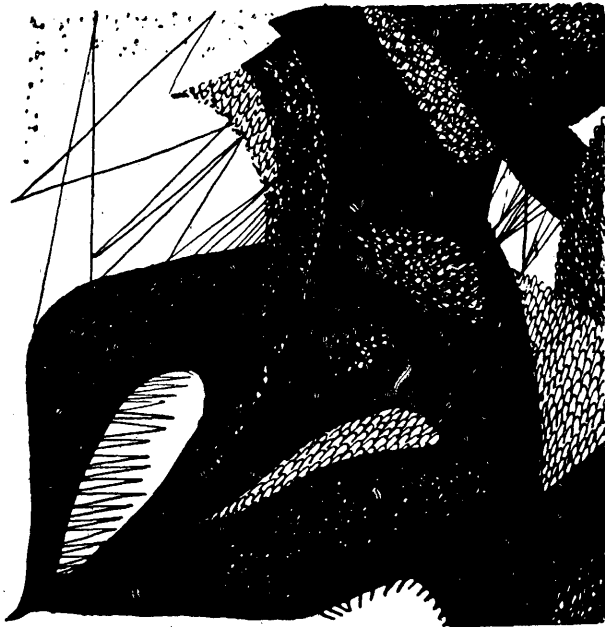
Túlzott követelmények? Első halálásra lehet, hogy úgy hangzanak. De a szocializmus nem igénytelenséget jelent és ha valahol valamiféle szellemi igénytelenség „kultusza” lábra kaphat, az aligha lesz nálunk Jugoszláviában. Büszkéek lehetünk arra, hogy kimondhatjuk: a dezinformálatlanság veszélyétől nem kell tartanunk: szabadon áramlik felénk a világirodalmi kultúra.

Nálunk a magyar író, ha valamilyen idegennyelvű irodalom érdeklí,

nemcsak a nyelvet tanulhatja meg, hanem ha van benne érdeklődés, akarat és jószándék könyveket, folyóiratokat és újságokat olvashat azon az idegen nyelven, információkat és kiadványokat kérhet és kaphat, levelezhet, kapcsolatokat teremthet és ápolhat. És ha kedve van ahhoz, hogy olvasmányairól, az ide-

gen irodalom kérdéseiről és jelenségeiről tájékoztasson bennünket — figyelmünkre, megbecsülésünkre és hálánkra számíthat.

A jugoszláviai magyar irodalom is megértheti és befogadhatja már a világirodalmi kultúra üzeneteit: rajtunk áll és múlik, hogyan végezzük el ezt a feladatot.

Biztonságban

Huszár Zoltán

*Kövek röpködnek és szikla robban,
ha alázúdul a hegyekről a búra támadása.
Hát már senki sem veszi észre,
hogyan rohamra készülnek a fák is?*

*Az előbb még zöld volt az erdő,
most pedig szürke és alig látszik.
Csak hallgatom a veszett zúgást,
Puska a vállamon.*

*Azért fárasztó egy kicsit
állandó készenlétben állni,
mert még azt hiszik,
hogy nincs rendben a szénám.*

*De jobb így, mint váratlanul
lezuhanni egy szakadékba.
Nehéz ködök bontják a csúcsokat.
Jó volna, ha te is itt lennél.*

Erődítményből! fűrkészem a váltakozó tájat.

Buzdító vers

Huszár Zoltán

*Felhővé váltak a hegyek,
de egy forrás
féktelen erővel rohan
előre a mélyben.*

*Vize zúg, földet követel,
hogy beleágyazza magát
és megpihenjen,
mert fárasztó a törtetés.*

*Minden meglazult kő
közelebb viszi a célhoz.
Nem tudom, miért, de csobogása
haragra gerjeszt.*

*Gyorsabbnak kellene lennem
nekem is,
hogy egyszer már völgybe érjek,
mielőtt megfagyaszt a havasok
éles levegője.*

Nem nőtem még

Huszár Zoltán

*Sokszor úgy érzem magam, mint aki
csintalan gyerekhad közé csöppent,
azért hallgatok,
s mert tudom, hogy ilyenkor minden szó
csak olaj a tűzre.*

*Néha mozdulni sem merek,
nehogy kinevessetek,
emberek,
hisz nem nőtem még
Gulliverré,
s húsomba vágnak
a kötelek is.*

*Szörnyű, de igaz,
hogy legtöbbször fölemelkedik,
aki lenyomja egy küssé
társát a víz alá.*

*Én enélkül is átúszom
bármelyik folyót,
míg mögöttem a sok fény
csak imbolyog.*

*Ha nem hívnának, talán
sose lépnék partra.*

Még most is

Huszár Zoltán

*Mindjárt észreveszem,
mihelyt ránéznek a kenyeremre,
ha eszem,
mert nem esik olyan jól,
mint máskor.*

*Lábamra taposnak
a taipatlan cipők
a kirakatok előtt,
mert az én cipőmbe is
befolyt egykor a víz.*

*Nem mehetek el azok mellett,
akik szálját vagy sánt cipelnek,
anélkül hogy
ne sajogna a vállam.*

*Kinőttem mindenből, ami régi,
de még most is kísért:
hogy birkózott
apám a halállal.*

Látom már

Huszár Zoltán

*Nem nőtt még ujnyi vastagra a bőr
az arcomon,
hiába karcolászta össze néhány szél
és törpe gond.*

*El-elrejtöztem a szégyen elől,
de mindig rámtalált,
ezt a bűjösdit a kerítésnél
nem játszom tovább.*

*Átugrom a mély árkokat is
és csákánnyal vágok utat
a fagyos földben,
hadd üssön arcul görönggyel,
kaviccsal a harag.*

*Most látom csak, hogy veszélyesebb
megállni a hegyoldalon,
ha túlságosan meredek,
mint fölfelé kúszni rajta.*

*Egyszer még kiállok a csúcsra,
bár tudom, nem lesz könnyű,
mert fáj a lábam
és szédülök is,
de onnan legalább
visszhangozza hangom az egész völgy.*

Pörkölt sósmandula

Majtényi Mihály

HANGJÁTÉK

Szereplők:

Férj

Feleség

A harmadik

Mandulaárus

Pincér

Lokálban vagyunk. Pohárokcsintás, halk női nevetés, aztán léptek, széktoogatás.

Feleség (*félreeső asztalnál ül, a zene alig-alig hallatszik ide*): Feminának pedig megmondtam: ez a ruha hosszú. És ez a ruha nem elég testhezálló! János, te nem figyelsz rám!

Férj: De, hogyne! Csak az az ember ott a sarokban...

Feleség: Hol?

Férj: A második oszlopnál... de ne nézz rá... nekem úgy rémlik, hogy ismerős... olyan ismerős....

Mandulaárus (*kissé rekedtes, egyéni hang, kissé sejtelmes, vásári ízű, mintha valami váratlan titkot közölné az asztalnál ülőkkel*): Pörkölt sósmandula tessék! Friss sósmandula!

Férj (*mint akit felriasztottak*): Mi, hogy? Sósmandula... akarsz, szívem?

Feleség: Hát nem bánom...

Férj: Adjon két csomagot. Nem, nem! Kis csomagot, elég lesz! (*Feleségéhez*.) Van ez a kis borunk még, ugye... Mennyi? Tessék!

Mandulaárus: Köszönöm. (*Most mintha kissé odébb, halványabban, egyre távolodó hangon*.) Pörkölt sósmandula, friss sósmandula...

Feleség (*halkan*): Milyen furcsa ez a kopasz ember... Milyen is, várj csak?... Mint valami kicsapott pap ebben a fekete kabátban. (*Kedvesen, vigyázz, játékl!*) Tessék, ropogtassuk... Majd én a számba veszek egyet és... így... maga kapja a másik felét! Na, nyújtsa a száját... (*Lágyan kérlelve*.) Kérje, János... kérni szépen, így... Juj, leharapja az ujjamat!

Férj: Ezek az éjszakai árusok (*teli szájjal*) úgy röpködnek körül, mint a muslincák. Hogy lesz valaki mandulaárus, mondd? Ez mindig izgat engem,

ez a rejtélyes foglalkozás... Nézd hogy benépesedett egyszerre a másik terem... nézd, jönnék ide is... hányan jönnek...

F e l e s é g (titokzatosan): Te, az a valaki ott a sarokból folyton idebámul...

F é r j: En ezt ismerem valahonnan... Felkelt, most erre jön... hm, úgy látszik... *(Széktologatás, jelöl, hogy ő is felkelt.)*

A h a r m a d i k: Opardon!

F é r j (lelkesen, mint aki váratlanul felismer valakit): Doktor Schiller, az apád! Te vagy az? Nézelek, nézelek...

A h a r m a d i k: Opardon! Asszonyom, tessék megengedni... Heufeld vagyok és a kedves férje nekem... hogy is mondjam csak...

F e l e s é g (egy kis csalódással a hangjában): Hát nem... Schiller?

F é r j: Höhöhö... *(Nevet.)* Új csak le szépen! *(Magyaráz.)* Tudod, a Marci az osztálytársam... régi, régi barátom a Marci és hát ez olyan diákkori dolog a Schillerrel... Emlékszel? *(Szavall.)*

Meghagyom az életedet,
De mert hogy rossz szándékok kitudódott,
Majd eltetted őrizet alá,
Ahol nem ér se map, se holdvilág...

Harmadik felvonás, harmadik jelenet
a Tell Vilmosból... emlékszel? És akkor a pad alá nyomtunk!

A h a r m a d i k (röstelkedve): Hogy is mondjam csak... régi szertelenség... bocsánat, asszonyom!

F e l e s é g: Nem, nem, ez érdekes. Általában az én férjem... kicsit morózus, *(finom kuncogással mondja)* kicsit mulya is néha... na, na, na... jól van, jól van... De az osztálytársak, ő, az osztálytársak! Azt ő mindenütt talál, iskolatársat, a leghetlenebb helyen is... bocsánat, de joggal mondom... Most két óra van, ugye, éjjel, éppen készültünk haza és: egy osztálytárs! Méghozzá Schiller.

F é r j: Proszit, erre iszunk! *(Koccintás.)*

A h a r m a d i k: Nagyon kedves, nagyon megtisztelő! Hogy őszinte legyek, én már nem tudnám elmondani azt a verset.

F é r j: De arra emlékszel, hogy beleütött a mennykő, arra csak emlékszel? *(Magyaráz a feleségének.)* Schillerbe, tudod, édes... Schiller János Frigyes Kristófba, a költőbe... sárkányt eresztett és bizony belecsapott.

A villám. Ő ugyan életbenmaradt, de a sárkány, ugye, a szép színes sárkány...

F e l e s é g: Ő, nem is tudtam, hogy te ennyire poéta vagy, édesem. Vagy poéta voltál. Talán még verset is írtál valamikor?

F é r j: Talán. Szaválni mindenesetre szavaltam, ha nem is olyan szépen, mint Márton. Egy kicsit költővé tesz minden visszaemlékezés arra a városra... Én például... ezt megengeded még... én, ha egy régi osztálytársammal találkozom... egy régi iskolatársammal... ez mindig lázba hoz egy kicsit. Ez ember ilyenkor apró kérdések között nyomul előre, ugye, a másik felé, régi alakok közt evickélve... és megtudja, mi lett a mássikkal... mi lett a többivel, a többiekkel... Sőt egy kicsit azt is, hogy önmagával mi lett — a mások szemében.

F e l e s é g: Látja, így kell! János az specialista a régi barátságokban, módszere van erre!

F é r j (kissé megbántottan): Nem, komolyan, nem tréfálok... *(Magyaráz.)* Az a másik ember ott szemben veled, az idő egy másik rétegéből érkezett... egy rétegből, amelyet mi ketten, ugye... tizen... tizennyolc év előtt otthagytunk. Egy régi könyvet ütünk fel ilyenkor — érzed ezt a stílust, Farkas professzorét — *(szavallva)* egy régi könyvet ütünk fel ilyenkor és egy régi bővízü forrás nyílik meg...

A h a r m a d i k: Igen, igen... De ha megengeded, ugye... Pincér, kérem. Pincér! Halló!

P i n c é r: Tessék parancsolni.

A h a r m a d i k: Hát mit is iszunk? Vermuttal kell kezdeni, ugye, a régi barátságot... Van vermutjuk, ugye?

P i n c é r: Prima véra.

A h a r m a d i k: Akkor egy kis üveg-gel. És szódát hozzá, természetesen...

P i n c é r: Igenis! *(Léptek.)*

A h a r m a d i k: Hát kérem, asszonyom és kedves... kedves...

F é r j (lecsap rá): Te Schiller, te nem tudod, hogy én ki vagyok! *(Hangosan nevet és magyaráz.)* Ő nem tudja, hogy én ki vagyok. Én tudom, hogy ő a Schiller és ő dadog...

A h a r m a d i k (megzavarodva): János... Jami... vagy nem? Nektek fűszeresboltok volt és a hűgöd...

F é r j: Most az lenne a lesújtó, ha kegyetlenül azt mondanám: nem! És hagynálak evickélni, tovább találgat-

mi... dehát ez stimmel, valamit mégis tudsz rólam. A hügom, az stimmel — a kedves sógornőd, Mária —, de azt már határozottan állítom, hogy nem tudod a nevemet! Na, tudod? Nem!

Feleség: Tényleg nem tudja?

A harmadik: Várjunk csak... előbb jött a Szőlősi ház, aztán a paplak, aztán az a selyemtéglás ház, aztán a ti sarkotok a bolttal.

Férj: Amelyen nagy betűk hirdették, hogy fűszer- és vegyeskereskedés. De volt fölötte még valami, egy név...

A harmadik: Nagy írott betűk... tényleg nem tudom már! Nem tudom. (*Sorolja.*) Te a harmadik padban ültél és egyszer egy vegytanórán a Gumós — emlékszel a Gumósra...

Férj (belevág): Na, majd én nem!

A harmadik: ...a Gumós rádkiabált: „ripők, te törted el a lombikot”.

Pincér: Tessék a vermut! (*Kinyitja a dugót, tölt.*) Tessék... Tessék... (*Körbetölt.*)

Férj: Igen, „te törted el a lombikot”... Látod, mindenre emlékszik, csak a nevre nem. És! (*cinkosan*) nem is mondjuk meg neki... azt sem, hogy mi lettem... büntetésből, majd csak a végén. (*Nevet.*) Majd csak a végén, egészségedre, Schiller!

Feleség: Egészségedre, Schiller Márton!

A harmadik: Ó, kérem, asszonyom, én úgy röstellem nemcsak János előtt...

Feleség: Énelőttem ne röstellje. Az én nevre biztosan emlékezne! De én akkor...

Férj: Te még akkor a dedóban voltál.

Feleség: Amikor maguk ott a fűszeresbolt előtt... jaj, most majdnem kimondtam a nevét! — a bolt előtt vagy az iskolapadban Schillert játszották, (*kissé álmodozva*) aki felengedte a színes sárkányt...

Zene. Most valami komolyabb, mint-ha bevezetné a további beszélgetés nyomott hangulatát.

Feleség: És? És? (*A férjéhez.*) Szörnyű, ugye János, szörnyű!

A harmadik: Hát kérem... és a deportáláson kívül egy másik csoporttal Ausztriába kerültem. Táborba egy ideig, aztán kiadtak munkára valami majorságba... kemény, komisz sors volt az... Ezek az izmaid azonban,

átsegítettek mindenben... ez a baromi egészségem... Sovány voltam, legyengültem... de éltem... éltem!

Feleség: És órála... sohasem halottabbé? Az asszonyról, a feleségről? Nézze, ha sebeket szakítok fel — bocsássam meg, hogy így faggatom —, ha sebeket szakítok fel... ne beszéljünk többé róla, jó? Maga nem azért ült ide közénk...

A harmadik: Sebeket? Nem, nem... Amikor visszajöttem, talán nem tudtam ilyen összefüggően beszélni de most, pár év után, most már tudok. Kerestem a romok közt — mert tetejébe még le is bombázták a házat... vagy ezt már mondtam?... kerestem valami emléket legalább, de... semmi! Eleinte önvád volt bennem. Még a poharat is felemelni... vagy enni... talán az is szörnyű volt akkor. De hát... arra kezdtem gondolni... talán igaz sem volt az egész! Hogy csak álmodtam. Rosszat, nehezet, de álmodtam. Szépet is, keserűt is... álmodtam.

Férj: És bocsáss meg, kérlek... hogy mi olyan könnyű... olyan könnyed hangon...

A harmadik: De kérlek! Most már sajnálom, hogy ezekről a dolgokról ilyen sokat beszéltem... hiszen te annyit sem tudtál rólam, mint egy húsz év előtt elveszett fületlen gomboról. Akkor tudtad, hogy volt egy gombod... de hol a gomb és mi lett vele?...

Férj: Márton!

Feleség: Igazán... Márton!

A harmadik: Nem, ne higgyék... ne higgyék — megengedi, ugye, így könnyebb —, ne higgyétek, hogy ezt most valami keserűség mondatja velem. Nem. Most már bánom, hogy elmondtam mindent, hazudhattam volna... hogy nem nősültem meg, a bajokat valahogy átvészeltam, itt vagyok, örülök, hogy élek. Pont. Kéthárom mondat és folytathattuk volna ugyanazon a hangon, amely — legyek őszinte? — tetszett nekem! Tetszett, hiszen nekem is egy régi függőnyt húzott szét korábbi életemről és ugyan ki nem emlékszik szívesen azokra az évekre, amikor még friss volt és ropogós és elhasználatlan. És szaval, és játszik. De most elmondtam az egészet és... felhőket látok a homlokokon... Ezt tapasztaltam olyanoknál, akiket nem sújtott ez a csapás. Valami önvád félet látok ilyenkor benne-

tek: látod, én tudtam akkor azokról a dolgokról, és... és ettem és ittam és aludtam és szerettem... Ezt a felhőt látom mindig a homlokokon, de nem akarom látni. Nem!

Feleség: Kérem, Márton, kérem... talán nem ezt, ne így...

Mandulaárus: Friss sósmandula tessék, pörkölt sósmandula, a legfinomabb áru...

Feleség: Köszönöm, van itt még!

Férj: Ugyan, ez semmi! Adjon egy nagyobb csomaggal!

A harmadik: Nem kellett volna semmit sem mondanom. Hát nekem nincs jogom az egészet elfeledni, nincs jogom? Hat érek én valamit azzal, hogy felidezem... hogy beirtam az egészet ide a homlokom mögé és ott van... nem lehetne úgy, hogy nincs ott? Átutazóban vagyok, holnap, holnapután sok száz kilométerre leszek innen... megláttam egy ismerős arcot... az osztálytársamét, igen, és megismertem — bocsánat — egy bájos asszonyt... hát mi közük onekik ahhoz, mi van Heufeld Márton homloka mögé írva — nem akarom úgy mondani, hogy a szívébe írva — amikor olyan játékosan szép volt a hetedik bé osztály felidézése, amikor én még... Schillert szavaltam? Schillert, akit azóta elfelejtettem...

Feleség: És talán... gyűlöl is?

A harmadik: Én? Azt a Schillert, aki miatt engem hárman játékosan a pad alá nyomtak és együtt nevetünk teli torokkal? Azt a Schillert, akinek álmaiba becsapott a villám... és a szép színes sárkányába? Ugyan, neveltséges! Schillert! — Hát ha a harminckétlevelű kártyát szétteritem, annak alakjai a Stüzi vadász, Geszler, Rudenz Ulrik és Tell Vilmos maga... a makkhetes, zöldfelső és mind, mind azokat nem egy schilleri drámából lopták és kenték fel? Azt már megtanultam, hogy az életben úgysem lehet a dolgokat megrostálni, a magunk szájaize szerint kiszublimálni...

Feleség: S még maga mondja, hogy elfelejtette a költőt?

A harmadik: Elfelejtettem a verseit, mert csak kártyáztam Schillert és ittam nevetve, mint vörösbort. Hanem... van itt valami más!

Feleség: Valami... más?

A harmadik: Én itt... látom a szemtekből... valami emberi részvétet ébresztettem... és... és nem tudom

biztosan, hogy méltó vagyok-e erre a részvétre! Mert amit én itt elmondtam, az a tisztos főbejárat... de sokszor van a lelkünkben egy másik bejáró... egy mellékajtó, ahol... másfajta igazság jár ki és be! Mert... mert... (forró vallomás) mert én nem szerettem a feleségemet... nem szerettem eléggé és... és itt őrt áll bennem egy régi történet... Egészen másfajta szenvedés, amely ott kezdődött, hogy ismertem egyszer valakit... egy nőt...

Feleség (váratlanul élesen): Vigyázzon, Márton, vigyázzon! Holnapra talán meg fogja bánni, hogy őszinte volt... vagy még ma meg fogja bánni!

Férj: Hagyjad, ha mesélni akar tovább!

Feleség: Igen, igen, tényleg, (halkan) egyszer mindenkinek fizetni kell!

A harmadik: Ismertem egyszer valakit az életemben...

Zene.

Feleség: Ezt, ezt mind... szépen mondta, Márton... de most talán, talán hagyja! Tényleg, János, van nekünk jogunk ahhoz, hogy...

Férj: Igazi asszonyi gondolkodás. Van egy lelkiállapot a férfiaknál, amikor valaki vallani akar és úgy érzi, hogy mázsás kő van a mellén...

A harmadik: Igen, asszonyom, a félúton megállt vallomás még keserűbbé teszi a dolgot... a tárulkozás elmarad és hol a bizonyosság!

Feleség: Bizonyosság... bizonyosság!... de ha talán megint kegyetlenség ezek a dolgok...

A harmadik: Nem, nem, most már végigmondom. Ezerkilencszázharminchetben ismerkedtem meg vele, két évvel a házasságom előtt... Sokszor voltam szerelmes életemben... de úgy csak egyetlenegyszer, mint akkor.

Feleség: Nagyon?

A harmadik: Nagyon. Furcsa szerelem volt... mindjárt belementem mélyen, egészen mélyen abba az érzésbe. Ez olyan... ez olyan... tájfunszerelem volt — isten engem úgy segéljen, az a szerelem, amelyet... Wronszki Anna iránt éreztem...

Feleség: Wronszki Anna, ó!

Férj: Teljes névvel, Márton, így kiabiáló!

A harmadik: Miért? Miért nem névvel? Ki volt írva a Palaszban Boby mester zsonglórmutatványai,

valamint Zenger Kéti és Wronszki Anna nemzetközi táncszámai. Ha valakinek ez a szöveg nem mondott eleget, láthatta kiragasztott fényképeiket, Zenger Kéti spárgáját és... és Wronszki Annát félrekapott apró kappal, ahogy... ahogy a világba mosolygott... ahogy a világnak... ahogy a világnak... ígért... ígért valamit... (Sóhajt.) Sokszor mondták... ez is... az is, és én ilyenkor ordítani szerettem volna mindig, nem és nem!

Felenség: És... igaz volt, amit mondtak?

A harmadik: Nem tudom. Semmit sem tudok!

Férj: Nem tudod... ugyan, eredj már!

A harmadik: Ennekem Wronszki Anna a szerelmem volt — furcsa, hogy nékem innen jutott tájfunszerelmem, de hát... mégis ez volt az igazság. Összebújtunk — kis fogyasztás árán egy páholyban és... álmodtunk. Ennekem Wronszki Anna a szerelmem volt és mesélt, mesélt, sokat mesélt... miről is? Lengyelországról! Mert ő lengyel volt, úgy mondta, és az apja zenetanár volt valahol Lengyelországban... a város nevét elfelejtettem, de már akkor is kimondhatatlanul hosszú volt... és hogy ő a zenetanár lánya, nem akar ki, ugye, ne higgyem... és pörkölt sósmandulát tett a számba. Hogy utána igyak! Igen, igen... pontosan ilyen sósmandula volt, mint ez... s valahányszor ennek a csipős, fanyar és égett szagát, ízét érzem... ő akkor elélmáll emlékeimben...

Felenség: Ó, hát a szerelem... ízekre, szagokra, színekre... a szerelem mindig pontosan előjön. Mondják.

A harmadik: Igen, mondják. Itt azonban másról van szó. Itt arról van szó, (egyre szenvedélyesebben), hogy ez a Wronszki Anna úgy beleette magát a vérembe, az agyamba, az emlékeimbe, hogy mikor már régen nem létezett számomra...

Férj: Bocsáss meg, öregem, egy percre... bocsáss meg, hogy félbeszakítottalak és ne feledd el a szavad... de kellene, ugye, még valami italt hozatni... a vermtől elég volt! Szóval valami bort, ha benne vagy... a szilvájuk az kitűnő... Halló, pin-cér! Egy palack szilvánit, igen. Mondom, bocsáss meg...

A harmadik (kissé sértődötten): Kérek. Harminc napig marad a városban egy ilyen műsorszám, ők meg-

hosszabbították kétszer is és kilencven napig... kilencven napig maradt... Ez a kilencven nap elég volt ahhoz, hogy sok-sok év után is mindig és újra előlépjön a véremből! Mindig és újra. És itt jön, amit most... szörnyűségnek mondok... szörnyűségnek valami konvencionálisból... ami valójában kicsit örület, bolondság... Amikor onnan visszajöttem, a gyilkos deportálásból, az utcákon, a régi város utcáin nem a feleségem emlékét kutattam, hanem azét a lányét! Igen, az volt az én igazi árlásom azok iránt, akik elpusztultak és nem az, hogy éltek!

Felenség (fojtottan): De Márton!

A harmadik (rá se hederít): Ott feküdtem éjszaka egy házban... valami elhagyott házban egy öreg matráccon... ezt a házat rendezték be nekünk, az életbe visszatérteknek... elvadult, szakállas emberek voltunk mind és odaát a másik szobában valaki hörgött és átkozódott és a mellét verte. És sírt. Azt a sírást leírni... elmondani!... Igaz, ő csak tegnap érkezett, csak tegnap, csütörtökön és csak tegnap értesült mindarról, amit én — magamra vonatkozólag — már hétfő óta tudtam! Bús árva, minde-nüktől megfosztott fekete varjak voltak ezek, tépett szárnyú öregek és fiatalok... valami rejtélyes sorsnaptár vakvéletlenjeinek sorrendjében jöttek vissza és jártak a városban és kutattak és riadtak voltak és reménykedők... és hangosan sírtak éjszakánként, mint a gyerekek...

Felenség: Psszt! a szomszéd asztaltól mintha ideneznének... halkabban!

A harmadik (közelhajolva, halkabban): Ekkor mondtam magamnak először ezen az éjszakán: áruló! Áruló! Mert velem az úgy volt, hogy én csak tompa fájást éreztem... én is kapartam a romok közt... de csak mert a többi azt tette! Ha akkor a titkossal odamegyek a másik szobába a többiek közé, meg is öltek volna talán, vagy leköptek volna vagy letépték volna a ruhát, amelyet meg sem érdelek. Igen, én is kapartam a többiekkel... valójában szívem szerint régi kávéházak betört tükörlakái körül settenkedtem és... őt kerestem! Wronszki Annát, aki felé hajtott és hajt a vérem!

Férj: Marcikám, én nem vagyok orvos... de ez egzaltáltság... ugye, szívem... túlfűtöttség. Ittál is egy kicsit... megmagyarázhatatlan önvád...

Feleség: Nem, nem, én tisztán követem ezt a dolgot... én nem realitással közeledek... Hagyd, János, itt nem vigasztalás kell és magyarázat. Itt valami más kell... Itt... valami... szét kell hogy rombolja ennek a Wronszki Annának emlékét.

A harmadik (nem hevesen, inkább szomorúan): Nem lehet. A kilencven nap Wronszki Vendel lányával akkor... Én nem emlékszem szebb mesére — hazugabb mesére talán, de szebb mesére —, ahogy ezt az ő szájából hallottam...

Feleség: Márton!

A harmadik: Miért? Szép volt. Kézenfogva elvezetett engem valami távoli álmodozó városba... tőle tanultam, hogyan ropog a hó ott északon... Egy régi lengyel város utcáira vezetett, ahol a mi jövődő boldogságunk tanyázik. (Szinte súgva.) Mert ott őrizték egy ódon régi házban az ő csodálatos hozományát... Kicsit keserű itt ez a mosoly a szájam szélén... egy zeneiskolai felszerelés volt ez a hozomány... egy mesterhegedű, négy iskolahagedű, egy fagott és egy... zongora. Jól emlékszem, hányszor elismételtette velem ezt a leltárt és sóhajtván mondta: ó, ha te muzsikálni tudnál! És mesélt, mesélt... kézenfogva kimentünk szépen a temetőbe és imádkoztunk egy sírnál, amelyen az állt, hogy Wronszki Vendel, szép kökereszten. Mert a város nagyon megbecsülte az ő atyját... aki zeneszerző is volt... igen, az is volt és minden évben halála napján a dalárda elénekeltte a sírnál apja valamelyik szerzeményét...

Feleség: Márton, kérem...

A harmadik: Igen, ez poétikus volt, azt akarja, ugye, mondani? Poétikus volt, ha nem tette volna mindjárt hozzá: énekelnek, tudod, mert az olcsóbb, mint pénzt, zlotyt küldeni a mester lányának! És ezzel... visszarántott a meséből a mába és figyelmeztetett, jó lesz már valami italt rendelni, mert nagyon ferdén néz ide a főpincér...

Feleség (nagyon nyugodtan): Alljon csak meg egy pillanatra, Márton! Valamit nem értek az egészből... valamit nem értek itt! Mondja, maga ezt az egész dolgot azóta mindig magával hurcolja... évek óta? Mindig? Mint egy poggyászt, egy megszokott bőröndöt és ha megszvik két pohár bort, akkor mindjárt... tárulkozni kíván?!

Férj: Tényleg! Hallod, Márton, hogy őszinte legyek, azok után, amiken te átméntél...

Feleség: Nem, ne szólj közbe, szívem. Ezt a kulcsot a zárhoz, ezt én találtam meg! (Jelentősegteljesen, ugyanakkor vallomásszerűen.) Ennek az estének itt valami köze van Wronszki Annához!

Férj: De soká hozzák azt a bort! Na, itt van, már jön is.

Pincér: Bocsnát, a pincéből kellett...

Férj: Jó, jó, tegye csak le!

Feleség (makacsul): Igen, ennek az estének köze van Wronszki Annához! A két borosüvegnek is talán, de azt hiszem, jóval kevesebb... itt történt magával valami... valami ráütött magában arra a húrra, amely most rezonál és fáj... mert csak így tudta elmondani, egészen, mindenestől, milyen boldog volt a Wronszki Vendel lányával! Megalázottan kutyamód, de az volt! Csak a sósmandula, csak egyedül az, hogy a szájába vette? Csak az mondatná magával... milyen szépen is mondta, és hogy irigylem azt a Wronszki Annát... milyen szépen mondta ott a kezdetén, amikor mesélni kezdett, „hisz azokhoz az emberekhez, ahhoz a világhoz volt nekem a legtöbb közöm... hisz az ő lányukat szerettem a legjobban a világon”. Egy ismeretlen városért így lelkesedni... egy rég eltűnt nőért... egy ilyen buta históriáért...

A harmadik: Kérem, hogy őszinte legyek...

Feleség: Őszinteség? Melyik? A főbejáraté vagy a hátsó kapué? Nem, maga nem azért a nőért lelkesedik, dehogy... Maga önmagát siratja! Mit sirat? A tíz év előtt elrontott életét... miért nem ment utána akkor, ha annyira szerette! Nem ment utána, eltemette és most... keresi, de nincs! Elmennek az álmok, Schiller Márton, és... nincs „újra”! Tudja, mi van? Nostalgia, nyavalygás... egy este, ugye, mint ez az este... maga bejött egy lokálba, amely talán ugyanúgy épült... ugyanúgy állnak az asztalok a sarokban, zene szól és nők vannak... valamelyik Wronszki Anna... valamelyik Wronszki Anna szeme vagy csak a frizurája... (Hirtelen szenvedélyesen.) Mondja, hogy nincs így! Ugye, hogy itt van... itt van, ugye, vagy itt volt, itt járt... Wronszki Anna hasonmása!

A harmadik (*tagoltan, lassan, kis szünet után*): Itt! (*Kis szünet.*) De már... hazament!

Férj (*nevet, olyan kicsit öblös férfi-nevetéssel, amelyben azonban nem gúny van, inkább olyan együttérzés-féle.*)

Feleség: Na ugye, látja, ugye, hogy mondtam. Egy pillanatig ugyan fáj... ne nézzen rám csodálkozva... a nő mindig hiú és... azt is hittem, mert pont ennél az asztalnál hangzott el a tárukozása... azt hittem, hogy én hasonlítok kicsit Wronscki Annára!

Férj: De Mária, megbolondultál? Egy ilyen nőre!

Feleség: Miért, ilyen hiúságok mindig vannak bennünk, asszonyokban... egész öregségünkig! Különben is, akire tíz vagy hány év után ilyen vágyakozva gondolnak... De hát ugye: *már hazament!* Milyen kár, hogy maga nem egy fél órával előbb ült át hozzánk és egy kicsit... egy egész icikepicikét megmutatta volna Wronscki Annát. Mennyivel izgatottabb és érdekesebb lett volna a meséje és János is megnézte volna mint... szakértő... ne kapkodd a fejedet, öregem, és ne vágj ilyen kétségbeesett arcot... Elvégre nekünk jogunk van Márton vallomása után megismerni Wronscki Annát... illetve kései, halvány mását. Zenekari felszerelés... mesterhegedű, iskolahegedű, fagott vagy mi... zongora? Zongora... az ebben a városban is akad elég, és nem kell hozzá Lengyel földre menni éppen. (*Más hangon, kedvesen.*) Jánoskám, bármilyen érdekes is ez a dolog, nem akarok megfázni... és itt kezd hideg lenni... Nem hoznád be a ruhatárból a bundámat?

Férj: Megyek, megyek, hogyne... bár szerintem itt egyáltalában nincs hideg. Majd útközben szólok a pincérnek, mert úgy látszik a szódát elfelejtette... Hogy te milyen jó pofa vagy Márton és hogy örülök. (*Veregeti a vállát és nevet.*)

Léptek. Pillanatnyi csönd. Aztán egy sóhaj.

Feleség: Köszönöm. (*Ezt még nyugodtan ejti, de innen a szöveg fojtott szenvedélyes, támadó.*) Köszönöm, hogy nem árult el, de... minek jött ide? Miért ült ide? Miért kellett ezt a kegyetlen játékot itt felidézni... és mit akar, mondja, mit akar? Egy pil-

lanatig nem tudtunk egyedül maradni, hogy intsek, hogy szóljak valamit! És most is, János minden pillanatban visszajöhet! Színészkednem kellett és játszanom kellett... és vártam minden pillanatban az ítéletet, az igazságot, hogy a szemembe vágja!

A harmadik: De Anna... hát...

Feleség: Jó, értesemre adta a tragédiáját, együtt éreztem magával... de mit akar tőlem?!

A harmadik: Semmit sem akarok! Csak... leszámoltam, csak megalázkodtam és megint és újra úgy érzem mindazok után is...

Feleség: Talán zsarolni akar? Miért kellett abba a mindkettőnk történetébe olyan kegyetlenül belefogni? Hát maga nem érti annak a sodródó szegény leánynak a szívét ebben a históriában! Miért kellett felidézni az egészet, maga... maga hamisjátékos?!

A harmadik (*nyugodt*): Ha hamisjátékról van szó és azt hiszi, hogy most van itt az idő erről beszélni, amikor János minden pillanatban visszajöhet... ha hamisjátékról van szó, talán inkább... Wronscki Vendelt kérésem számon, aki — maga is jól tudja — nem Wronscki volt...

Feleség: Hagyja ezt, most menjen el, menjen el, kérem! Ígérje meg, hogy elmegy. És osztálytársak is, iskola-társak és minden pillanatban... mi-csoda vakvéletlen... ó, én szerencsétlen!

A harmadik: Ne féljen! Fel kellett idéznom az egészet, nem maga miatt... önmagam miatt. Tudtára kellett adnom valamit, ami nem hamisjáték — mint a magáé — hanem még most is igazság. Nézze, maga... maga olyan okos és fölényes volt mindig... maga olyan merész játékos és én biztosan tudom, hogy ma este még sok mindent... sok mindent el fog mondani...

Feleség: De ő? Ő?

A harmadik: Ő semmit sem fog sejtteni! Most... csönd, János már az ajtóban van.

Férj: Tessék szívem, burkolózz bele... szóltam a pincérnek a borért. Már sokan elmennek, de még vígan vannak odakint... halljátok? Nekem is jó kedvem van, a mindenit... és az a história azzal a táncosnővel... nahát...

Feleség: Kérlek, János!

Férj: De miért, mit rontod a játékot? Hát ha segíthetünk Mártonnak. Me-

lyik lehetett ugyan, aki úgy hasonlított rá? Pedig mi jól megnéztünk mindenkit, ugye... Vagy talán odaát láttad a másik teremben...

A h a r m a d i k: Mondtam már... elment!

Férj: Akkor nem is találsz rá többé... egyhamar. Félmillió ember között kutatni valaki után...

P i n c é r: Tessék parancsolni. (Töltés, koccintás.)

Férj: Szervusz, öreg cimbor! Meg aztán sajnálak is... Most már megmondhatjuk, ugye, neki, ki vagyok... lakáscím, telefon... Azokután, hogy olyan őszinte volt hozzánk Márton...

F e l e s é g: Nem, Jánoskám. Hát nem érted: még nincs vége a játéknak.

Férj: Gondolod? Lehet. Te találtad ki a rejtély kulcsát... lehet, hogy igazad van! Proszit. Nem beszélneink inkább a régi diákemlékekről? Tomiról nem hallottál? Nem? Te pedig azzal voltál sokat együtt! Tudod, nekem kutyamemóriám van... még most is emlékszem. Egyszer a Messzinai menyasszonyból feleltem... mondom a verset, mondom a kijelölt szakaszt, egyszerre nem jut eszembe, hogy megy tovább... nem jut eszembe két sor. És az öreg prof, amilyen szigorú volt... már láttam magam helyre-menni, jó vastag szekundával, akkor eszembe jutott hirtelen. Még ma is emlékszem az életmentő két sorra: S a legszorosabb, leggyöngédebb az a kapocs, amelyet a titok teremt...

F e l e s é g (halkan utánamondja): ... Az a kapocs, amelyet a titok teremt...

Férj: Mit szölk ehhez a memóriához, mi? Húsz év után, mi?

F e l e s é g (csöndes, alig érezhető gúnynyal): Tényleg, Jánosnak a kombinatív képessége semmi... nulla, csak az emlékezőtehetsége bámulatos! Mondja, Márton, miért olyan csöndes? Persze, maga elmondott mindent, kicsit sarokbaszorítottuk... de hát... Nem, most nem akarok olcsó fölényeskedést, de az az egyetlen szó, ahogy maga megtört és vallott... itt volt, de hazament... egy kis fátyolt vont ide az én szívemre is! En meg tudom magát érteni, nézze... kicsit bolond ember maga... tudniillik, valljuk meg őszintén... létezhet ilyen szerelem, annyi év után?

A h a r m a d i k: Azt hiszem, (bizonytalanul) azt hiszem talán...

F e l e s é g: Igen, igen... csakhát... már nem is tudja, kit szeret! Egy

árnyképet. Egy másolatot. Mondtam már egyszer... főleg önmagát szereti, tizvalahány év előtről. Aztán meg, nézzük csak, talán nem is olyan megtisztelő dolog... annak az új nőnek, igen, Wronszki Vendel lányával versenyezni! Biztos maga abban, hogy azok a megjegyzések, amelyek csak úgy porzottak a hazugságtól... meg azok a gyamúsítások mind... hogy azok... ha, mondjuk, a régi Wronszki Anna füléhez, lelkéhez eljutnának... hogy azok jólesnének neki? De még inkább az újnak, az árnyképnek... jólesnének, mondja?

Férj: Ne is beszélj ezekről! Mondd inkább, hogy ez a Wronszki Anna...

F e l e s é g: Igen, Márton, tanuljon meg... hazudni a szerelemért! (Erősen rábeszélve.) Mondja, hogy egy előkelő orvosnak volt a lánya ez a maga régi szerelme... ez a Wronszki Anna, az apja azonban karrieristát keresett neki és gazdag embert és — bár a lány halálosan szerette...

A h a r m a d i k: Wronszki Anna...

F e l e s é g: Igen, Wronszki Anna... ő is szerette magát... igen... nagyon... de ő sem volt független és apja elvitte Svájcba... és jött a háború...

Férj: Várjunk csak, minek komplikálni a dolgot? A legkézenfekvőbb talán... ez csak egyszerű... hogy a nő... Márton feleségére hasonlít!

A h a r m a d i k: Nem, ezt nem akarom, ezt nem... (Az asztalra üt.)

F e l e s é g: De miért, Márton, és miért ilyen hevesen? Az élőknek joguk van, igen, joguk van a halottakhoz hasonlítani. A halottaknak joguk van...

A h a r m a d i k (nyersen): A halottaknak joguk van!...

F e l e s é g: Mihez van joguk a halottaknak? Semmihez. A halottaknak semmihez sincs joguk. A halottak nem tilthatják meg, hogy az élők az ő régi énjükhöz hasonlítsanak. Megtilthatják? Ugye, nem! És maga... maga fejedelem a holtak és elmentek birodalmában. Az emlékeiben, a vérében, ott tesz hasonmássá valakit, akit éppen akar! Láta valaki, magán kívül — Wronszki Annát? Senki nem látta! Láta valaki a maga feleségét? Senki, persze, hisz maga mondta, hogy egy fényképe sincs róla...

A h a r m a d i k (erősen): A feleségemet, kérem, Mária...

F e l e s é g: Azt hagyjuk ki ebből a beszélgetésből... értem! Én respektálok ezt. Különben is... ő felesleges

árnyék itt ebben a drámában, ahol már van egy árnyék, ugye? Maga egyébként ennek az új Wronszki Annának is a régi Wronszki Anna szerepét szánta? (*Kicsit gúnyosan.*) Csak nem utánamenni, ugye? (*Most élesebben.*) Háromszor harminc nap a szerződés, utána — lelkileg — kicsit meghalunk... de aztán rövidesen feleségül veszünk valakit... valaki mást, akinek oldalán megint csak vágyjuk a Wronszki Annát — érdekházasságnak hívtuk ezt valamikor a régi világban, ugye? —, vágyjuk a Wronszki Annákat, akik beopták magukat a vérébe. Talán ez az új Wronszki Anna is tud majd olyan meséket, amelyek magát egy életre... hátralévő életére... ellátják vágyódással... de tudja mit: ne menjen mégsem utána! (*halkan.*) Nem érdemli meg. Ő sem, maga sem!

Férj (*mintha gyanút fogna*): Mit beszéltek ti itt összeviessza? Kezdem nem érteni ezt az egészet! Én jól akarom magam érezni, ti meg itt titkolóztok vagy mi, nem beszélnétek már valami másról?!

Feleség (*csitítgatja*): Jól van, szívem, jól van... Hát hiszen... ez hozzátartozik ahhoz a dologhoz... meg aztán beszélhetünk mi másról is. Az időjárásról például. Mindig, ha valahol megakadnak az emberek a beszélgetésben, jól jön az, beszélni az időjárásról. Most őszi van, ugye, Márton... november van és én... én nem szeretem az őszi viharokat. Nem, nem szeretem az őszi vihart, a vihar az legyen nyáron! Amikor a fák, a fűvek még szívósak, amikor hajlik az ág, de nem törik... akkor szeretem a vihar erőpróbáját. De ősszel, ősszel a fáradt napsütés csöndjében és derűjében... ugyan mi ellen rohamoz a szél? Ugyan mit kerget ott a gyepen, amikor az avart emelgeti? Én a maga helyében most... elutaznék. Igen,

utazzon el, még mielőtt az igazi, őszi vihar szárnyrakel!... Két Wronszki Anna között — a tavaszi és őszi Wronszki Anna között — talán jobban meg tud majd magyarázni magának... egy harmadikat!

A harmadik: Azt hiszem, soha!

Feleség: De igen, igen! Maga most különben is... olyan... az életbe visszatért csodálatos utas... aki hol a fájdalmat ássa ki a múltból, hol a boldogságot... és új fájdalmat meg új boldogságot keres. Olyan kallódó lélek maga, amilyenekkel tele vannak mostanában az országutak... társkereső, kallódó lélek és... és... De hagyjuk ezt! (*Más, kedves hangon.*) Különben köszönjük a hozzánkvaló bizalmát... hogy ismeretlen árnyaknak ilyen őszintén beszélt... Igen, mi azok vagyunk... az a régi gyermekkori emlék, bárhogy lelkesedik is érte a férjem, az semmi! És különben is fáradtak vagyunk, ugye, János, hogy nagyon fáradtak vagyunk...

Férj (*nagyon is élénken*): Hát ami engem illet, nézzétek...

Feleség: Nem, János, mi nagyon fáradtak vagyunk. És nem, ne írjon fel semmit abba a noteszba... egy sort sem! És nyugodjon bele, abba is, hogy Wronszki Anna nincs többé! Gyere szépen, János, majd útközben is fizethetsz. Maga még marad? Jó. Isten vele, Márton. Isten vele!

Férj: Hát akkor... hát akkor... ne haragudj, öregem... úgy látszik, Máriának megártott kissé a vermut. Talán majd máskor, Schiller, talán máskor. Na szervusz, szervusz...

A harmadik: Szervusz.

Zene.

Mandulaárus: Friss sósmandula tessék! Pörkölt sósmandula! Nem parancsol? (*Sértődötten.*) Kérem!

A zene felerősödik.

Ballada

Gulyás József

*Ősz felé járt az idő... és
sárgultak a kukoricások —
az én két fiam elindult útnak...
Évekre évek s még mindig futnak.
Még egy tavaszig várok...*

*Van egy hold kapott földem,
eladom az utolsó barázdáig,
tavaszra biztosan hazaérnek,
mert a szegények
igazsága igazság mindhalálig...*

*Nincs más csak a várakozásom.
Teregetek... a szemem ázik...
Ha valaki jön, kérdem, mi van...
Két vászoning: ez az egyik fiam,
ez meg a másik...*

*(A nagyobb fia fekszik a barázdában,
a csend fölér a homlokáig;
a másik távolabb, a szeme nyitva,
boldog, nincsen már semmi titka.
Fogai közül fű virágzik.)*

*Ma különösen idegesek a madarak,
ma este becsukdosom a kutyákat,
ne vonítsanak a vonatokra...
rezeg a sötétség bokra
s a nyugtalan kiáltások egyre fájnak...*

*Ősz felé járt az idő... és
sárgultak a kukoricások —
az én két fiam elindult útnak;
Évekre évek és még mindig futnak.
Még egy tavaszig várok...*

*Jobbkeze felől a halál...
emlékre gázol és fölemeli a képet —
lehull, eltör az arca,
nézem, rá valami rút ősi méreg marta
jegyét az oktalan reménységnek...*

Anyám

Gulyás József

*Nincs szavad. Minek neked a szó?
Nem kell az.
Csak nézel, nézel
s érzed,
de nem látod és nem gondolod,
hogy ez az ősz, ez a maroknyi ősz
kicsit miattad is van...
És oly másként van miattad,
és oly parányul,
hogy te már nem veheted észre...*

Kicsi

Slobodan Marković

Kicsi most először maradt hosszabb időre egyedül a lakásban. A sugárút már esti fényben tündöklött, a fényreklámon egy kisgyermek sétált ki-be a vörösen lángoló, nagy dobozból.

Kicsi agyán átsuhantak gyermekéletének emlékei, és könnyes szemmel csókolta meg nagy alvóbabáját.

Bekukkantott Borzas Peti dobozába is, és ujjacskájával végigsimított a bábu gyapjúhaján.

Azután az volt az érzése, hogy nagy, tarka labdája egymagában ugrándozik a szomszéd szobában. Beszaladt hát, hogy elcsendesítse.

A nyárnak már vége volt, a tenger fölött köd lengedezett.

Egy hajúkürt sikkantása eszébe juttatta Kicsinek, hogy egyedül van, és hirtelen teljes szívéből vágyakozni kezdett édesanyja után.

Hallgatózott, a lépcsőházból beszűrődő neszekre figyelt, de nem jött senki.

Kicsinek Márta volt a neve, legtöbben azonban Petrušić kisasszonynak szólították.

Ha valaki ezekben a percekben bekopogtat hozzájuk, bizonyára meglepődik, hogy Petrušićné nincs a kislány mellett.

Kettesben éltek a nagy kikötővárosban: a magányos hivatalnoknő és gyermeke, ketten a nagy kikötőben, ahol nem könnyű a magányos nők élete.

Petrušićné soha, senkinek sem engedte meg, hogy tükáiba férközzék.

Én is egészen véletlenül tudom, hogy egy magas termetű, hajdonfőtt járó férfiba volt szerelmes.

Úgy látszik azonban, történt valami közöttük, és Petrušićné kénytelen volt elköltözni abból a városból, amelyben a magas termetű férfi lakott.

Elválásuk okát azok sem tudták, akik jól ismerték a magas férfit.

A magas férfi került ismerőseit, külvárosi kocsmákban fecsérelte el napjait.

Alig adott már magára, csupán arra ügyelt, hogy tiszta legyen az inge és fényes a cipője.

Egészen biztosan tudom, hogy a magas férfi és Márta édesanyja nem irnak egymásnak. De mindig az volt az érzésem — most is az, amikor róla beszélek —, hogy mérhetetlenül szerették egymást, de ismeretlen körülmények beleavatkoztak életükbe, s mindkettőjüket boldogtalanná tették.

Esett az eső, amikor Petrušićné hazaért. Kicsi a nagy karosszékben aludt. Gyöngéden fölvette és ágyba fektette. Ezután leült az asztalhoz, és kibontotta a nagy csomagot, amit magával hozott. Fejcsóválva vette észre, hogy Kicsi hozzá sem nyúlt a kikészített uzsonnához, és a tejből sem ivott egy kortyot sem.

Lassan, nyugodtan rendezgette a vásárolt holmit. Pizsamát vett a Kicsinek, harisnyát meg két kötött ruhát. Amint a csuklyás kabátját kinyújtott karral maga elé tartotta, boldogságot érzett, nagyon tetszett neki.

Másnap nehéz feladat várt rá. Közölnie kellett Kicsivel, meg kellett neki magyaráznia, hogy hamarosan iskolába kerül.

Én, aki jól ismerem Petrušićné esetét, teljes biztossággal állíthatom, hogy az asszony közel állt a síráshoz. Hiába osztotta be szerény jövedelmét a legnagyobb ügyességgel, hiába leplezte gondjait Kicsi meg a szomszédok előtt, kénytelen volt a kislányt nagynénjéhez küldeni. Ott jobb élet várta, és a nagynéni szívből szerette a gyermeket.

Véletlenül ott voltam az állomáson, amikor Kicsi elutazott. Egy tisztviselő kísérté el Kicsit, Petrušićné egyik kollégája, akivel együtt dolgozott az ingatlanforgalmi irodában.

A hivatalnok is, meg az anya is mindent elkövettek, hogy megkönnyítsék a válást, így hát a vonat indulásáig csak nevetésük hallatszott.

Amikor azonban a szerelvény utolsó kocsija is eltűnt a kanyarban, Petrušićné majdnem elájult.

A szemét se húnyta le ezen az éjszakán.

Talán ekkor döbönt rá igazán, hogy senkije sincs a világon, csak a hajdonfőtt járó, magas férfi. Kutatni kezdett levelei között, bele-belelapozott a könyvekbe, amelyeket tőle kapott ajándékba. Egy pillanatban arra gondolt, hogy leül, és levelet ír neki. Meg akarta írni, hogy Kicsi V-be utazott, ott jár majd iskolába és — még mindig szereti. Csak arra kéri, hogy ha másért nem, hát saját érdekében változtasson életén.

Ezekkel a gondolatokkal merült álomba.

Amikor fölébredt, csupa keserűség volt benne, s az sem változtatott lelkiállapotán, hogy tudta: Kicsi él, egészséges, s V-ben öröm, boldogság vár rá.

Most eszmélt rá, hogy hibát követett el, amikor elköltözött a városból, amelyben a hajdonfőtt járó, magas férfi él.

Sajnálatra méltóknak és nevetségeseknek látta hivatalbeli kollégáit, akik egyáltalán nem titkolták előtte szándékait, és egész másfajta életmódot javasoltak neki.

Egyiküknek sem ment a fejébe, miért nem vesz részt Petrušićné a vállalatban rendezett multságokon.

A nők is sokat suttoztak róla, apácának nevezték.

Én mindent tudok, ami Petrušićné életében történt, így hát elmondhatom, hogy az ajánlatok, meg a pletykák, amelyek Petrušićnééről és a hajdonfőtt járó, magas férfiról szóltak, sült ostobaságok voltak. Viszont azt is tudom, hogy Kicsi került a legnehezebb helyzetbe.

Az úton pompásan viselkedett. Egyébként is csupa derű volt, s mindenért lelkesedett, ami új volt számára. Kísérője, az ingatlanforgalmi tisztviselő később elmesélte, hogy Kicsi útközben jónéhányszor elővette a fényes, piros cipőcskét, és dicsekedve mutogatta az utasoknak. Sőt, egy ízben föl is próbálta, előbb azonban gondosan újságpapírt terített a földre padlójára.

A tisztviselő jóindulatúlag figyelmeztette, vigyázzon, ne piszkítsa be a cipőt, a kislány azonban nem fogadott szót.

— Hiszen anya azért vette, hogy viseljem és bepiszkítsam!

A tisztviselő — mit tehetett — mosolygott és süteménnyel kínálta Kicsit.

Már közeledtek V-hez, amikor Kicsi a tisztviselő ölébe hajtotta aranyfürtös fejét és — noha ez az ember senkije, semmije sem volt — nyugodtan elaludt.

Az ingatlanforgalmi tisztviselő önkéntelenül is arra a valakire gondolt, akire Kicsinek föltétlenül szüksége volna.

V. pályaudvara teli volt várakozókkal.

Minden kékes fényben úszott. Az útszágosok és a limonádéárusok magas szóval kínálgatták árujukat. A hordárok motoros targoncái zúgva száguldoztak a Perronnon. A nagy, sárga fényű órák gőzfelhőben lebegtek. Esti tíz óra volt.

A taxiban Kicsi nagynénje ölébe ült, és szorgalmasan válaszolt az édesanyjáról való kérdezősködésre. Amikor az autó megállt új otthona előtt, Kicsi meglepődve látta, milyen szép a ház, amikor pedig megpillantotta a rövidlábú, földigérő hasú daxlit, öröme lelkesedéssé fokozódott.

Külön szobát kapott, a nagynéni megmondta neki, hogy ebben a házban rend van, mindennek, mindenkinek megvan a maga helye, fiókjá, szekrénye — tehát Kicsinek is.

Kicsinek tetszett a dolog, és buzgón rakta holmiját a számára kijelölt szekrénybe.

Nagynénie figyelemmel kísérte munkáját, és elragadtatással nézte a kislány szorgalmát.

A vacsoránál Kicsi csupa komoly dolgról beszélt, amikor azonban a nagynéni madártejet tett az asztalra, a kislány fölállt, szobájába ment és sírni kezdett.

Én, aki nagyon jól tudom, milyen édességet szeretett legjobban a hajadonfőtt járó, magas férfi, s azt is tudom, mivel kedveskedett neki Petrusiáné, minden nehézség nélkül meg tudnám magyarázni, miért sírt Kicsi.

Néhány nap elteltével Kicsi készen állt, hogy iskolába menjen. Ekkor támadt az első nézeteltérés. Az első és egyetlen. Több nem is volt. Kicsit mindenki szerette, a nagynéninek azonban — úgy látszik — más fölfogásai voltak az életéről, mint a legtöbb embernek.

Szentül meg volt róla győződve, hogy a piros cipő nem őszidőre, esőre, iskolába való, egyszerűbb, közönségesebb cipőt vett hát a kislánynak.

Sejtelve sem volt róla, hogy Kicsi a vonatban többször is mutogatta új cipőjét, s nem is álmódott arról, hogy a kis cipőcske a távollévő anya gyöngéd szeretetét jelentette neki.

Kicsi nem szólt semmit. Mint a többi gyerek, ő is izgatottan lépett az osztályba. A többi kislány — mintha csak összebeszélt volna — kidugta lábát a padból, s a sokféle, színes cipő szinte fölsorakozott Kicsi előtt.

Kicsi úgy érezte, hogy a cipő, amit nagynénje vásárolt számára, a világ legcsúnyább cipője, és kérdés nélkül, egyenesen a legutolsó padba ment, leült és eldugta lábát.

Én, aki mindent tudok Petrušićné meg a Kicsi életéről, elmondhatom, hogy a cipő, amit a nagynéni vásárolt, egész rendes cipő volt, a piros cipő azonban — a kislány anyjának ajándéka — hasonlíthatatlanul szebb, finomabb volt.

Egy ízben, vacsora után, a nagynéni a gyermekek majálisáról mesélt Kicsinek. Szép, élénk szavakkal írta le a pompás, vidám ünnepet, s Kicsi odavolt a boldogságtól, majdhogy el nem sikoltotta magát örömében, amikor megtudta, hogy a majálisra fölveheti piros cipőjét.

Én, aki minderről tudok, olvastam azokat a leveleket is, amelyeket Petrušićné írt a nagynéninek meg Kicsinek. A válaszokat is olvastam. Jelen voltam akkor is, amikor Petrušićné ragyogó arccal három remek, szalagos ruhácskát vásárolt Kicsinek. Természetesen a csokoládéről sem feledkezett meg. Csak azt sajnálta, hogy nem csomagolhat be neki madártejet, és nem küldhet neki a korai földieperből.

Mire a napsütés végighömpölygött az utcákon, és a léggömbárusok hatalmas, színes csokrai kivirítottak az utcasarkokon, a csomag, benne a kis ruhácskákkal, megérkezett V.-be.

Az egész város a majálist várta.

Mindenki, akinek az iskola mellett vitt el az útja, lelkében érezte visszhangozni a vidám gyerekhangokat.

Kicsi még soha életében nem volt ilyen izgatott. Boldog volt, amikor arra gondolt, hogy majd mindent megír édesanyjának.

Én azonban, aki mindenről tudok, elmondhatom, hogy a majális leírhatatlan szomorúságot hozott Kicsinek. Valóban szívet tépő látvány volt, amint Kicsi egész nap ott állt a nagynéni házának magas ablakában.

A piros cipő új maradt, szép, piros, fényes — de a majális napján már szűk volt az utolsó padban ülő kislány lábára.

Még az izgatottan lihegő, furcsán csaholó daxli sem tudta földeríteni Kicsit, hiába ugatott harsányan a tűzijátékra.

Bodrits István fordítása

Emlék

Mihai Avramescu

*Az elhagyott házikó remeg a visszfényben
Utakon hömpölygő lomb cikázik
és az alkonyi csendben
a liget sűrű rengeteggé válik.*

*A szőlőben elpihent minden
amióta a szél retesze felszakadt
A domboldalról alá száll egy dallam
s leng ölmos emlékeinkben.*

*Add a kezed, szorítsam meg
Egy már gondolataink füzére
Végy egy muskotály ágacsկát
s hullajtsd az álmok vizébe.*

*Miért hideg a kezed
és miért nyöszörög a lelked,
mint egy madárka, amely
a vonuló felhőkbe veszett?*

*Az elhagyott házikón
nem volt zuzmara
csak a reggel csókja zárta le némán
s a fájdalom bús szava.*

Mosoly

Mihai Avramescu

*Egy mosolyt ültettél el
mikor az aszfaltot belepte a rozsdá
és a kertek temetőiben virágok
aláltak haldokolva.*

*A mosoly előtört a hajnalokból
a homokra telepedett
papucsodról, —
s e homok, mint bármely más homok,
ha pereg a papucsokról.*

*Miért ezek a borzongások,
mikor emlék emlékre lebben?
Mikor a verseim vágtaiba fogom,
nem törik össze egy sem?*

A magános Szabó János

Szakácsmester és műfordító

Laták István

Az első világháború utáni első évtizedben, pontosabban 1921-től 1930-ig, a vajdasági magyar sajtóban, de különösen a „Bácsmegyei Napló” nevű napilap egyre gyarapodó irodalmi mellékletében egy érdekes írói egyéniség nevére bukkanhattunk gyakran, *Szabó Jánosé-ra*. Komor hangú néhány novellája, filozofálgató tárcái, gondos költői műfordításai, csiszolt saját versei egy érdekes és irodalmi munkára alaposan felkészült egyéniséget sejtettek. De nem tartozott a hivatásos írók sorába, amint hogy Vajdaságban akkor szó sem lehetett magyar hivatásos íróról. Pedig Szabó János értékei szerint messze kinőtt a vidéki műkedvelő írók fölé.

Ki volt ez az ember? Honnan indult, mit tett rövid vajdasági irodalmi működése idején? Abban a Vajdaságban, ahol a két nagyháború között olyan sok volt az idő előtt letört tehetség és féltehetség...

Szegeden született 1890-ben. Apja vasúti asztalos volt, de korán elhúnyt, s Szabó Jánost és még két testvérét nagy szegénységben nevelte a kicsi

nyugbéréből meg napszámoskodásból tengődő édesanyja. Valamelyik szegedi külvárosi rész utcáin csintalankodó fiúként cseperedett föl Szabó János. Kicsit konok, de nyílteszű gyerek volt.

Gyerekkoráról keveset beszélt a szuboticaai kávéházi estéken és a belvárosi Mannheim-féle szabóműhelyben, ahol íróemberek, szavalók, filozofálgató intellektüelek, amatőrszínészek és hasonló félbohém művészfélék találkoztak össze gyakran félnapig vagy féléjszakáig tartó beszélgetésekre, vitákra. (Ez a műhely egy irodalmi szalont pótolta. E sorok írója is ott ismerte meg közelebből Szabó Jánost.) Egyszer mégis elmondott egy érdekes epizódot a gyerekkorából. Ötödik elemista korában néhányadmagával szegedi elemi iskolája udvarán játszadozott, amikor egy piarista szerzetes tanár lépett be az iskola kapuján. A gyerekek kíváncsian szemléltek a krémruhás papi embert. A követ, méltóságteljes szerzetes tanár csókra nyújtotta kezét az udvarban álldogáló gyerekeknek. Egyik-másik fiú kezét csókolta. Némelyik félénken félrehú-

zódott. Az ötödikes kis Szabó Jani — talán az utcagyerek vásottságától hajtva — a piarista kezére köpött és elszaladt. Miért tette? Maga sem tudja, mesélte Szabó János. Anyja katolikus templomba járt és igyekezett gyermekeit is imádságra szoktatni. Ez a kis epizód a szerzetestanárral különös módon merült később fel.

A népiskola hatodik osztályának elvégzése után özvegy anyja szerette volna tovább taníttatni. De nem polgári iskolában, hanem gimnáziumban, mert az „urakat” ott nevelték. Ott persze magas tandíjat kellett fizetni. Kivételes esetben, kérvényre, az igazgatóság szegény diákokat is fölvevett ingyenesen. Ebben reménykedett Szabó édesanyja. Elvezette a tizenhároméves Janit a latiniskolába. Ott sorban ültek a beírást végző tanárok, s gyűjtötték az adatokat, az okmányokat és a tandíjat a szülőktől és a nagyobb diákoktól. Amikor özvegy Szabóné fia tandíjmentes fölvételeért kezdett könyörögni, az adatokat kérdező tanár véletlenül az aszszony mellett sapkáját szorongató Szabó Janira nézett. Az a kövér szerzetes volt, akinek húsos, pecsétgyűrűs kezét oktanon pajkosságból egy évvel ezelőtt leköpte. A fiú a sok többi csiny között ezt már régen elfeledte. Nem úgy a pap. Elfehérédve rikácsolni kezdett: „Tandíjmentességet ennek az istentelennek, ennek a sátánfajzatnak? Soha! Amíg én beszélni tudok, semmiféle iskolába nem engedem! Menjen kanásznak, pöcögődör tisztítónak! Talán ott fölveszik. Őri gyerekek közé soha!”

A paptanár az iskolaszék tekintélyes tagja volt. Az özvegy nem ellenkezett, hanem szakácsinasnak szerződtette a fiát négy esztendőre. A Tisza-parti vendéglő szakácsa nyáron kirándulóhajókon is főzött, és a Tiszán hajózó és tutajozó szerbek, szlovákok, és románok nyelvéből már ott sok ráragadt a szakácsinas Szabó-fiúra. A nagyvendéglő gazdája maga is több nyelvet beszélt, s a forgalom nélküli napokon sokszor beszélgetett a nagyvilágról személyzetének. A serdülő Szabó János ezt jól megjegyezte. Olvasgatni kezdett. Az iparosolvasból hozott egy barátja könyveket. Egy-két útleírás is a kezébe került.

Tizenhat és fél éves korában felszabadult. Bajúsza még alig ütközött, de apja példájára, aki mint mesterlegény szintén vándorolt, szabad elhatározásból

kivánodorolt Angliába. Londonban dolgozott két évig, jól elsajátította az angol nyelvet. Egyre többet olvasott. Párizsba ment. Ott is megtanulta a nyelvet. A tiszai hajósok tarka beszéde kifejlesztette nyelvérzékét, csak úgy ragadtak rá a nyelvek. Párizs után Olaszországot át Szarajevó, Konstantinápoly, majd Athén következik. (Szarajevóban két éves katonaiidejét is leszolgálja.) Mindenütt szorgalmasan tanulgatja a nyelveket. Rájön, hogy hiányos a műveltsége, hiába tud több nyelvet. Tankönyveket, útleírásokat válogat össze, irodalomtörténetet lapoztat. Latinul és ógörögül tanult (az újgörögöt akkor már beszéli). Ha lányokkal, asszonyokkal pajtáskodik, velük is csak gyorsítja az élő nyelvek tanulását.

1914-ben beteges édesanyja meglátogatására otthon jár, kitör a világháború és őt is mozgósítják. A hadseregben megtanulja a német nyelvet. Az orosz és olasz fronton, az álló lövészárók-háború idején oroszul és olaszul tanul. Anyanyelvével és a latinnal, ógöröggel együtt a háború végén tizenkét nyelvet tud már. Szerbül előbb is jól tudott, szarajevói munkaidejéből és regrutakorából. A világháborúban is együtt volt szerbnemzetiségű katonákkal a fronton, és nagyon jól, testvériesen megvolt velük, hiszen beszélte nyelvüket, olvassott az irodalmukból; és értette, ismerte életüket.

A világháború alatt kétszer megsebesült, tifuszt és vérhast kapott, de szerencsésen kilábal a betegségekből. A fronton kezd irogatni, a bakasorsról és a furcsa emberekről, akikkel európai útján találkozott. Fordítgatni is kezd angolból, németből. De írásait még ekkor nem adja közlésre. Senkinek sem mutatja őket. Nincs ismeretsége irodalmi vagy lapkörökben, s nem tudja, hogyan szerzhetne ott ismeretséget. Szemérmes is. Legbensőbb ügye azok a kísérletek.

A háború után, fölhasználva francia nyelvtudását, az Orient-express luxus-kocsijára szegődik szakácsnak, s párizs-konstantinápolyi meg a párizs-bukaresti vonalon utazgat két évig. Az Orient-express Bácskán át közlekedik. Szabó néha-néha leszáll Szuboticán is. Aztán Szuboticán vállal állást a Beograd, majd a Bárány-kévéházban. Néhány évig itt marad. Erre az időre esik az irodalomba való bekapcsolódása.

Dr. Fenyves Ferenc, a Bács megyei Napló tulajdonos főszerkesztője ezt írja

tréfásan Szabóról a vajdasági irodalom elindulásával kapcsolatban az 1928-as almanachban, a „Vagyunk”-ban: „Az egyik szuboticaí hotelben a szakács az újságíróknak nagyobb adag ételt talált. Kiderült, hogy Wilde Oscart, Poe Edgart és Jerome K. Jeromot fordítja, verseket költ, novellákat ír, ritka képzett és tehetséges ember, s így lett író — Szabó János.” Valóban a hotel étkezőjében ismerkedik meg Szabó a Bácsmegyei Napló azidőbeli szellemi vezérével, dr. Dettre Jánossal, neki mutatja meg egy idő múlva munkáit, és 1922-ben a lap közölni kezdi írásait és fordításait. Dr. Dettre szigorú, de értékelő bírálója és biztató szava serkenti Szabó Jánost. Ekkoriban jelenik meg néhány kisebb versfordítása. Elsősorban az angol irodalomból várnak tőle fordítást. Majd „Keserű ember meséi” sorozatcímmel időről-időre eredeti novellákkal is jelentkezik.

1923 vége felé egy érdekes tárcáját közli a Bácsmegyei Napló, „Szakácsok” címen. Ebben a tárcában az ókortól a huszadik századig a szakácsművészet nagymestereiről és filozófusairól írt igen érdekes jegyzeteket, eredeti ötletei mellett nagy világirodalmi olvasottságról nyújtva tanúságot.

Visszavonultan élt, de az Obznana államvédelmi törvény kiadása utáni első évek munkásüldözésének idején az általános rossz hangulat az ő verseiben is visszhangot kap, ha kissé burkoltan is. Kiábrándultan rajzolja a letiport dolgozó sorsát. 1923 okt. 7-én jelent meg a Naplóban „Sors” című verse:

*„Más senkik között senki lenni,
Túrni, görnyedni, nem pihenni.*

*Nem törödni a sebbel, jajjal,
Hallgatni, összerágott ajkkal.*

*Nehéz munkától lázban égni,
Botolni s mégis égre nézni.*

*Fizetést, díjat sohasem várni,
Mindent egyenes úton járni.*

*Hűvös hajnalon vacogva, fázva,
Nézni vissza a meleg ágyra.*

*Loholni. Futni. Úzve falni,
Hangtalanul élni és némán halni.*

*Hallgatni lenni a koporsóban,
Mint hull a göröngy le egyre jobban.*

*S míg zeng a kórus és zeng a gyászdal,
Aludni gúnyosra-húzott szájjal.*

*Senki lenni és megpihenni,
Testvér: sorsnak elég is ennyi!”*

Tépelődő intellektuális típus volt Szabó János. Nem a harc embere, csak a csöndes gondolkodásé és a néhanapi álmodozásé. Mongolos, értelmes, barna arcán, barázdás homlokán mindig szelíd borongás sötétlett. Halkan, komolyan, mély meggyőződéssel beszélt arról, amiben hitt, amit maga tapasztalatán megállapított. Mély emberszeretet hatotta át. De a sok szennyet látott ember finnyássága is kiütöközött: szerette a finoman varrott ruhákat; az ápoltt könyveket, a művelt, csöndes beszélgetést, a nőies asszonyt, a tiszta családi otthon. A vallással nem törődött, fölvilágosult, előítéletek nélküli ember volt. Egy elhunyt protestáns papnak a lányával Szász Olgával ismerkedett össze Szubotican, elvette feleségül, s ott telepedett meg felesége öröklött kis szuboticaí házában. Felesége azidőben hivatalnokskodott valamilyen gazdasági vállalatban.

Szabó Jánosnak ekkoriban sorra jelentek meg az írásai. De csak Vajdaságban, nem próbálkozott bejutni messzibb, előkelő írói körökbe, mert utálta a polgári irodalmi piacokon folyó tülekedést, s nem hagyta el a kétkézi munkáját, a szakácsmesterséget. Megelégedett a kisebb vidéki honoráriumokkal, habár érezte fontosabb hivatottságát.

1924-ben, a VAJDASÁGI MAGYAR IRÓK ALMANACHJÁ-ban jelent meg Edgar Allan Poe a holló c. versének fordítása Szabó János tollából. A nehéz, szimbolikus mű az ő mesteri átültetésében egyik kiemelkedő munkája a vajdasági magyar írók első önálló írásgyűjteményének. (Az Almanachot a Bácsmegyei Napló adta ki, dr. Dettre János és Radó Imre szerkesztette, s néhány igen figyelemreméltó írói mű nyert benne elsődleges közlést.)

Félrehúzódva munkálkodott. Legjobban szerette, ha szabadideje alatt tiszta otthonában beülhetett könyvei közé. Itt csiszolta a holló fordítását is, melyre sokfelé fölfigyeltek már.

Amint föntebb mondtuk, a szuboticaí Aranybárány kávéház konyhájában dolgozott néhány évig. Életének ez volt legnyugalmasabb és legtermékenyebb korszaka. A könyv- és irodalom szere-

tetére nevelte a keze alá adott inasokat is, serkentette őket, hogy saját fejükkal gondolkozzanak. Egyik inasa Schwalb Miklós, később — mestere példájára — tollat fogott, az érdemes munkásírók sorába küzdötte fel magát, regényt is írt „Fiú a konyhából” címmel. Sajnos Schwalb fiatal írói pályája 1941-ben kettétört, mert mint kommunista harcost a megszálló fasiszták sok más elítélttel együtt Szuboticán főlakasztották. Szabó Jánosnak kedvenc tanítványa volt az irodalomkedvelő, saját fejével gondolkodó Schwalb Miklós.

Haladó ember volt Szabó János. A nyugatiak mellett szerette az orosz irodalmat is. Különösen Dosztojevszkijt és Gorkijt olvasta, mert ők az élet legfájdalmasabb mélységeibe nyúlta le irodalmi mondanivalójukért — vallotta be szűk baráti körének Szabó János.

Alapjában véve nem volt politikus természet, mégis a tisztult emberi gondolkodás terjesztője volt szűkebb környezetében. Szerette itt nálunk az embereket. De nem szerette sem itt, sem régebbi hazájában az élet rendjét. Azért járt-kelt olyan nyugtalanul a világban. A tanulási vágyon kívül ez űzte ide-oda egész fiatalsága alatt. Valahová elvagyott. Egy kulturálisan és szociálisan más világba...

Igy írt „Fenyő a homokban” című versében:

— Ó, nagyon sokszor elnézem őt,
A magános, árva, bús fenyőt.

*Sorsa a sorsommal oly rokon,
Ő is itt teng a sivár homokon.”*

(Emlékezetből idézve, Bács megyei Napló, megjelenési idő valószínűleg 1926.)

A szuboticei kávéházak élete az 1926-ban megerősödött agrárválságban egyre szegényesebb lett, s Szabó János megint vándorolni kényszerült, hogy igényesebb életéhez keresetet biztosítson. Ajánlólevelei, nyelvtudása és sokféle konyha-ismerete alapján újsághirdetés révén kapott is állást Beográdban. A Jockey-klubban nyert konyhafőnöki beosztást, mivel ott többféle európai konyha szerint kellett főzni.

A Jockey-klubba jártak a főváros gourmand-jai. A kitűnő konyha hírére odaszoktak a beográdi diplomáciai testület tagjai is. A vendégek gyakran magát a konyhafőnököt hívták, hogy kí-

vánságaikat kifejezzék. Így ismerkedtek meg a különben konyhája mélyére visszahúzódó Szabó Jánossal a külföldi követségek különféle rangú diplomatái és alkalmazottai is. Hamarosan híre ment, hogy a „konyhachef” tizenegyhány nyelven társalog a hozzáfördülő vendégekkel, s majd minden nagy európai metropolisban megfordult. A török követtel törökül, a francia diplomátákkal franciául, az angolokkal angolul, a göröggel görögül társalog. Sőt a görög követtel Homérosz nyelvéről is tud vitatkozni. Megkedvelték, szívesen vették, mint beográdi kuriózumot, s gyakran a vele való ízléses társalgásért is ki-hívták a klub konyhájáról.

Mind ez szépen ment is a királyi látogatás-mokrácia idején 1927-28-ban. Felcsúszása itt lakott Szuboticán, s csak néha látogatott el Beográdba, vagy utazott haza Szabó, mert arra gondolt, hogy egy kicsit rendbeszedi anvaçi helyzetét, s aztán szerénvebb állással is beérve, visszavonul Szuboticára a könyvei közé. Ekkoriban fejezi be és ad végleges formát Oscar Wilde: A readingi fegyház balladája c. műve fordításának. Első részét a Bács megyei Napló már 1924 dec. 25-én közölte hasábjain.

Szabó fordításait már értékeli és Kosztolányiével vetik össze. Valóban nem mindenmapi erővel szólalnak meg a különönc angol költő legmeggrázóbb sorai Vajdaságban. Szabó János egyre érettebb átültetéseket ad a kezdetleges körülmények között vergődő vajdasági irodalomban. Természetes, erőteljes huszadik századi magyar nyelve művészi-en szólaltatja meg Wilde-ot. Poe „A holló” c. nagy versének fordításában már megtalált sejtelmes, drámai nyelvet még fordulatosabbá és drámaibbá, de gördülékenyebbé is tette. A readingi fegyház balladája fordításában.

A királyi diktatúra idején elhallgatott. Valami nagyobb fordításom dolgozhatott akkoriban. De nem szívesen beszélt készülő, még be nem fejezett munkáiról. Az is lehet, hogy a királyi diktatúra véres, durva megnyilatkozásai nagyon sértették az emberi igazsághoz ragaszkodó, művelt lelkét. Tény az, hogy 1928 után teljesen elhallgatott. Már nem jelentek meg írásai az egyetlen közlő lap, a Bács megyei hasábjain. Ekkor már nem érezte jól magát Beográdban.

1930-ban nagy csapás éri. Letartóztatják és a hírhedt Glavnyacsába szállítják. A dühöngő diktatúra első éveiben

mindenkire gyanakodni kezdtek a hatalomtartók. Szabó János is gyanúsnak tűnt. Valamelyik detektív kiszáglásztta, hogy munkakönyve tanúsága szerint csak hat elemije van, viszont tizenvalahány nyelven társalog, sőt néhányából fordít is a nemzetiségi lapoknak. Rop-pant művelt és elegánsan, izléseesen öltözködő ember. Gyanús, nagyon gyanús. Nincs rendezve az állampolgársága sem. A régi magyarországit elvesztette, mert nem kereste, nem optált és jugoszláv állampolgársága sincs. De menedékjoga sem. Nem tartozik sehova.

Hónapokig faggatják, ott tartják a Glavnjacsa hírhedt pincéiben, pofozzák, botozzák, hogy árulja el, szakácskodáson és irodalmon kívül még mivel foglalkozik. Azt felelte: a feleségével. Mi a titkos küldetése? Nincs titkos küldetése. Végül is vagy öthónapi jogtalan kínzás után szabadlábba helyezik, mert semmi nyoma annak, hogy irodalmon kívül mással is foglalkozna magánéletében. Állását is visszakapja.

De a csöndes ember megdühödik. Rövid idő alatt elkótyavetyéli felesége kis házát, könyvtárának nagyrészen is túl ad, eladja zseboráját, karikagyűrűjét és

értékesebb ruháit, hajójegyet vesz és kivándorol Amerikába. Nem akar többé az Ó-világban maradni. Pedig nagy részét ismerte, tájait bejárta és nyelveit, népeit szerette...

Az Egyesült Államokból hallottunk még egy-két hírt felőle. Először azt, hogy egy magánszanatóriumban dolgozik, mint szakács. Sokféle konyhát ismert, kielégíthette a kényes betegek ízlését. Vagy két évvel később még azt is hallottuk, hogy az északamerikai tengerparton valahol egy kisebb vendéglőt nyitott (a nagy gazdasági válság még dühöngött akkor), s itt magyar és szerb étel-különlegességeket lehetett kapni...

A vajdasági irodalomban nem jelentkezett többé, habár addig csak Vajdaságban fejtett ki irodalmi tevékenységet. Nem jelentkezett Magyarországon sem. Sőt ismerőseinek sem írt már egy év után. Magába húzódott teljesen. Egyáltalán nem akadtunk nyomára annak, hogy tovább közölt volna írásokat bárhol is.

Hogy él-e még, azt sem tudjuk. Az idén lenne hetven éves, ha életben van még valahol.

Saját kötete sohasem jelent meg.

A holló

Edgar Allan Poe

*Egyszer régen, éjjél táján, hogy töprengtem bágyadt-báván
Egy porlepte fura-ferde tudományos tételén,
Majd elnyomott már az álom, mikor hallok, künn a záron,
Künn a külső ajtózáron zörgő nesz kél kétesen.
„Késő vendég”, — így gondoltam — „az zörget ily kétesen,
Az lehet, más senki sem.”*

*Ködbefuló Télhavába' történt, jól emlékszem rája,
És a hűnyő tűznek árnya vibrált még a szőnyegen.
Kívántam: bár reggel volna, nem találva bánatomra
E nem szűnő fájdalomra, semmi vigaszt könyvemem,
Bánatomra, melynek oka: holt Lenóráam, kedvesem, —
Ott lenn: Nincs már neve sem!*

*És a tompa, méla bánat, függönyön, hogy szerteáradt,
Rémületbe ejté fáradt szívem, mint még sohasem.
Mintha megszűnt volna verni, csak ezt tudtam ismételni:
„Valaki meg akar lepni, az zörget oly hevesen;
Az lehet, más senki sem.”*

*Bátorságom összeszedve szóltam reszkető-remegve:
„Bárki légy, a szent egekre kérlek, bocsáss meg nekem,
De én már oly álmos voltam, kopogásod nem hallottam,
S te oly enyhén, halkán, holtan zörgettél a reteszen.”
Erre fölrántom az ajtót, s hogy kitáruul hevesen: —
Künn sötét, — más semmi sem.*

*Álltam ott remegve, félve, bámulva ki a sötétbe,
Bódult, kábult lázban égve, mint ember még sohasem.
A nesz, mintha elhalt volna, én suttogtam csak: „Lenóra!”
És visszhang felelt a szóra, halkán, súgva csendesen; —
A visszhang is ezt az egy szót súgta vissza csendesen; —
Ez történt, — más semmi sem.*

Visszatérve a szobámba, egész lelkem föl volt rázva,
Mikor gyors egymásutánba' megint zörrent csendesen.
„Biztos”, — gonjoltam magamban — „vaimi az ablakban van.
Hadd lássuk hát’ — így haurartam — „hadd lássuk hát, hogy milyen?
Rogton foljedem a fűköt, nyugodj, teotlyult szívem.”
Zúg a szel, — más semmi sem!

Fölrántom az ablak szárnyát s rajta, vadul verve szárnyát,
Egy ven holló, mint a granát, zúg be, bűg be hevesen,
Félelmet rajt’ mit se láttam, hogy bent termett a szobában,
Nyugogatán es szinte bátran odaroppent sebesen
Pallas szobrára, mely ajtom fölött trónol csendesen.
Egy nolló — más semmi sem.

S e zord, borús, ében állat súlyos, komor méltósága
Bánatomat mosolygásra változta hirtelen:
„Meg vagy ugyan jól tepázva, megsem lenetsz éppen gyáva,
Ej partjaról ueszálva, osi holló, kedvesem,
Ugyan mondd meg: hogy neveznek a Stryx partján, kedvesem?”
Szólt a nolló: „Sohasem.”

Meglepődtem, hogy a léha, ütött-kopott bús próféta
Bár értelme keves, neha beszél megis rendesen.
Hiszem, ritka ember laott, bár bejarta a világot,
Ennyi merész méltóságot, szólni így értelmesen,
Bár madár, más ilyen barmot azt károgni csendesen:
Hogy a neve: Sohasem.

Am a holló ül magában, fenn a szobron zord magányban,
Mintha lelkét egy szavában adta vón’ ki teljesen.
Es vár percekre keresztül, mozdulatlan, meg se rezdül,
Míg belőlem regen titkolt bánat ömlik csendesen:
„Más is elment, ez is elhagy, mint a remeny, csendesen” —
Szólt a holló: „Sohasem!”

Szívembe szúrt e komor hang, meredtem a csöndbe hosszan
Csak betanult mondókát mond e szajkó, kétsegtelen.
Talán egykori gazdája tanította regen rája,
Akit botaogialansága úzve-úzott szüntelen,
Míg végül belefásulva ismételte szüntelen:
„Nem lesz vege sohasem.”

A madár zord komolysága készítetett új mosolygásra,
S egy karszékhez botorkálva odatoltam hevesen.
A madárral szembe ültem, s a bársonyon hátradültem
Képezetbe elmerülten azon törtem a fejem:
Mit jelent e komoly, komor, kóbor holló odafenn?
Mért károgja: „Sohasem”?

Így ültem elálmódózva, a madárhoz szót se szólva,
Lelkemben motozott folyton a rámtűző rémes szem.
Dermedien csak egyre ültem, a karszékben megkövültem
Es a lámpafény körültem imbolygott szeszélyesen,
Rásuhant a székre, melyen egykor Ő ült: Kedvesem.
Ah! — nem ül már sohasem.

Egyszerre, mintha a légben száz szeráf fürödne fényben,
S drágamivű ércedényben égne mirrha édesen.
„Roncs”, — ujjong bennem a lélek — „íme Isten megsegített.
Angyalait küldte néked, enyhíteni sziveden,
A feledés balzsamától enyhülés lesz sziveden.”
Szólt a holló. „Sohasem.”

„Jós!” — könnyөгött szóm feléje — „mond meg az Isten nevére,
Kísértő, nagy vihar vésze úzött be az éjjelen:
Mondd meg e szörnyű szobában, gyötremnek gyászlakában,
Van-e balzsam Gileádban, enyhül-e még a sebem:
Látom-e még viszont egykor elköltözött kedvesem?”

Szól a holló: „Sohasem.”

„Jós!” — ismétellem feléje — „kérlek az Isten nevére,
A fölöttünk kéklő égre mond meg nékem kegyesen:
Lát-e még a kedves engem, ki fön van a messze mennyben,
Fönn, a kéklő végtelenben, holt Lenóráám, kedvesem; —
Szűz, sugáros, szép leánykám, rég elhalt szerelmesem?”

Szól a holló: „Sohasem.”

„Pusztulj tőlem, pokol sarja!” — kiáltottam rárohanva
Pusztulj rögtön, az Éj partja vár reád már odalenn!
Vidd magaddal károgásod, ezt a szörnyű, súlyos átkot,
Melyet balga, botor, álnok nyelved hadar szüntelen;
Húzd ki karmodat szívemből, ne hagyj itt egy tollad sem!”

Szól a holló: „Sohasem.”

És a holló meg se moccan, ül nyugodtan, csak nyugodtan,
Pallas sápadt szobráról le úgy mered rám rémesen.
Egész baljós, gyászos lénye, mint egy Démon tüneménye, —
Árnyékát a lámpa fénye rajzolta le élesen,
S lelkem ettől az árnyéktól, mely imbolyog kétesen:
Nem menekül sohasem!

(Vajdasági Magyar Írók Almanachja)

Szabó János fordítása

Hattyúdal huszonhatodik születésnapomra

Kiss István

A rádió a Hattyúk tavát játssza Csajkovszkitól. — A címhez ennek egyelőre semmi köze. Csak szeretem ezt a zenét. El tudnám hallgatni reggeltől estig ilyen üres vasárnapokon. Egyedül, heverészve, szidva az örökké szürke ünnepeket, meg magamat is. — Tudnám hallgatni akár pergőtűzben is. Még nem próbáltam ugyan, mert a háborúval nem volt semmi dolgom, de azt hiszem tudnám.

Sajnos, pár percig tart az egész. Csak ez volt szép. Semmi más — az egész istenverte napon! Egy kis időre felkavart (ha ürességben egyáltalán van mit felkavarni).

*

Nehezemre esik gondolkodni. Emlékszem, valamikor nem voltak ilyen gondjaim. De azóta Camus megírta remekművét az unalomról. Igaz, nem olvastam, de azért tudok én is néha amúgy istenigazából unatkozni. Nélküle is. Minden ünnepnapon.

Szeretem a hétköznapokat, akkor nem jut időm mértéktelen töprengésre. Visz a munka egyik napról a másikra.

TÉRJUNK A TÁRGYRA

Üres vagyok. A szellemem szorgalmasan laposodik. Az a gyanúm, hogy fiatal koromban sokkal többet értem. — Fiatal koromban! De hiszen három-négy évvel ezelőtt még az iskolapadban ültem! — És mégis! A fiatal-ság végét nem jelzi korhatár.

Nem vagyok fiatal. Őszintén mondom.

Nem vagyok, mert gondolataim és tépelődéseim már nem építik bennem a világot, hanem csak tükrözik. Szellemem, mint a szpongya: néha-néha kicsordul belőle valami bölcsesség, amit még az előző korban szívott magába. Majd elmagyarázom. — Régebben én minden fogalmat megformáltam külön a magam használatára. Alkottam a magam világát. Nem voltam hajlandó a másokét olcsó tandíjért készen átvenni. Akkoriban tépelődő, izzó, elmélyülő, örökké keresgélő emberke voltam. Ember, aki nem fogad el senkitől semmit, hanem maga akarja felfedezni az életet. Szebben, jobban, alaposabban, mint az másoknak valaha is sikerült.

És ma délután felfedeztem a szakadékot, az akkori belvilágom és a mostani között. Többé nem izgatnak az élet titkai. A kutatószellem nyugdíjba vonult.

Miért? Kialakult az egyéniségem? Megismertem, átértékeltem és leltároztam mindent?

Aligha! Hiszen nem oldottam meg egy tized részét sem azoknak a problémáknak, amelyek régebben izgattak.

Ezt nagyon jól tudom, de azzal védekezek, hogy nincs időm és hogy nem szeretem az üvegházban gyártott tragédiákat. Untat a nagykaliberű bölcselkedés, untatnak a mélyre főrekvő sejtelmes és zavaros megérzések. Ha a kezembe kerül valami hasonszórú irodalmi remekmű, csak szenvedő kérdőzést és álpátoszba burkolt kesergést látok benne.

— Legyünk reálisak! — mondom és e szent zászló alatt átadom magamat az édes semmittevésnek. Melengetve egy újabb életfilozófiát, amely mindent helyesel, ami hasznomra van és elítéli az oktalan, céltalan fáradozást, még a gondolkodás terén is.

Anyagi gondok nem kínoznak. Munkámat havonta megfizetik. Minden erőfeszítésem arra irányul, hogy ez jövőre is így legyen. Minek tépelődjek, minek csináljak olyasmit, amit nem számítanak bele a munkateljesítménybe? Az örökkévalóság felmérését például és hasonló kamaszkorbéli lázálmodat.

Ez volt nagyjából a két kor összehasonlítása.

És én élek, éldegélek. Vegetálok. Fogyasztgatom szorgalmasan azt a kincset, amit fiatalságom hőskorában szereztem. Mert csak az az értékem. Az adja az egyéniségemet. Ma már nem szerzek hozzá semmit.

Tehát: aleluja, kialakultam!

A szellem csak fiatal alkotókat ismer. Az idősebbek már üzletemberek. Igen jól értik aprópénzre váltva felhasználni azt a kevés, de nagy-szerű kincset, amit fiatal korukban szereztek.

Csak egy röpke pillanatig: általánosítsunk. Miért nem születnek remekművek a jólétekből?

Hát ezért! (Lásd fentebb.) A bőséges ebéd és a boldog családi élet senkit sem ösztönöz tépelődésre. — Bezzeg, ha tovább tartanak a kenyérből és szalonnából álló diákkori vasárnapi ebédek (amelyeket csak a bőséges fantázia fűszerezett), talán nagy bölcs lett volna belőlem. „Csak azért is megmutatom, hogy ki vagyok!”

Ma már ilyesmi nem szorítja ökölbe kezemet. Ki vagyok? Hiszen látják. És ne túlozzunk: Nem én leszek az, aki feltalálja a kör négyzögesítését.

És szundikálok tovább.

HEJ, FIATALSÁGI!

Felugrottam az ágyról (Csajkovszki zenéje már régen elhangzott). Porosodó papirokat szedtem elő. Kutatni kezdtem.

— Találkám van azzal a négy évvel ezelőtti fiatalemberrel!

Akkoriban úton-útfélen, iskolában, otthon, színházban, utcasarki lámpák alatt jegyezgettem a gondolataimat.

Mert:

A gondolatok egymást szülik. Minél több ötlük fel bennünk, annál nagyobb lehetőség van újak, érdekesebbek felmerülésére. Képzettársításunk finomodik. Merészebb, elmélyülőbb lesz.

És minél mélyebbre hatolunk, annál nagyobb mélységeket fedezünk fel.

— Az ember szinte beleszédül.

Olvasgatok. Na lám! Engem bizony sohasem fog el ilyen szédület mostanában. Tudom, hogy régebben húzogattam a kezemen a bőrt és nagyokat csodálkoztam, hogy mi a szösz, hát ez vagyok én? Ez a nyúlós bőr ezekkel a szőrszálakkal? És nagyon tudtam álmélni ezen.

Ma csak mosolygok. Nézd csak! Hogy igyekszik az ember szaporítani a problémákat! Mintha nem akadna túl sok egyébként is. Egyeseket a túlvilági élet aggaszt, másokat az emberiség sorsa — ez meg, ehol-e. A bőrt húzogatja és bölcselkedik.

Szinte örülök, hogy ebben a tökéletlen, küzdő, vergődő korban élek. A véremlen érzem lüktetni a ritmusát. Nyakig elmerülve lubickolok az ellentéteiben.

Ma?

Alig érzékelek valami ellentétet. Minden roppant világos. És természetes. — Jobbanmondva kerülöm mindazt, ami visszás. Kerülöm az ellentéteket. Tudom, hogy a világ világ, nem sokat javult néhány év alatt, de ellentétei nem lüktetnek már az ereimbén. Lefoszot'ak rólam. Elzárkóztam tőlük. Szenttelen vagyok. (És az életszükségletté vált izgalmat hajlandó vagyok cowboy filmekkel pótolni.)

Mindenki szeretne a maga képére formálni. Ezt úgy nevezik, hogy nevelés, oktatás.

— Ragadd meg a gyepelőt! — biztatom magamat. Még ha téves utakra jutsz is! Akkor is többet ér a tudat, hogy „én akartam így”, nem pedig a vak sors és idegen „jósándék” hordoz keresztül-kasul mindenféle szemétdombokon.

— Micsoda bizalmatlanság! Micsoda igazságtalanság az emberekkel szemben! — hördülök fel hasonfekve az ágyon.

Forradalmi voltam és merész. „Nem kell semmi, amire a közvélemény ütöt'e rá a jóváhagyását. Nem hiszek senki eszméjének, meggyőződésének.” Mindent és mindenkit gúnyoltam. Elég erősnek éreztem magamat arra, hogy a magam világát én építsem fel. Nem tiszteltem senkit. (Értsd szó szerint.) Vita'koztam nyakra-főre. Ég'em és boldog voltam. — Még az sem izgatótt túlságosan, hogy az egyik heves vita'kozás után ki akartak zárni az iskolából, mondván, hogy zülleszttem az iskolai fegyelmet.

Ez voltam én.

Még a szülői szeretet is sértett. Tudom, hogy én is tökéletlen vagyok, mint bárki más. Miért lát bennem a szülő mégis többet, jobbat, különbet? Bántott ez az ésszerűtlenség, ez az oktalan szeretet.

A nagy emberi érzések, indulatok nem érdemlik meg azt a tiszteletkeltő nimbuszt, amely körülveszi őket. A szülői szeretet például csak egyszerű emberi szenvedély, tele önzéssel. Néha még a normális jószándék is hiányzik belőle. — Szenvédélynek nevezem, mert keletkezése nagyon hasonló az izgatószer fogyasztás, a részegség stb. keletkezéséhez. Az indítóok reális és szükségszerű (az ópiumszívónál: valami betegség, a szülőnél: a fejletlen, támaszra szoruló gyerek). De ez később megszűnik. (A betegség elmúlik, a gyermek felnő), csakhogy erre már a szenvedély fittyet hány és teljesen öncélúan fejlődik, terebélyesedik. Teljesen logikátlanmá és talajtalanná válik.

Sok visszásság, ferdeség és anomália születik ebből. Például siratjuk a meghalt rokont. De nem azért, mert a halottnak most valami fáj és mi emiatt sajnáljuk, hanem mert velünk történt tragédia. Valami megszűnt számunkra létezni. Ertelmetlenné, tárgyatlanná vált egy képzetsoportunk. A magunk veszteségét siratjuk. (A halottnak már semmi sem fáj.)

Aztán fáj a szülőnek, ha a fia elszokik tőle. Érzelmei tévútra viszik és nem megkönnyíteni, hanem megnehezíteni törekszik az előbb-utóbb bekövetkező válást. (A fiú házassága vagy a szülő halála.) Önző és merev szeretetével szinte tudatosan igyekszik fájdalmat okozni annak, akit szeret. Az önzetlen szeretet — éppen fia érdekében — azt parancsolná, hogy igyekezzen függetleníteni magától.

Igy van a szerelmesekkel is. A szerelmes például mindent megtesz kedvese boldogsága érdekében, egy valami kivételével: lemondani róla, válni tőle nem hajlandó. Még akkor sem, ha éppen ezzel boldogítaná. — Talán majd idővel kivesz az ilyen ésszerűtlen szeretet. De lehetséges ez? Nem szentségtörés ilyesmire még csak gondolni is?

Hát nem mondom, sikerült alaposan a feje tetejére állítani a dolgot. És ami a legfurcsább, most sem tudnék színt vallani ebben az ügyben. Nem is csoda. Azóta nemigen törtem rajta a fejem.

Nagyon érdekelt az ember. Vizsgálgattam minden oldaláról és még legszentebb vonásai sem ébresztettek bennem „kellő” tiszteletet. — Én akartam eldönteni, hogy mi az, ami tiszteletet érdemel. (Persze, ilyesmit nemigen találtam. Mindenkit ki lehet forgatni.)

Nem a munka, hanem az elégedetlenség és a kíváncsiság tette az embert emberré. (Hiszen dolgozni nem szeret!) A lehető legkisebb fáradsággal a lehető legnagyobb javakat igyekszik megszerezni. Mindig többet és jobbat akar.

Az ember soha sincs megelégedve. A nagy eszmék nagy tévedése éppen az hogy megelégedett emberek festegetnek, vagy ilyen embertípust szeretnének „kialakítani”. (Ilyen vagy olyan módon.) A mi szocialista emberünk is elégedetlen. Sőt, évek múltával is elégedetlen lesz.

Hm, csak nem olyan mértékben, mint mondjuk a harmincas évek proletárja. Az is igaz, hogy minden viszonylagos (amint ezt fentebb a szülői szeretet esetében is láttuk). Viszont én, most, nem vagyok elégedetlen. És hajlandó vagyok sorstársaimról is ugyanezt feltételezni. (Talán mert a tépelődés, a gondolkodás helyére a munka lépett? — Es a havi fizetés.)

Nem szeretem a bigott embereket, mert ők szinte eleven szobrai a szellemi egyoldalúságnak. — Na jó, többé-kevésbé mindenki ilyen, de ha valaki kultuszt úz ebből, az már több a soknál. — Templomba jár, az elveiért kész bicskára menni, beletemetkezik, belevész a párteszmeékbe stb. (Szerintem minden eszmei túlzás, bigottság.)

A józan kételkedést becsülöm mindenhol, mindennel szemben. (Mert hogy nem vagyunk tökéletesek és eszméink sem lehetnek tökéletesek — ez, azt hiszem, világos.)

Vállvergető, atyáskodó megértéssel mosolygok az ilyen okoskodásokon. (Habár a fentieket ma is igaznak ismerem el. Megcáfolni legalábbis nem tudnám.) Főlényes kézlegyintéssel nyugtázom és elismerem a fiatalkori lázat, — amely úgyis arra van ítélve, hogy lehűljön, lecsendesedjen. — Én ezt már tudom! Lám, ma már józanul meg tudom ítélni a helyzetet és a türelmetlenség nem ragad túlzásokra.

De azért néha felsír bennem a vágy. — Ez voltam én! Amikor még nem kaptam meg a behívót a tucatemberek hadseregébe. Ez most — kivételesen — nem a hétköznapi milliók lenézését jelenti. Megértem őket, mert megértem magamat is. — Mire jó a nagyzolás? A fiatal titán képzelődése nevetséges. (Öregszem?)

És mégis. Ő csiszolatlan gyémánt volt. Én pedig csiszolt üvegdarab vagyok. — És őrzöm azokat a régi feljegyzéseket, melyeket izgatottan, sokszor a forgalmas utcán vetettem papírra az alkotóláz gyönyörével.

Szinte kívánom, bárcsak megint kidobnának valahonnan. — De most már nem vagyok méltó ilyen megtisztelésre, megkülönböztetésre. Lehültem, nem telik tőlem lázadás. Dúdolgatom gúnyorosan, hogy „hej, de nagyon csendes ember lettem”.

Na, mi fáj?

Semmi... Jól érzem magam. És éppen ez a lubickolás a langyos köznyben — éppen ez öli meg a szellemi frissiséget.

Minden erkölcs egy-egy nagy tévedés. A szerelem és a nemi élet erkölcsé is csupán adalék az emberi butaság történetéhez. A természetes és tiszta örömet adó dolgokat, lám, néha kikiáltjuk bűnnek és romlottságnak. Sikerült is belőle izgató tabut csinálni. Misztikumot, ami a fiatal „rejtélyeivel” sokszorosán izgatja, gyötri.

Kész röhej! Tiltuk meg valakinek a lélegzést, aztán csodálkozunk, hogy a visszafojtott szusz kitör belőle. A szerelem is csak csendes szuszogás lenne e sokféle tilalom nélkül. Figyelemre se méltatnánk, mert valószínűleg senki sem esne túlzásba. (Senki sem zabálja magát betegre, ha az orra előtt mindig ott van az étel.)

Mit bánom én, hogy miként szeretnek majd száz év múlva az emberek! A szerelemben most csak a mindennapi apró tragédiák kötnek le és egy cseppet sem vigasztal a tudat, hogy lehetne ez még szebben, jobban is.

A bánat és a fájdalom hosszantartó állapot és intenzitása idővel még növekedhet. Az öröm, a boldogság csupán pillanatnyi lelki fény sugar — és ha tovább tart is, intenzitása erősen csökken. — Gazember az isten! Gazember a természet!

Minek is kecségtet az élet annyi szépséggel, annyi mámorral! Az ember sosem ürítheti fenéki a poharat. A beléoltott szomjas szépségvágyat soha sem csillapíthatja.

Érdekes, hogy az éhező fiatalnak nem az éhség fáj, hanem a világ sorsa. Micsoda dac, micsoda gúny ez! És micsoda lekicsinylő gesztus a maga apró anyagi gondjaiba és az egzisztencia hajhászásba vesző idősebb korosztály felé.

A fejlődés megcsalja az embert.

Hogy valaki boldog lehessen, egy kicsit együgyűnek és igénytelennek kell lennie. — És most jön a java! Tudniillik a fejlődésnek nincs is szükségére boldog emberekre — mert hol marad akkor a túlekedés, a tépelődés, az izzás és az ellentétek, amelyek előre visznek bennünket? A szép jövő csak délibáb. És utunk egy végtelenbe vesző archimedesi csavar, melyen szorgalmasan mászunk felfelé.

Ehhez nincs mit hozzátennem. Egy kicsit sértő az egész. (Tekintve, hogy jelenleg én is megelégedett vagyok.)

Dühít a tehetetlenség. Hogy nem vagyok a magam ura. Születésem, halálom nem az én akaratomból történt. Csak egy kiköpött rágógumi vagyok az út szélén. Valaki odalökött és ott kell maradnom, míg csak más valaki odébb nem rüg. Senki sem kérdezte, hogy akarok-e élni. A születéssel megkaptam a kezdősebességet, mint valami bolygó, és most a tehetetlenség mozgásban tart.

Ez aztán büszkeség! Az ifjú titánnak nem tetszik, hogy őrá is érvényesek a természet törvényei. Mintha a sast látnám szégyenkezni, amikor rápillant a tojáshéjra, amelyikből kikelt. Röstelli, hogy ő is éppen úgy jött a világra, mint egy közönséges veréb.

ELFAKULT IDEÁLOK

Várom a „döntést”. Valamire majd csak rájövök. Hogy tulajdonképpen mit is akarok én ezen a világon. Hogy mi az én szerepem ebben a színjátékban.

Persze, a kinyilatkoztatás elmaradt. A probléma elsikkadt. Nem fontos az egész. Nem is gondolok rá többé. Így aztán megoldatlanul is megoldódott. Megvan az elfoglaltságom, a munkám. Az életem folyása visszavonhatatlanul kapcsolódik a nagy menetrendhez. (És én szorgalmas fogaskerék lettem.) Élek, mozgok, sietek, hadonászok egyik napról a másikra, mégpedig mindenféle „döntés” nélkül. (Az élet értelmére nem jöttem rá, de most már nem is izgat.)

Így lassan, észrevétlenül és fájdalommentesen elsikkadnak, elfakulnak a fiatalos problémák. Megoldatlanul. És ilyen sorsra jut sok-sok más emberi probléma is. Néhányat az idő megold, de nagy részüket egyszerűen eltemeti. Az eredmény így is ugyanaz: a probléma megszűnik probléma lenni. — Nem kell azt mindig megoldani!

A fiatalos miegymásból csak a tekintély nem tisztelése maradt meg. Ez is csak részben, mert mostanában sohasem teszem ki köszömlére. Nem élek vele.

Figyelem magamat, és érzem, hogy egyre jobban durvulok. Nem vonz már a kutatás, elmélyülés, vagy a művészet. Nem hiszem, hogy egy kicsit is jobb, vagy különb lennék, mint mások. Már régen nem hiszem. A szép ideálok is „formát öltöttek” és leegyszerűsödve igen jól beleférnek az általános szokás, illem, erkölcs és az általános törvények keretébe. — Mind ebben szépen fellelhető az önérdek térhódítása, sőt, valami céltalan gonoszság is.

Nem hízelgek magamnak azzal, hogy ez az átalakulás tragédia. Ha az egész dologban van valami tragédia, az csupán ennyi: nekem mindez egy csöppet sem tragikus.

Csendes írás ez. Ami kis gúny belekerült, az is csak véletlenség. Hagyomány: szeretnék következetes lenni önmagamhoz. De éle már nincsen.

Egyszóval:

Felmérettem, leltárba vétettem és be vagyok skatulyázva mindörökre.

Amen.

A perspektíva kérdése*

Danilo Kiš

Holmiféle konformizmust tulajdonítani — ma — Lukácsnak, és nagybölcsen föltételezni, hogy — a műveiben széltében-hosszában kifejtett hivatalos irodalomelmélete mellett — más, őszintébb, nemhivatalos irodalmi és művészeti fölfogást hordoz magában, nem jelent mást, mint hogy félreértjük Lukács legfőbb törekvéseit. Márpedig ez a priori és rosszindulatú félremagyarázás szükségyszerű további félreértéseket és szemmalomharcot szül.

Lukácsnak a kritikai realizmusról szóló könyve** nálunk jelent meg először kéziratból fordítva, úgyhogy azt mondhatjuk róla: jelképe Lukács nonkonformizmusának. Az író az előszóban világosan kimondja: „Örömmel használom föl az alkalmat, hogy erről a kérdésről (a forradalmi romantikáról — K. D.) ne ezopuszi nyelven, hanem egészen nyíltan szóljak”. Szó sincs tehát „álcazótt ellenállásról és tagadásról”, hanem arról a meggyőződésről és állásfoglalásról, amit Lukács már évtizedek óta szenvedélyesen magyaráz és védelmez hol ezopuszi nyelven, burkoltan, hol pedig nyíltan, világosan, mint ebben az esetben is. Hogy valaki egyetért-e

vagy sem ezekkel a szempontokkal, pusztán rokonérzés kérdése az esztétikai koncepciók iránt. És — ezzel kezdődik az antilukácsizmusnak is nevezhető vita. Ha azonban ráfogásokból, meg nem értésből és bizalmatlanságból indulunk ki, nyilvánvaló, hogy egyik hibát a másik után követjük el: védelmünkbe vesszük Kafkát Lukácssal szemben, mintha Lukács tagadná Kafkát, majd azzal vádoljuk Lukácsot, hogy egy „izgalommen-tes, varázserejétől, a kalandos, fölfedező szellemtől, változatosságtól, meglepetésektől megfosztott irodalomért” száll síkra, egy amorfi, majdnem azt mondanám, kiherélt, geometriai irodalomért, s végül azt is megállapítjuk, hogy Lukács. — politikai okokból —

* A Kn'izevne Novine 104. és 106. számában Miloš I. Bandić beográdi író „O aktuelnosti avangardizma” címmel két folytatásban beszámolt Lukács György „Današnji značaj kritičkog realizma” című könyvéről. Cikkében leegyszerűsíti, vulgarizálja, s ezzel teljesen meghamisítja Lukács álláspontjait. Bandić cikke azonban, ameyre tanulmányom első részében célzok, csak a kalmu szolgált arra, hogy írjak Lukács szóbanforgó könyvéről és állásfoglalásairól.

** Lukács György: Današnji značaj kritičkog realizma — Kultura, Beograd, 1959.

„óvakodik mindentől; ami nem első pillantásra magától értetődő és kibogozható”. Az „antilukácsizmus” megteremtője a priori és kitalált tételekből indul ki, abból, hogy Lukács zsdanovista irodalompecér, s méltatlankodva dönt a modern irodalom és esztétika kulcsproblémái fölött, úgy oldva meg őket, mint holmi egyismeretlenű egyenleteket a gimnáziumban. Az „antilukácsizmus” öntelt szerzője Lukács pompásan megszerkesztett és megoldott allegóriáit (ezekről később lesz szó) szintén Lukács zsdanovizmusából vezeti le, számára az egész kérdés lényege világos és egyszerű: „Az allegória szükséges valami” — barátom —, mint ahogy szükséges a bírálókat is. A patológia, a dekadencia egyik alkotóeleme — szintén olyan egyszerű, mint a pofon: „Ugyan honnan is ered ez a patológikus áradat? Világos: öröktől fogva léteztek. Megtaláljuk Homérosznál, megjelhetjük Petronius Trimalchio lakomájában, Dantenál is, Shakespeare-nél is és másnál. Akár Mihail Solohovnál is. Az, hogy manapság árvízszerűen hömpölyög, fokozottan, idegesen, uralkodnivágyón jelentkeznek, az nyilván a modern ember sokrétűségéből, kifinomultságából és a tudományos lélekelemzésből következik!” Szóval: minden olyan világos és egyszerű, hogy világosabb és egyszerűbb már nem is lehet. Így áll a helyzet a magánnyal is, ami — az „antilukácsizmus” megteremtőjének véleménye szerint — „szintén útjában van Lukácsnak, a nagy maszoviknak, a kollektivizmus harcosának”. „A magányra azonban feltétlen szükség van, néha gyógyítóan hat az emberre” (lásd Pelagius: *Veliki narodni lekar*)... „A magányban rendszerint nagy gondolatok, nagy művek, nagy vállalkozások születnek” (lásd a *Knjizevne Novine* 104—105. számát... „A magány üdülés” (ugyanott) „Édes a magány, fájdalmas (!), céltalan, megmentő. Árnyas, zengő csendjében a jó és derűs titkok (!) meg a távoli rossz határán egy egész világ áll... Vajon megértik-e mindezt Lukács György és követői?” — kiált föl méltatlankodva az „O aktuálnosti avangardizma” írója, prófétaként az olvasó markába nyomva minden titkok kulcsát.

Nincs szándékomban vitába szállni a cikk írójával. Arra meg éppenséggel nincs szükség, hogy védelmembe vegyem Lukácsot ezekkel a támadásokkal és a félremagyarázással szemben. Mindenki, aki olvasta a szóbanforgó könyvet, vi-

lágosan látja, hogy Lukács csupán szenvédegyesen és becsületesen védelmezi esztétikai elveit és álláspontjait, az a kísérlete, hogy diszkvalifikálja a dekadens avantgardizmust, szintén abból a csaknem fanatikus meggyőződésből ered, hogy az effajta avantgardizmus a modern nyugati entellektüel kétségbeesésének és eltévelyedésének következménye, és — végül — az is világos lesz, hogy Lukácsnak e kérdésben elfoglalt szigorú álláspontja szintén a kétségbeesés szüleménye.

*

Lukács érvei néha veszítenek erejükből, mert a kapitalizmusról és az imperializmusról szólva a kézzelfogható valóságból veszi példáit, s ezekkel a példákkal csak a szocializmus ideológiáját állítja szembe, mert a „szocializmus vezető országának” társadalmi valósága (legalábbis a hidegháború idején) sok olyan paradigmát tartalmazott, amelyeket nem lehetett egyszerűen szembeállítani a kapitalista valósággal, már csak azért sem, mert szellemük nem volt ellentétes. E paradigmák egyike volt a „pápai-zsdanovi-geraszimovi politika” in *artibus et musicis*”, amint Krleža mondotta, és már maga ez a tény elegendő ahhoz, hogy megingassa az egyensúlyt a konkrét kapitalizmus és a marxista-leninista alapokon álló szocializmus eszméje között, amellyel Lukács operál. Ezért tudja olyan pompás érvekkel megbontani az így felfogott avantgardizmus alapjait, de amikor a leleplezett avantgardizmussal szemben a jövőbeli, tehát a (kritikai vagy szocialista) realizmust kell szembeállítania, kénytelen egy önmagára jellemző úgarrással politikai vonalra vinni át a kérdés súlypontját. Az élő és konkrét avantgardista dekadenciával gyakran nem képes szembeállítani ugyanannak a korszaknak a konkrét realizmusát, ehelyett irodalomtörténeti kirándulásokra fanyalodik, a múlt felé fordul, hogy korábbi eredetű példák segítségével mutasson rá a két ideológiát, a két módszert és a két folyamatot eszmei és esztétikai szempontból és lényegesen elválasztó szakadéokra. Ez azonban nem Lukács irodalomtörténeti és esztétikai tehetetlensége, tájékozatlansága, hanem a társadalomtörténeti fejlődés abnormális körülményeinek a következménye. Lukács maga is áldozatul esett ezeknek

az abnormális körülményeknek, ennek a zűrzavarnak. Szívvel-lélekkel a szocializmus elveit vallja, ezeknek áldozta életművét, de válságba került, mert tisztán látja, hogy a sztalin korszak lefokozta a szocialista eszmét, s azért száll harcba, hogy csökkentse ennek a lefokozásnak elkerülhetetlen következményeit a művészet terén. Lukács számára a szocializmus az egyetlen iránytű, a mai ember egyedül lehetséges jövője. A válság azonban nem ebből ered. Lukács nem kételkedik a szocializmus jövőjében, de maga is úgyszólván Kafka-szerűen érzi milyen nagy veszély vetette árnyékát erre a jövőre, erre az iránytűre. A sztalinista dogmatika és személyi kultusz árnyéka annál súlyosabb, hogy nem a kapitalizmus táborában született, hanem a marxizmusból és leninizmusból torzult el. „Mindennek a reakciója a polgári világban, de gyakran a szocialista országokban is, Marx és Lenin tanításának bizonyos mértékű revíziójában nyilvánul meg. Kétségtelen, hogy ez a legnagyobb veszély, ami ma a marxizmust-leninizmust fenyegetheti. De az is éppen ilyen biztos, hogy pusztá kézzel állunk szemben ezzel a veszéllyel — ha könyörtelenül le nem számolunk Sztalin dogmatikájával és a sztalin korszakkal, ha nem mutatunk rá a két dolog szoros kapcsolatára, elemi módszereire, s a belőle eredő magatartásra és ha nem bizonyítjuk be, hogy mindez ellentétben áll a marxizmussal és leninizmussal.” Az az érzés, hogy fegyvertelenek vagyunk e veszéllyel szemben — ez az alapja a Lukács könyvéből sejthető válságnak és karkai lidércnyomásnak. Ez fosztja meg rugalmasságától és ez teszi bizonyos mértékben dogmatikussá. Furcsa, de jórészt a sorokból helyenként feltörő szorongásnak köszönhető, hogy Lukács — a fanatikus elszántságból eredő hibák ellenére is — megszabadul annak a következetes dogmatizmusnak az oroszlan-résztől, ami korábbi műveit megfosztotta arányérzéküktől. A szocializmus jövője, amit Lukács — pongyolán szólva — kiegyenlít a realizmussal, új súlyt, új valóságot nyer, mert realisabb, emberibb, ígéretesebb, tehát igazabb lett.

•

Lukács nem ismeri el lényegesnek a formai kritériumokat, ha a realista és az avantgardista irodalom útjainak szétválásáról van szó. „Föltétlenül kerülünk kell — mondja Lukács — azt,

ami egyébként rendszerint vezető szerepet játszik a polgári avantgardista irodalomelméletben: hogy az utak elválásának indítékait a formákban keresik, mindenekelőtt az írásmódban, az irodalmi tevékenység technikájában, a közvetlen, technikai megformálásban.” Ez egyike azoknak az alapfogulatoknak, amelyekből megérthetjük Lukács magatartását a polgári avantgardizmus iránt. S ha szem előtt tartjuk az ebben a mondatban világosan megfogalmazott és az egész könyvben következetesen kifejezett gondolatot, hogy az avantgardizmus és a realista irodalom közötti különbségek nem egyszerű technikai, alaki és stíluskülönbségek, nem csupán egy többé-kevésbé kialakult „világképet” felépítményei, világossá válik előttünk, miért nem lát Lukács az avantgardizmusban mást, mint egy egész rendszer és világ távollátanságát és veszendő voltát.

Egy irodalmi mű legbensőbb lényegét — mondja Lukács —, ez a kérdés fejezi ki: Mi az ember? S Lukács éppen ezt veti az avantgardizmus szemére, ezért mondja jövőtlennek, elveszettnek, világnézetnélkülinek, irányítvevesztettnek, mert nem képes fölvetni az emberiség kérdését. Az avantgardizmus nemcsak nem veti föl az emberiség, a harmónia és a jövő kérdését — hiszen nem is vetheti föl —, de nem is tud semmit szembehelyezni az örökké vad alatt álló világgal, absztrakciókba menekül, formai és technikai exhibíciókba és következetesen csak a felszínen mozog. Lukács lényegében nem egy irányzat esztétikája és költészete, nem egy művészi áramlat ellen küzd, hanem egy világtörténelmi mechanizmus eszmei alapjait, társadalmi rendszerét vádolja és azt aknázza alá, amiből az ilyen költészetek és mozgalmak erednek. Lukács minden elismerést megad Kafkának, a művésznek, őszintén gyönyörködik műveiben* — ha másért nem, hát a bennük foglalt vádért, sőt elfogadja, művészi alkotásnak tartja Joyce szélsőséges avantgardizmusát, elismeri abbeli képességét, hogy sokrétű esztétikai törekvé-

* „Kafka pompásan, remekül látja: ennek a világnak a kísértetiesége oyan erősen hat rá, hogy ná a legegyszerűbb, leghétköznapibb jelenet is lidércnyomásos szorongást, kétségtelen válságot kap. Kafka igazi művész, nem elégszik meg az átletek felületés írásával. Szüntelenül érzi a művészi közlés vágyát.” (42. oldal) Kafka... ez az „Igazó lidércény” (82. oldal) — E jegyzetek Miloš I. Bandičnak szólnak.

seit következetesen és technikailag tökéletesen valóra váltsa, mert Joyce pontosan azt éri el, amit akart. „Igazságtalanságot követnénk el Joyce művészi törekvései és irodalmi szándékai ellen — mondja Lukács —, ha a regényében tapasztalt következetes felszínességét, menekülését a gondolatoktól és érzésektől azzal magyaráznánk, hogy nem sikerült megvalósítania szándékát, nem érte el, amit akart. Nem, nem így van! Joyce mindezt akarta és ennek megfelelően, a maga sajátos technikai eszközeivel váltja valóra szándékát. Joyce pontosan az ellenkezőjét akarja annak, amit Thomas Mann. A részletek nyugtalan rezgéséből, dinamikájából, ami állandó ugyan, de se célja, se irányja Joyce-nál — epikusan tekintve — a maga teljességében statikus egész keletkezik, olyan egész, amely tiszta statikát akar jelenteni és jelent is.” Lukács azért vádolja az avantgardizmust, mert távol áll az élettől, mert elvont szubjektivitások lehetőségeinek absztrakt összessége, s ezzel akarja helyettesíteni egy „adott fejlődési fokon álló ember távlatát és konkrét lehetőségeit. Ez az egyetlen elv, ami megnyilvánulhat, amikor válogatunk az absztrakció nagy összességének konkrétumaiban”. Csakis ilyen kiválogatással juthatunk el az igazságig, a realitásig, a valóságig, típusokig és egyéniségekig, szemben a lehetőségek elvont lényegével, ami szükségszerűleg az „egyéniség felbomlására” visz, ez viszont azt vonja maga után, hogy a „világ elmerülés az irodalomban”. Az elvont és a konkrét lehetőségek közötti különbségek megszűntét nyomon kíséri a külső és a belső világ kapcsolatainak megszakadása. Ezek az okok visznek — Lukács szerint — az allegóriáig és az allegorizálásig; az allegória az ember és a valóság közé vajt szakadék következménye. Walter Benjaminsal, az allegória létjogosultságának védelmezőjével vitázva, Lukács néhány ragyogó megállapításra jut. Az allegória — az avantgardizmus egyik lényeges jellemvonása — alakíthatja a világot, amelynek „jelentősége növekszik is, csökken is” — mondja Lukács. Az allegória ugyanis lényegében elvont, mert elveti az aprólékos, realiztikus részleteket, holmi-féle platói lényegre törekszik, amelynek tartalmaznia kellene — de nem mindig tartalmaz — minden részletet; az allegória az általánossal fejezi ki a különlegeset, ezzel azonban lemond a tipizálás és a jellemzés lehetőségéről. Ennek for-

dítottja: a különlegestől az általános felé haladás — tagadja az allegorikus distanciákat, lényegesen gyarapítja a művészet világát — véli Lukács —, mert ennek az „aprólékosan realista” világnak, a részletek világának a méretei lényegében olyanok, hogy allegóriával nem is lehet őket fölmérni és kifejezni: az első, legfőbb, realiztikus (partikuláris) dimenzió tartalmazza a platói, ideális vetületek világát is. Egy női arckép mint allegória, mint absztrakció azt akarja kifejezni, megtestesíteni, ami lényeges egy nő arcában, alakjában, de hogy ezt kifejezhesse, mentesíteni kell a realista részletektől, aprólékoságtól. De hát nem éppen a realista és reális Mona Lisa, minden „aprólékosan realiztikus” részletével együtt, nem éppen ez-e a lényeg, a platói lényeg — amire az allegória törekszik —, anélkül hogy hűtlenné válna akár a konkrét, akár az egyéni, akár pedig a tipikus szempont-hoz? Ezek az észrevételek azonban csak részben elfogadhatók, mert fölvetődik a procedúra kérdése is. A művészet önmagán kíván túltenni, meg akarja érinteni, vagy legalábbis meg akarja közelíteni az örökké vágyott lényegét, hiszen végeredményben ez indokolja meg létét. Ha az avantgardista művészet alkotásai néha az „emberi lényeg megsemmisítésének fölfuvalkodott mítoszáig” is eljutnak, ez — többek között — azért történik meg, mert ezek az alkotások fanatikus és vakmerő lendületükkel megközelítették azt az abszolútumot, ahol a művészetnek meg kell szűnnie, saját lényege előtt meg kell semmisülnie. Lukács kétségbe vonja, hogy az avantgardizmus tudatosan akar eljutni a dolgok végére, szerinte a művészet nem bújhat ki és nem is szabad neki kibújni a bőréből, nem szabad szétfeszítenie az emberi kereteket, nem szabad visszariadnia a társadalmi lényegtől, szerinte a művészet megszűnik művészet lenni abban a pillanatban, amikor — tudatosan vagy tudattalanul — behatol arra a határterületre, „ahol a nyelv fölbomlik, ahol megszűnik a különbség élet és halál között, ahol a lét és a tudat a semmibe merül, és ahol az ösvények a hallgatásba, azaz a tiszta valóságba torkollnak”.

Az eszmék örökké változatlan objektivitásának absztrakt, allegorikus képe, az objektív társadalmi valóság változhatatlanságának hite — Lukács szerint — szükségszerűleg az abszurdum és a veszendőség érzetét kelti. Ennek a világnak és keletkezésének példáját meg-

találjuk Kafkánál. Kafka „plátói meg-
rökönnyödése a valóságtól”, tehetet-
ségének érzése, ami „egy világnézet szín-
vonaláig emelkedik”, az az érzés, ami
Kafkában a világ minden eseményétől
való rettegés megrázó látomásáig, és e
megmagyarázhatatlan, kifürkészhetet-
len és elháríthatatlan borzadásnak való
kiszolgáltatottság látomásáig fokozódik
— ez teszi Kafka művét az egész modern
művészet szimbólumává — mondja Lu-
kács. Magának a művészetnek kell
azonban megszüntetni ezt a félelmet,
áthidalnia azt a szakadékot, amit terem-
tett. Lukács könnyűszerrel foglal ál-
lást Kafka *Kastélyának* allegorikus si-
vataga és Mann *Varázshegyének* huma-
nista távlata között — az utóbbi mellett
dönt. Ez az állásfoglalás nem, vagy leg-
alábbis nem csak az esztétikai rokon-
érzés alapján történt, hanem logikus
etikai következménye egy szenvedélyes
kiütkezésnek korszakunk általános
idegenné válásából, lelki zűrzavarából.
A művészetnek nem szabad elveszítie
ösztönző hatását a végső emberré-
válás folyamatában.

Amikor Lukács vádat emel az avant-
gardizmus ellen, valójában a politikai
rendszer vádolja: a polgári dekadencia
stílusát (a tartalom és a motívumok
megválasztásában megnyilvánuló tehet-
etlenséget, és azt, hogy képtelenek
különbséget tenni a lényeges és a lé-
nyegtelen között). Lukács szerint mind-
ez stílus, ami „szükségyszerűleg fejlődik
ki az imperialista korszak valóságából”.
Azonban Lukács maga sem tud megfele-
lő realista stílust szembe állítani vele,
mert a másik oldalon gyakran bele-
ütközik egy hazug és üres „realizmus”
dogmatikus törekvéseibe, amelyek kö-
zött a tartalom és a forma „kincstári
leegyszerűsítésé, ellentmondásaik
gazdagságának kiirtásává szűkül és a
szocialista jövő happy end-jévé kendő-
ződik”. Ez a torzulás — noha maga is
tudatában van — sok ellentmondást szül
nála, jócskán elvon vádjainak súlyából,
gyengíti érveinek erejét, ha az avant-
gardizmusról szól. Gyakran arra kény-
szerül, hogy — mint már mondtuk —
a konkrét avantgardizmussal a realista
irodalomnak csak eszméjét, ideálját
állítsa szembe, vagy pedig politikai vá-
dakhoz folyamodjon. Szembeállíthatja
Kafkával Thomas Mannt, a továbbiak
során azonban rugalmassága csökken,

nem találja meg az igazi ellenérvet, no-
ha tisztában van a veszéllyel, ami abból
származik, ha az avantgardizmussal
a szocialista happy end álrealizmusát
állítják szembe. Lukács pompás kriti-
káját adta ennek a realizmusnak, és —
véleményem szerint — könyvének leg-
főbb értéke nem az avantgardizmus el-
leni vád, hanem az, hogy leleplezi az
álrealizmust, ami a szocialista realizmus
cégére alatt jelentkezik. Lukács ragyogó
érvekkel bizonyította be, hogy az avant-
gardista irodalom kilátástalansága és a
szocialista realista irodalom távlatának
erőltetése — egyformán üres, mert a
napi eseményekhez szabott távlat és a
szükség szerű happy end valótlanúsága
nem hozhat igazi irodalmi termést, el-
lenkezőleg: az ilyen realizmus hazug
voltát bizonyítja. Az élet nem gyász-
menet, nem is happy end-es vásári pa-
radé. Az élet végtelenül sokrétű és
sokértelmű. „Camus nem mulasztja el
— mondja Lukács —, hogy rámutasson:
Dosztojevszki egész másvalamit és sok-
kal többet ad, mint követői, akik csak
a borongós hangot vették át tőle”. Azon-
ban — teszi hozzá —, Camus irodalmi
műve is teljes egészében ehhez a bo-
rongós világhoz tartozik. Lukács nem
elégszik meg Camus elvont humaniz-
musával, azzal, amit — például — a
Pestisben is megtalálhatunk, mert Lu-
kács számára a Pestis is csupa távlat-
talanság és kétségbeesés: „Nem folyta-
tása semmiféle múltnak és nem vezet
semmiféle jövőbe; általában az emberi
lét borzalmas realitása, ami itt-ott nyil-
vánvalóan megjelenik és másutt éppen
olyan nyilvánvalóan eltűnik”. Lukács
az egyedül lehetséges szocialista távlat-
ot vallja, mint a jövőbe és az emberbe
vetett hitet. Lukács szerint a perspek-
tívának — akkor is, ha telítve van utó-
pista elemekkel — az a végcélja, „hogy
teljes valóságában felfogja, és enged-
mények nélkül, kétségbeesés nélkül be-
mutassa a kort”. Lukács valóban kissé
dogmatikusan merevnek látszik, amikor
a kérdések lényegét úgyszólván kizáró-
lag politikai téren keresi, de abban
igaza van, hogy a távlatatlanság és a
kétségbeesés legalább annyira elszegé-
nyíti a művészetet, mint a hazug szo-
cialista happy end. Gondoljunk Becket-
re, amikor Lukácsnak a következő mon-
datát olvassuk: „Ha a társadalom elv-
ben megváltozhatatlan, s ha az ember
elégge leleményes, hogy megértse a
társadalomnak ezt a tulajdonságát, u-
gyan mi mást csinál, minthogy — a ha-

tóságok által engedélyezett ellenzéki álláspont határain belül — együtt üvölt a farkasokkal?”

Nem lehet azonban megtagadni az avantgardizmusról, hogy miközben megvetően elfordul az „ideológiára lefokozott” lényeg kényelmétől, szükségszerűleg és tudatosan vállalta az emberibb szellem nagy kalandját, és — akkor is,

amikor elveszített minden kapcsolatot a realizmussal, amikor megszűnt hinni a realizmusban — a művészetben kereste és találta meg a kárpótlást az életben számára meglehetetlen lényegért. Írni, ha mindjárt kétségbeesett műveket is, még mindig valamivel több, mint együtt üvöltetni a farkasokkal. Ez még mindig emberségért való kiáltás.

Bodrits István fordítása

Faluvége és a külváros között

Bori Imre

NÉMETH ISTVÁN: EGY EMBER ÜL AZ UDVARON, FORUM KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1959.

Nem az első könyvet nehéz megírni, hanem a másodikat. Az első benyomás csökönyös kényszere indít, amikor ennek a kötetnek a homlokára éppen ezt a valaha olvasott gondolatot írom fel. A „második könyvről” szóló aforizma Németh István kötete kapcsán magától értetődően nyomul az olvasó tudatába, olyan írói sajátosságokkal és problémákkal találkozik az Egy ember ül az udvaron címen összegyűjtött írásokban.

Írói nyitánya a Parasztkirályság című elbeszélésgyűjteménye volt. Nem összevetni szeretnék itt, hanem az indulást jellemezni ezzel az utalással. A Parasztkirályság nemcsak Németh István írói múltját jelenti, hanem azt a pontot is, ahonnan a „szegény ember világának” írói ábrázolása irodalmunk fejlődésében elindult. Nem megtagadni kell ezt a múltat, hanem legyőzni, túlhaladni rajta. Most megjelent elbe-

szélés-kötete ennek a „túlhaladásnak” a jegyében fogant.

A szegényember világbábrázolásának a magyar irodalomban meghatározott normái voltak és vannak. A látás szöge az elmúlt ötven év alatt alig változott valamit. A Mikszáth—Gárdonyi—Tömörkény—Móra—Móricz Zsigmond vonal szemléletével, népszerűségével rányomta bélyegét minden irodalmi kísérletre, amely a szegények életét akarta írásba menteni. A mai magyar irodalom még ma is ennek az irányzatnak a nyomdokain jár, csak a „cél-szűrő szegény embőr” típusát felváltotta az „öntudatos tszcs-tag” típusa. Németh István is erre az irodalmi hagyományra építette a maga „parasztkirályságát”, de nem maradt meg itt. Megkezdte ezt mind az írói viszonyulás, mind a formaadás területén felszámolni.

Azért volt nehéz megírni ezt a második könyvet, mert ennek többnek, és nemcsak jobbnak, hanem más emberi világúnak is kellett lennie. Erre kényszerítette éppen úgy belső, írói öntudata, mint eszméllkedése az irodalomban, a modern irodalom kényszerítő

hatása, valamint az a nagy fejlődés, amit vajdasági irodalmunk a jugoszláv irodalommal együtt az utóbbi években megélt. Az Egy ember ül az udvaron az útkeresés könyve. Hibái ebből erednek, erényei ettől csillognak.

Németh István élményeinek alaprétege a vajdasági falu életében képződött. S ez természetes is. Vajdaság paraszti világ volt, s aki e táj emberének életéből merített, ebből indult, magával hozta ezt a világot. Németh István első kötetében belülről, a szemléleti azonosultság állapotából nézte a maga írói világát, s ha most második könyvéről beszélek, elsősorban az írói szemléletmód változásairól kell szólnom, amelyek ott lapulnak kötetének tizenhárom elbeszélésében.

Németh István elszakadt fiatalokora szemléletétől, s életismeretét, a társadalmi élet rügóinak megismerése, általában társadalomtudományi ismeretei, az a gondolati munka, amelynek nyomán meghatározott világszemlélet kovácsolódhatott ki benne, döntően befolyásolták írói alakulását, fejlődését. A paraszti világot nem abszolút, hanem viszonylagos voltában fogja fel most már, nem az egyetlen lehetséges életformát látja benne, hanem csupán egyikét a lehetséges életformáknak, amely így sem mozdulatlan, hanem állandóan fejlődő, változó emberi életet sokaságából áll. Nem az áhitat, hanem a bírálat szemével nézheti ennek következtében írói világát, nem az évszázadok állóképét meríti elbeszéléssé, hanem azokat a tapogatózó lépéseket figyeli, azt a lelki elmozdulást, amit paraszti hősei lélekben, magatartásban, érzelmekben tesznek egy új, merőben más élet felé. A változást nyomozza legtöbb elbeszélésében.

A falvainkban valóságban lejátszódó gazdasági, társadalmi változások lelki vetületét szemléli, s ami új ennek nyomán elbeszéléseiben megjelenik az a faluból a város felé tartó emberek változásokra kényszerült tudata. Az írói világ szintér-változásának lehetünk szemtanúi elbeszéléseiben. Az elbeszélések egymásutánja is ezt sugalmazza az olvasónak. Szüle című elbeszélése a halállal találkozó riadt öregasszonyról még klasszikusnak nevezhető falusi téma, de a Délután az emberek hazamennek című kötetzáró elbeszélés már gyárban játszódik le, hősei gyári munkások, ez már egy új emberi erkölcs megformálásának igényével készült.

Faluból a város széléig, falusi portától a külvárosok „szívfacsaróan sivar, szürke, kis udvaráig” kísérik hőseit, lesi meg, mutatja meg őket. Kötetének első öt elbeszélése falun játszódik le, nyolc írása pedig városi témájú. Ezek a számok egymáshoz viszonyítva is jellemzően mutatják azt a fejlődést, amit Németh István gondolati útján megtett, szemléletében és ismereteiben gyarapodva.

Öt falusi témájú elbeszélése sem mentes az új szemlélet hatásaitól. Jellemző rájuk, hogy szinte valamennyiben erkölcsi kérdést bolygat meg, figyelmé a társadalmi erkölcs problémáira irányul. Az emberi magatartás és gondolkodásmód ábrázolása — a külsőségek helyett — megnövekedett írói igényét és megváltozott társadalmi szemléletét mutatja. Központi írása egész kötetének s falusi témáinak is a kötet címadó elbeszélése: Egy ember ül az udvaron. A „boldog ember” móríci hősére emlékeztet elbeszélésének ez az embere, aki „felgyürt ingújjal ül az udvara egyik sarkában s nézegeti az imént felsepart tiszta udvart” és mire az elbeszélés végéhez érünk, ugyanúgy változik át ez az igénytelen „boldogság” nagy-nagy boldogtalansággá, mint Mórícz nagy regényében. „...Milyen jó volna, ha az ember mindig olyan boldog lehetne, mint ő az előbb, pár pillanattig, amikor az elvégzett munka nyönyörűsége úgy kisimította a lelkét. De valahonnan mindig, mint a derült égből a villám, lecsap az emberre valami dühös méh, és egyszerre vége mindennek, egyszerre eszébe jut az embernek minden...” A munka öröme, a boldogság és boldogtalanság kérdéseit veti fel egy igénytelen emberi élet rajzában. Egyetlen mozdulat, egyetlen emberi reakció fényével megvilágítja hőse életének igénytelenségét és a szegényember-sors megszorult egyhangúságát, amely nem áll másból, mint: „...lemegy majd a faluba és amikor az emberek kijönnek a nagymisérről, publikáció után, bemeleg szótlan társáival a kocsmába és isznak és csak késő délután tér haza részegen. Hétfőn kezdődik a hétköznapi munka. Eljön majd a szombat is, és ha aznap nem esik az eső, a hét utolsó munkájaként felsöpri az udvart, aztán leguggol egyik sarkában és megint érzi majd azt a végtelen nyugalmat, amit ma érzett és mindenkor munka után, ünnep előtt.” Egy kezdetleges társadalmi tudat raj-

zát adja, amely nem terjed túl a jelzett életrend szűk keretén: a boldogság netovábbja a rendbetett udvar, a rendbehozott szoba, amikor „tiszták az edények a stelázsím”. És ezt a tudat-állapotot tükrözi a fátumszerűen megjelenő boldogság-rontás is, ami ott ül hőse egész életén. Az elbeszélés többi részlete, bár kiegészíti a képet, nem ér fel az udvar sarkában ülő, munkájában gyönyörködő ember „boldogsága” rajzával. A kolbászt kívánó és ezért mézárósnak készülő gyerek gondolatában az apa élete motoz tovább, s erre is mintegy az apa árnnyéka borul.

A derék ember című elbeszélésében is ennek a kezdetleges, primitív társadalmi tudatnak változatát rajzolja a „Hitler-bajúszú, jól megtermett kővér ember” és a „mindig földrenéző, madárkoponyájú, vékony kis ember” beszélgésében. Nem új írói módszert alkalmaz ebben, de jól megmutatja a „madárkoponyájú ember” észjárását, aki szegény létére nem iratott földet, ma is napszámba jár jobbmódú parasztochhoz, és kimondja a lecsúszott gazdagnak „féltveörzött” titkát, — mert hátha az és barátai „még mind erősek lehetnek” —, hogy „azért akkor jobb világ volt”. Jellemző az írónak az emberi tudat állapota felé fordult figyel-mére, hogy még az *Öregember a macskával* című elbeszélésében is, amely példás paraszttörténetnek indul, a végén ismét ennek a primitív tudatnak a rajza felé fejleszti a történet menetét. Hasonló az eset Az erdő és magányos fa című írásában is. Itt is abból a meséből, amely egy magányosan élő apáról szól, aki kedveskedni akar főztjével a városból hazaérkező fiának, de az nem dicséri meg főztjét és ezzel megsérti, kiemelkedik egy mondat, amely újból a primitív tudat rajzára irányítja figyel-münket: „Az ember teljes meglegedés-sel, boldogan fogott a főzéshez”.

Jellemző Németh István fent említett elbeszéléseire, hogy szinte mindegyik-ben megzavarodik a „boldogság” primitív öröme, a meglegedettség, amely szűkreszabottan is ott él hőseiben, amelyt a maguk módján megteremtettek, vagy vágyaikban megálmodtak; megzavarodik az öröm, ürmé válik, s írásai a falusi életképek megszokott harmóniája helyett egy diszsonáns, de meglátásban új, termékeny, kísérleti életábrázolás, életfelfogás felé mutat-nak.

A „megszakadtság”, megroppanás, amely falusi történeteit jellemzi, az idill komorabb színűvé válása, amely ott lebeg írásai felett, a városi történeteit bevezető Idegenekben mutatkozik meg a legvilágosabban. Németh István ebben az írásában ki-éleztet formájában mutatja meg a problémát. Balogh bácsi városban él, tanult fiánál lakik és fiát, unokáját, menyét és egész környezetét idegennek érzi. „Szerette volna megkérdezni a fiától, hogyan érez és gondolkodik ő ma-ilyen módon és nagy kényelemben? Ami itt van ebben a szobában, minden tárgyon, mintha az ő verejtékcseppje is csillogna. Pedig neki ehhez az élethez semmi köze. És a fiának se az ő volt életéhez. Miért taníttatta? Hogy az ő élete küzdelemmentes legyen? Most tisztán és világosan érzi, hogy nemcsak azért, és megérezte azt is, hogy az ő élete ebben a kellemesen meleg, csön-des, kényelmes, félhomályos szobában megszakadt és nyomtalanul elenyészik”. Ami paraszthősei „boldogságát” megzavarja, itt a gondolkodás, életfogás, élet-élés ellentétében teljes mértékben kibontakozik, legalábbis a felszínen, és ezt jól s találóan érzékelteti Németh István. Az öreg Balogh is „boldog” lehetne. Például, ha unokája nem nagy-apának, hanem öregapának szólítaná és nem kezitcsókolomot köszönné neki, menyének nem nagyapa lenne és nem kínálgatná az asztalnál, ahogy a vendéget szokás. Nem két nemzedék, hanem két élethez való viszonyulás, két életmód, az élettől két félt váro tudat találkozik össze elbeszélésében. A múlt morzsolódik fel hősei lelki vetületében falun — habár ott az elmozdulás még nem látszik meg annyira —, és város-on is. Érdekes megfigyelni, hogy falusi története (az egy Derék ember kivételével) monológok, sőt Balogh bácsi története is az. Városi története egy részében azonban az elbeszélések dialógus-jellege az uralkodó, az emberek egymással szembenállása határozottabb, ezekben az elbeszélésekben a hősök összecsapnak, egymással ellentétes magatartást, tudatvilágot képviselnek. Az Idegenek még csak lelki történésként mutatja ezt, az öreg Balogh gondolatain keresztül vetítődik fel, de a Szemetes bosszúja című elbeszélésében már az emlékeihez menekülő és az emlékeitől szabadulni akaró emberek párbeszéde folyik, inkább a jelenben élő ember áll szemben a múlt volt uraival. Helyzetek és ember-típusok különböző változataiban is

ugyanaz az élethelyzet ismétlődik: ezt találjuk meg az Utas az állomáson párbeszédében, a Két szolga ellentétében. A szemetes és a „goszpogya”, a volt utca-seprő (most hivatali szolga) és a volt banktisztviselő (most titkár) dialógusában az emberi magatartás kétfélesége teremti meg az elbeszélés légkörét és a beszélgetések gondolatmenete mutatja meg hőseinek tudat-világát, e gondolkodásmód egyszerre primitív és mégis az újdonság erejével ható voltát. Matyi bácsi még visszakívánczozik az utca-seprők rosszabb életfeltételei közé, visszasírja elmaradt életét, de az, hogy nem veszi le sapkáját a népbizottság elnöke előtt az irodában, már nemcsak „butaságának” a jelképe, hanem annak az új, emberibb viszonyoknak is (természetesen egészen kezdetleges szinten), ami lehetőségként a hősből, Matyi bácsiban, is él. Ezt világítja meg Zakariásnak, a volt szolgalelkű, alázzkodó tisztviselőcskének a kérdése: „Tán még benn is fejen volt a subara?”.

Városi témájú elbeszéléseiben külvárosi udvarok, kislakások világát mutatja meg. A faluból városba került emberek állomása ez. A nappali álom című elbeszélése éjjeli órének vizsgálódásaiban, — a monológus felé hajló módszerrel — a városban élő, de még nem városiasodott ember gondolatvilágát mutatja meg, azokat a kétségeket, amelyek felmerülnek évtizedek városi élete után is: jó utat választott-e, hogy városba költözött, hiszen még mindig boldog, ha falubelijével találkozik, de ez a boldogsága rögtön keserűséggé is válik benne, mert azok már idegennek tartják, megváltozottak, másnak, bár nem szakmunkás, a városi életformák legkezdetleesebb szintjén áll; nem tanul semmiféle szakmát, napszámos volt és éjjeli őr lett, de helyét „sohasem találta ebben a nagy városi zürzavarban”, és mindig arról álmodozott, hogy „haza is látogat ő már egy vasárnap!” Szeretne egyszer már úgy igazán „hazamenni”. E tudatok környezetrajzában, ha csak egészen vázlatosan is, de jelzi a városi életformának egy fejlettebb fokát Micinek, a gyárilánynak az udvari napozásában. Ugyanezt a környezetet rajzolja a Hulladék című elbeszéléseiben is. Panorámája ez a külvárosi bérházudvar lakóinak, azoknak a tudatfokoknak amelyek itt képződnek. Fölvonultatja és néhány soros jellemzéssel élénk állítja Micit, előző elbeszéléseinek gyárilányát, a bogárnár-

műhely mesterét, a segédeket, inasokat, a „görbe kis munkást”, aki a „szocializmust szidja”, kizárólag operettenét hallgat és kanadai rokona van, egy nyugdíjas öregurat kutya-mániájával, a fősvény háztulajdonos néniékét; az unokáitól körülvevett, tizfilléres ponyvát olvasó, nagyhasú öregasszonyt, a csavargó vejét, mindig szülő feleségét. Igényben, életmódban egyikük sem emelkedik ki, ugyanazt az apró, szűklátókörű, kicsinységekbe fulladó, lezárt szemhatáru ember-világot mutatja meg, mint falusi elbeszéléseiben is. Hősei a városi életforma perifériáján élnek, s csak külsőségekben hasonultak. Lélekből őrzik még, tudatuk alatt érintetlenül hagyták a magukkal hozottat: a primitív társadalmi tudatot, az élet ösztönös élését. Kötetét Sanyi bácsi alakjával fejezi be, aki ösztöneiben, gondolkodásmódjában is az emberi magatartásnak egy igazabb formáját képviseli magához hiva, pártfogásába véve Szutykot, az utca örökké éhes, gyereket.

Az írói elgondolás, amely e könyv szerkesztésében megnyilvánul a tudatállapotokra irányult figyelmet mutatja. A Szüle öregasszonyának motyogásától („A nagy Ilus, a lánya, kint van kapálni a közösben. Minden a helyén van. Szegény Juui meghalt. A temetésre föltétlenül el kell mennie. A bab a kemencében. Hát akkor mit felejtett el? Semmit. Csakugyan minden rendben van. Nyolcvannégy év után végre minden rendben van”), az élet ösztönös élésének a rajzától, Sanyi bácsi örökbe fogadó hívásáig az emberi élet és életformák változatos és gazdag világát mutatja meg. Hősei kis emberek, akik nem látnak bele a társadalom életébe, mechanizmusába; sorsukat, ha felmériük, kis boldogságok és nagy boldogtalanságok egyszerű megnyilvánulásainak látják. A múlt terhe alatt nem tudnak igazibb életforma felé törni.

Hősei valamennyien ennek az életállapotnak a megtestesítői, valamenyiben a falu életformájára küzd a városával, s a régivel harcol az új. Az *Elsettek* című írás csupán abban különbözik a többitől, hogy hősei a városi életforma egy megrekedt fokát élik, ösztönösen cselekszenek, nem hatolt tudatukig az emberi élet igénye. Erre figyelmeztet az írás monológ-jellege is. Az úrhatnám, dolgozni nem szerető, kispolgári asszony magánbeszédében ez a múlt termelte életstílus és felfogás

kap hangot, amely éppen úgy elmaradott, primitív, visszahúzó, gátló, mint am azok életében a falu évszázados öröksége („Ha valahova elküldtem, mindig ráparancsoltam és tizszer is a szájába rágtam, hogy ha bemegy valahová, kopogj az ajtón és alázatos szolgája, és nagyságos úr, vagy kisasszony és tetszik tudni, és finoman megmagyaráztam neki, hogy viselkedjen az urakkal, mert azok mind finom emberek, nem olyan dicszópásztor ivadékok, mint te...”).

Németh István élet-, probléma- és társadalomlátásának, aklotói tevékenységének nagy gyarapodása kétségtelen gazdagodása ez a kötet. A valóság megközelítésének ez az elsősorban gondolati útja, a külsőségek után az emberi tudatállapot ábrázolásának törekvése jelzi az írói fejlődést. Németh István írói világa nemcsak szélességében, hanem mélységében is gyarapodott azáltal, hogy új társadalmi élet-területeket vont érdeklődési körébe, hogy az emberi életetek felszíne, a külső történet alatt megtalálta a lelkit, a tudatban megragadt, ott működő társadalmi vonatkozásokat: egy szóval hőseinek társadalmi tudatára lelt.

A formaadás már ennek a gyarapodásnak, látás-váltásnak a következményeként jelent meg, s ezen a területen munkája nem olyan egyértelmű, mint az élet jelenségeinek meglátásában. Ha szemléletileg a fejlődés a paraszti világ ösztönös vetítésének elhagyása, a formaadás területén ez a munka a magyar szépprózai hagyománytól való elszakadás kísérlete, az elbeszélés elszakadása az anekdotától. Németh István megoldásai, a felmerülő nehézségek miatt, nem mindig célbatalalók. Ahány elbeszélése van e kötetben, annyi megoldási kísérlettel találkozunk. Közös sajátosságuk a monológus és a dialógus nagy szerepe. Ez a módszer általában alkalmas a hősök gondolatainak közvetítésére, a külsőségek leírását így válthatta fel a hősök gondolati, érzelmi, hangulati életének megmutatása. A *Szüle* című kötetnyitó elbeszélésben például a monológus még bátoritanul vesyül bele a klasszikus elbeszélés szerkesztésbe és leíró módszerbe, de az *Elesettek* már szinte teljes egészében monológus, a narratív rész már csak keret, összekötő szöveg, alig van szerepe a mondanivaló kifejezésében. *Egy ember ül az udvaron* című elbeszélésében a leírás és a magánbeszéd egyforma szerepe hozzájárul ahhoz, hogy ezt az elbeszélést —, habár sok aránytalan-

sággal találkozunk benne, (sokat időzik a tyúkok és méhek párharcánál és aránylag kevesebb hely jut az ember megmutatására) —, egyértelműen megfogalmazottnak lássuk. Dialógusos elbeszélései közül sikerült A szemetes bosszúja, amelyben a szavak karakterizáló szerepe uralkodik, egyszerre tud velük emberi jellemeket és társadalmi magatartásokat is megmutatni, míg az Utas az állomáson álom-technikája, naív befejezése, a botorkáló útkeresés történetét irreálissá, az elbeszélés prostituált hősnőjét pedig megfoghatatlanná teszi.

A Hulladék nagyot-marokolása, sok szereplő megjelentetése, vagy legalábbis emlegetése, inkább hat egy regény cselekmény-vázlatának, mint elbeszélésnek. Nem véletlenül veszi itt át a szót hőseitől az író, nem véletlenül váltja fel éppen itt a megmutatást az elmesélés. Amilyen biztosan rajzol meg Németh István egy-egy embert, olyan bizonytalanul szól, ha elbeszélésében több hőst akar szerepeltetni.

Hősei megmutatásában elhagyta az aprólékos részletezést, a külső történet inkább csak vázlatos helyezköttést jelent nála, de a mondanivaló súlyát nem ezek az elemek, hanem a lelki történések hordozzák. Nem „testközelből” mézi hőseit, nem a borostás arc, a rossz kalap, a kerges tenyér, a lakás, az udvar tűnik fel elsődlegesnek írásaiban, sikerült megtalálnia azt a kellő távolságot, amelyből hőseinek tudat-világát megformálhatja. Ebből a szempontból például nagyon érdekes, hogy hősei névtelenek, s beszédjükben sem követik a paraszti témájú elbeszélések szokásos affektált népieskedését. Egy-egy tájnyelvi szó, hangalak csupán színesítő, de nem jellemmegmutató szerepet kapott.

Elbeszéléseiben nem történeteket mond el, hanem állapotokat rögzít, hőseit néhány egyszerű mozdulattal rajzolja meg, s ez szoros kapcsolatban látszik lenni ember-és problémalátásának minőségi változásával. Hősei alig cselekszenek, alig történik velük valami. Amikor az elbeszélésbe lépnek, már megtörtént velük az, amiről elmélkednek. A meditációnak, a gondolati elemnek e benyomulását a paraszti élet ábrázolásába csak üdvözölni lehet. A fentiek következménye pedig az, hogy elbeszélései nem zárt világot mutatnak, egyik sem hat a befejezés zártságával:

megjelennek az író színpadán, megmutatkoznak s egy-egy meditatív pillanataik után eltűnnek, anélkül, hogy meg is oldának életük problémáját. Az elbeszélések statikus világa egy mozgásban lévő világot sejtet és mutat meg.

Nagyon tanulságos feladat volna részletesen összehasonlítani Németh István történet-indításait és zárórészeit. Mindegyik elbeszélése nyugodt, narratív mondatokkal indul, majd a monológus, illetve dialógus benyomulásával hangot vált s a vége, bár a befejezést jelenti, de nem a hősök életének, történetének végét is. Mindegyik elbeszélésében a kezdet és a vég között, lelki síkon, az emberi tudatban valami megmozdul; bár nem történik hőseivel szinte semmi, mégis más emberként távoznak szemünk elől. Az elbeszélések a megvilágosodás pillanatait mutatják a hősök életében. Ezért nem tudta az író a szokásos módon befejezni hősei történetének elbeszélését.

Az *Egy ember ül az udvaron* a fenti új jegyeknél fogva, Németh István fejlődésének egy új, pozitív jellegű állomása. Nagyszerű írói lehetőségek felcsillanását mutatja kötete, kiaknázásukkal irodalmunk új és gazdagodó szakasza értékes alkotásokkal gyarapodhat. Ebben a kötetében az indulás pillanatában leshetjük meg az író. Látja a célt és kitapogatta az utat, amelyen haladni lehet. Szép és bátor írói feladat vállalását üdvözölhetjük ebben a kötetében: megmutatni a paraszti világ új társadalmi állapotát, amelyben a gondolati elem éppen annyira otthonos, mint az intellektuálisabb jellegű közösségekben. Felfedezni és megmutatni, hogy a hősök gondolataikkal is emberek, nemcsak „izzadságukkal, emésztésükkel, étvágyukkal és nemiségükkel”, mint eddig a paraszti világot megmutató elbeszélésekben szokásos volt. Németh István kötetében már ennek ábrázolás-kísérletét üdvözölhetjük.

A humor és szatíra határán

Tomán László

KOPECZKI LÁSZLÓ: KUTYÁK...
MACSKÁK... FORUM KÖNYVKI-
ADÓ, NOVISZAD, 1959.

Kopeczki László első könyve, a *Kutyák... macskák...* azt bizonyítja, hogy a szerző, akit 1947-ben a *Téglák, barázdák* antológiában mint a drámai hangú Veron c. elbeszélés szerzőjét ismerünk meg, azóta pedig mint szelídhangú lírikust, majd mind élesebb tollú és hangú riportert és humoristát tartottunk számon, frői fejlődésében eljutott odáig, hogy hosszabb lélegzetű, a humor és szatíra határán álló alkotással lépjen az olvasók elé. A *Kutyák... macskák...* nem regény, nem novella. Humoros írás azokról az emberekről, akik munkaidejüket négy fal között, irodában, számjegyek hosszú oszlopai fölé hajolva töltik. Szeretünk róluk, a könyvelőkről s a hozzájuk hasonló hivatalnokokról lekicsinylően nyilatkozni, kispolgároknak nevezni őket, megfélelkezve arról, hogy munkájuk milyen egyéniség-romboló, idegölő, hogy munkakörük szabja meg érdeklődésük határait, az üti rá a szürkeség, unalom, lelki sivárság, sok-

szor az értelmetlenség bélyegét életükre, amely csupa hétköznapból áll.

Azok az emberek is, akikről a *Kutyák... macskák...* szól, ilyen könyvelők, hétköznapi emberek, kispolgárok is vannak közöttük, habár a kispolgárság sok ismertető jelét — épp a legsúlyosabbakat — nem látjuk meg bennük. Egy irodába vezet el bennünket a szerző. Ott ül Bandi, Fazekas, Klári, Feri bácsi, Margit, arra jár a főnök és a hivatal többi tisztviselője. Részleteket tudunk meg róluk, színes képekben ismerkedünk meg velük. Úgy érzik életüket, mint egy rájuk nehezedő lidércnyomást. Kopeczki sem tudta elkerülni a hivatalnokok megrajzolásában azokat a vonásokat, amelyeket a világirodalom mai alkotói már bemutattak, természetesen sikeresebben, hatásosabban, meggyőzőbben, hitelesebben. Elég Georges Duhamel *Salavin-ját* vagy Kafka *Gregor Samsa-ját* említenünk, a *Die Verwandlung*-ból. Kopeczki Bandija is érzi azt, amit a világ minden hivatalnokja érez: „Ülök a toronyban, mint a balladai fogoly. Mert fogoly vagyok, az nem két-ség. Ülök a második emeleten, az ablak mellett, és könyvelek”. A modern irodalomban megtaláljuk az ember auto-

matizálódásának folyamatát művészi ábrázolásban — ismét Duhamel-re és Camus-re utalok; Salavin is, Mersault is (a *Közönyből*) többé-kevésbé az automatizált embert képviseli. Kopeczki is megfigyeli és a maga módján ábrázolja ezt: „A ládából kivesszek egy kartont. Ráteszem a könyvelőtáblára. Jobbal felveszem a töltőtollat. Irok. Leveszem a kartont a tábláról, visszateszem a ládába. Ballal kivesszek egy másikat...” Bandi azonban érzi ennek a helyzetnek a visszasságát, végzetességét, s ezért kiált fel: „Segítség, emberek! Eresszettek! Megfulladok! Fáj minden ezerszer megutált mozdulat. Égeti a szemem minden leírt szám”. Az örökközen egyforma, egyhangú munka géppé alakítja át az embert, s aki még nem vesztette el egészen egyéniségét keresi belőle a kiutat, a menekülést. Ő nem válik érzéketlenné, közönyössé, mint Mersault, meg szeretne szabadulni, másképp élni, hisz ez a munka, amely nem is követel fizikai megerőltetést, csak bizonyos szellemi erőfeszítést, fizikai fájdalmat okoz neki. Ekkor következik be nála az egyéniség kettéhasadása: „Hangom nem is remeg. Ez egy másik ember hangja. S ez a másik ember most megint kartont vesz ki a ládából, jobbal felveszi a töltőtollat...” és az „egyik ember” ha másképp nem, legalább ábrándjaiban megszabadul attól a börtöntől, melyet úgy hívnak: hivatal „...amint az örült, eliramodnék. Cipőm a hónom alá. Futnék. Ki, a mezőre. Ki az erdőbe. Leülnék a fenyőfa alá, és muzikáló fülemet hűtetném fenyőtoboz kopogással.” A fogság érzése Bandi tudatában tovább fokozódik. „Tulajdonképpen halálra ítélték, de később átváltoztatták életfogytiglani könyvelésre”. A könyvelés tehát — büntetés, súlyos büntetés, azonos a halálos ítélettel. Ezért tekinti hősnek azokat, akik naponta nyolc órát görnyednek a rovatok fölött: „Minden könyvelő, aki naponta nyolc órát könyvel — szellemi nagyság.” Az egyforma, monoton munka, amely nem enged meg semmilyen egyéni kezdeményezést, alkotást, hanem szinte kalodában tartja az ember értelmét, s egy robot műszerévé alakítja át agyát, lassan örli az idegeket is: „Nincsenek idegeim. Hacsak az a pár lehangolt húr nem az, melyen környezetem egyre hamisabban játssza kisdud motát.” És azt kérdezi Fazekastól, aki az első nap ott akarja hagyni az irodát: „Hát nem hajlandó

meghosszabbítani tartózkodását a boldondok házában?” Ettől a munkától az ember türelmetlen, ingerült lesz, indulatok tombolnak az irodában. Kiút nincs, menekülni nem lehet. Már a munka sem megy, ahogy kellene. A számok csúfot úznek a könyvelővel: „Öösből csinálók hármast. De nem jó az egész. Ajjaj. Rossz helyre írtam! Hangosan feljajdulok. Némán néznek rám. Nem szólok semmit. Forró homlokkal radírozok. Mindent ronggyá radírozok. Hány óra? Nem nézem meg. Az imémét méztem. Még másfél örökkévalóság... De mégis csak rápillantok. Szent Isten! Hát az előbb már több volt. Vigyázat! Már megint hova akarod írni azt a számot!” Az idő is visszafelé pereg, minden ellene fordult! Az automata felmondta a szolgálatot! Ezt a helyzetet, csak pillanatokra, egy érzés, egy lányhoz való vonzódás oldja fel. Amikor már a kétségbeesés szakadékának peremére ér, előhúzza fiókjából egy lapot, amelyen a kedves keze írását láthatja. „Kivirágzanak a sorok, mint a virágoskert. Szigorú egyes. Haty-tyúnyakú kettes. Ölelnivaló nyolcas.” Emellett az ő írása „Tönkrevet sereg. Behorpadt ó betűk, menekülő ú-k. A számok olyanok, mint a törés után roszszul összeforrasztott csont.” Igen, a szerelem, amely a kitöltött rovatok, teleírt papírlapok között sompolyog, meg tudja vigasztalni könyvelőnket. Érti, hogy az ideálhoz valamilyen módon el kell jutni: „Át kell gázolni a dolgokon. Meg kell találni a Kék Madarat.” Csak hogy a szerelem sem olyan egyszerű dolog. Annak is vannak sötét oldalai, keserű pillanatai. S ha ezek hozzájárulnak a kistisztviselő egyéb csalódásaihoz, akkor csak súlyosbodik a helyzet: „Egyedül maradtam benső nagy ürességben. Sötét van.” A lelkiismeret is megjelenik ilyenkor a maga követeléseivel: „Szörnyűség! Most látom, hogy mocskos a kezem. És itt az a sok elpusztított szív. Mennyit törtem-zúztam. Mondjam a nevetek? Mondjam a szemeket? Mind rám néz most. El kell bújniom! Nem lehet elbújni a bánatos szemek elől. Kegyelem, bánatos szemek!” Az ostromló, idegromboló számokhoz csatlakoztak a vádló szemek. Don Juanunk vesztes fél lett, szerelmi bánat gyöttri, önkívületbe dönti, Jóvá akarja tenni bűneit, egy csokor virágot szedni. „Lerohanok a lépcsőkön. A virágagyás előtt megtorpanok. Ó, hát ez nem kert. Ez börtön! Fehérre meszelt

téglaszegélyek. Nyezett fű. Kerek ágyások. Félkörágyások. Háromszög-ágyások. Virágok sorban. Rajvonásban. Oszlopsorban. Csatarendben. Bokrok vízszintesen, függőlegesen, átlóirányban. Útáttal fordulok el." A világ szelíd-sége — a virágok is a börtönre emlékeztetik. A kertből hiányzik minden egyéni; eredeti, s az uniformizált életre utal, melyben nem található semmit, ami a szellem szabad szárnyalásából született.

Bandi a legplasztikusabban megrajzolt alak Kopeczki művében. Ő maga a Könyvelő, aki belekerült a robotmunka malmába, s amíg idegei és szíve épek, amíg péppé nem zúzódik egyénisége, nem kerül ki belőle. Csak időnként jut lélegezethez, csak nagyritkán tud szabadulni a nyomástól, amikor a lányokra gondol. Ilyenkor sikerül az életet könnyelműen, komolytalanul felfognia, s ez a „hisztériás rab”, ahogy Feri bácsi, a könyvnek talán egyetlen higgadt, józan, de háttérben maradt, kissé homályos alakja nevezi, „rázza a láncokat”.

A többi, már említett személy, alkik közül Fazekas és Klári emelkedők. Bandi mellett, hála a könyv szerkezetének, premier planba, teljessé teszi a kishivatlanok világának mozaikját.

Ennek a könyvnek több érdeme van. Elsősorban az, hogy időszerű. Nincs odaírva: Történik napjainkban, de megtaláljuk benne korunkat, korunk emberét, kényszerképzeteivel, avótreimjeivel. De benne van a társadalom egy rétegének életfelfogása, a gondtalan, a holnappal nem törődő, csak a mának élő emberek világszemlélete, habár ezt világszemléletnek nem is nevezhetjük; hogyan neveznénk, amikor a világhoz, a valósághoz, ami rajtuk kívül van, a valóságot valami, látóköriük egészen szűk, csak két-három életmegnyilvánulásra korlátozódik. Én mégsem nevezném őket kispolgároknak. Tudjuk, hogy a kispolgárságot klasszikus formájában, az önzé, önmagába zárkózás, kényszerítés és erkölcsi elferdülések jellemzik. A *Kutyák... macskák...* emberei sokkal „normálisabb” emberek, semhogy ezeket a tulajdonságokat megtaláljuk bennük. Sőt, a modern idők kétségbeesésével, a kényszerű, nyomorgatják őket, mint akárki más. Ez azonban nem azt jelenti, hogy pozitív személyek.

Hogy a könyvelés terminológiáján maradjunk, a könyv „követel” rovatába tartozik Bandi lelkiállapotának

megjelenítése is. Már előjáróban mondtuk, hogy nem szabad a nagy példákhoz hasonlítanunk. Egy azonban biztos: suggesztív erővel, mélyrehatóan végezte Kopeczki ezt az elemzést, s meg lehetünk vele elégedve.

Ami legjobb a *Kutyák... macskák...*-ban, az maga az írás, a szöveg. A mai irodalomban általában a Hemingway regényeiben és elbeszéléseiben előforduló párbeszédeket s a hozzájuk hasonlókat tartják a legsikerültebbeknek. Nem szeretném Kopeczki dialógusát ezekhez hasonlítani; meg kell mégis állapítanom, hogy könyvében a párbeszédetek remekművek a maguk nemében. Könyvedén peregnék, tele vannak meglepő, nagyszerű fordulatokkal, csattanókkal, szellemes megjegyzésekkel, célzásokkal, csipkelődéssel. Hangulatosak, formásak, kifejezők, metszetek, velősek, érezni bennük a mondatok és szavak jelentésének árnyalatait. Kopeczki olyan fontos szerepet szánt a párbeszédnek, hogy szinte a többi ábrázolásmód rovására, előnyben részesíti a légkört, a személyek, a környezet és a cselekmény kialakításában.

Itt kell megemlítenünk Kopeczki mondatait is, amelyek leggyakrabban rövidke, s magukban hordozzák a szöveg ritmusát. Idéztük már azokat a rendkívül dinamikus részeket, melyekben ábrándozik, illetve ahol a virágoskertet mint börtönt mutatja be. Ide írom még egy nagyon sikerült, sodró ütemű poétikus mondat-sorát: „A férfiak... Akarnak. Könyörögnek. Kapnak. Mennek. Vesztenek. Visszajönnek. Könyörögnek. Újra szeretjük őket. Igen, most odakiáltanám: — Vezettül gögös fiatalember! Egyedül vagy nagy fájdalomban! És fájjon, nagyon fájjon, annál is inkább, mert éppen te okoztad ezt a fájdalmat magadnak és másoknak...” Milyen rövidke, de határozottak, kegyetlenek, életteli, keserűséggel, sorszerűséggel önérettel telítettek ezek a rövid, egyszavas mondatok! Egyetlen állítmány (mindenütt ige!), mégis megnyit mond! Más helyen a mondatok „auvista képre emlékeztető leírásá” bsmörülnek: „Sárga fű. Zöld fű. Piros fa. Kék fa. Az ég egészen a földig ér. Persze, ez otthon a kerítéstől nem látszik. Gyermekláncfű.” Ahhoz is ért Kopeczki, hogy a mondataiból kialakult képzet hatásosan lezárja, s egy meleg, tarka, csillogó folttal fejezze be a részletet.

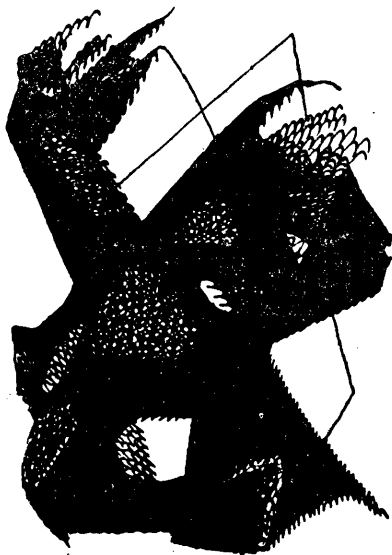
A humor lépten-nyomon megjelenik a könyvben. Ez jellemzi az írás alaphangját. Hol ártatlan és ártalmatlan, naiv tréfa, hol pedig gúny. Igaz, talá-lunk egészen lapos, elcsépeelt vicceket is, amelyek nem válnak a könyv dicső-ségére. De vannak finom, szellemes, eredeti tréfás vagy szatirikus mozza-natai is.

Nem volna teljes ez az ismertetés, ha nem jegyeznénk meg, hogy a *Kutyák... macskák...* nyelvi szempontból több kívánnivalót hagy maga után. Nem akarunk itt nyelvi hibákat felsorolni. Kopeczki tagadhatatlanul jó stilisztá, s éppen ezért nem lett volna szabad meg-engednie, hogy könyvét magyartalansá-gok éktelenítsék. Természetesen, a ki-adó lektorát is nagyobb gondosságra kell intenünk.

A *Kutyák... macskák...* szerkezeté-ben érdekes megoldás három szereplő külön bemutatása a könyv egy-egy ré-szében. Három személy számol be ugyanis az eseményekről. Sajnálunk kell, hogy más-más esetről beszélnek, s nem ugyanazt adják elő, egyéni szem-szögből. Az egyes fejezetek elé idézeteket

tett Kopeczki: Bandi részénél hirdetés-töredékeket, Fazekasnál labdarúgó mér-kőzés közvetítésének foszlányait, Klári-nál pedig politikai cikkek, jelentések mondatait. Vita tárgya lehet a mottók célszerűsége, habár egy részükben, szim-bólikusan megtalálhatjuk a fejezet bizonyos jellegzetességeit. Legtöbben azonban nem tudtuk megtalálni azokat a szálakat, melyek a fejezethez fűzik őket. Ezért céljukat tévesztették.

A könyvelők sivár életkrónikájának és egy kissé langyos szerelmi történet-nek összeszövődéséből keletkezett a *Kutyák... macskák...* Maga a cím is rejtélyes egy kissé, ha azonban a való élet tényeire egyszerűsítjük, könnyű megértenünk. A kutyák meg a macskák — itt vannak a könyvben: Bandi, Klári Margit, Fazekas és a többiek, akik úgy élnek egymás mellett, mint a kutyák és a macskák. S mint az életben, rajtuk kívül még annyian. Szinte mindannyi-an. Avval a különbséggel, hogy a házi-állatokat természetük, ösztönük osto-rozza egymás ellen. A kétlábúakat a körülmények, feltételek, a helyzet, a-melyben élnek. S ez az egyetlen elfo-gadható igazolásuk.

NEMLÉTEZŐ, KIGONDOLT ALAKOK?

Hans Werner Richter, *Di Besiegten* (A legyőzöttek) írója, azok közül a háború utáni német írók közül való akik őszintén, nyíltan tárták fel a jelent. Utóbb eltávolódott ugyan a jelenkortől, emlékek felé fordult, majd második könyvével utópiába merült, mégis úgy emlegették, mint a *Gruppe 47* nevű haladószellemű irodalmi csoport vezetőjét.

Új regénye, *Linus Fleck oder der Verlust der Würde* (Linus Fleck avagy az elveszített méltóság) bizonyos szempontból visszatérés a régi tárgykörhöz. Ebben a regényben ismét Nyugat-Németország háború utáni életéről, a fekete piacról, a pénzügyi reformokról, a gazdasági föllendülésről és az új fegyverkezésről ír. Ebben a korban él a regény főalakja, Linus Fleck. Nem rossz ember, de túlságosan alkalmazkodó, kissé jellemtelen és puha. Újságíró, kiszolgál minden sikeres mozgalmat, így hát megbecsülik. Karrierjéért azonban „méltóságának elvesztésével” fizet. Úgyesebb, furfangosabb pályatársai túljártak az eszén, legyőzik.

Richter a következő megjegyzést biggyesztette a könyv elejére: „A regény hősei nemlétező, kigondolt alakok. Ha valaki mégis találva érzi magát, a vélt hasonlatosságot a kor típusai okozzák... Egyébként azok, akik találva érzik magukat, valóban előfordulnak a regényben”.

Die Bücher-Kommentare azt írja az új könyvről, hogy nem nevezhető korunk jellegzetes alkotásának. Richter prózájából nem hiányzik ugyan a gunyorosság, sem a társadalmi szatírához feltétlenül szükséges erkölcsi állásfoglalás, de — teszi föl a kérdést a beszámoló írója — valóban jellegzetesnek tekinthető-e Linus Fleck? Később megállapítja, hogy Richter túlságosan egyszerűsítette a karrierhajhász újságíró életének hátterét. A regény riport-ízű, túlon túl közel áll a valósághoz. Linus Fleck nem típus, sorsa magában álló eset.

Kissé akadémikus hangú ez a megállapítás, főleg azok számára, akik a legújabb németországi eseményekben egy tipikusan egészségtelen, sőt gyógyíthatatlan állapot gyümölcseit látják.

„A SZÁMÚZETÉS SOHASEM ÉR VÉGET”

Időszerű társadalmi regény *Hans Sahl: Die Wenigen und die Vielen* (Kevesek és sokak) című új könyve, amelyről a *Monat* számol be. Ez az életrajzi regény Georg Kobe — lényegében Sahl — sorsáról szól, arról, hogyan látja önmagát és életét egy New Yorkban élő német emigráns. A cselekmény a háború harmadik évével kezdődik, amikor Kobe — öt országgal a háta mögött — Amerikába érkezik. Közvetlenül egy emigráns gyűlésre visz el bennünket az író, egy terembe, amelynek bejárata fölött azoknak az íróknak a neve van felírva, akiknek könyvei odahaza máglyára kerültek. A pódiumon amerikai zászló díszel. „Bolondok és próféták, hitvitázók, és írástudók gyűltek itt össze, üldözöttek, bántalmazottak, azok, akik az emberiség pártszolgálatában öregedtek és ösztültek meg, akiket a Föld egyik feléből kiűdöztek, de még mindig buzgólkodnak, még mindig tiltakoznak — csupa legyőzött hadvezér, akik azt szeretnék bebizonyítani, hogy stratégiájuk mindenkellenére helyes volt”

Mire a könyv végére érünk, Kobe négy évvel öregebb, a háború véget ért, Hiroshima romokban hever és a hajdani menekültek hajóra szállnak, hogy az új és — amint hiszik — újjászületett Németország szolgálatába álljanak. Kobe a hajó lépcsőjéig kíséri régi barátnőjét és — New Yorkban marad.

„Mert tudta, hogy a számúzetés sohasem ér véget, soha ebben az életben. Az ő emigrációja már nem függ országoctól, lelkiállapottá vált, életformává, passzív ellenállássá egy olyan világgal szemben, amely erőszakból és az erőszak ellen használt erőszakból, mozgalmakból és ellenmozgalmakból áll.”

Kobe a számúzetésben föleleveníti múltját, gyermekkorát, a végzetes 1933. esztendő, menekülését a határon túlra, fogságba esését Franciaországban, emlékeket idéz és rögzít, maplójegyzetekkel hidalja át az időszakokat és múltjának zűrzavarából kiemelkedik a német fasizmus szörnyalákja.

A kritikusok nincsenek egészen megelégedve Sahl új könyvével, a *Monat* is úgy véli, hogy a könyvben túlsok az esszé-elem és kevés a közvetlenhangú elbeszélés. „Úgy látszik — írja a *Monat* kritikusa —, maga Sahl is érzi, mennyire tehetetlen ezzel az infernális témával szemben. Egyhelyütt ugyanis ezt írja: Elegendő maga az a tény is, hogy az egészet átértük: Miért kellene fölserolnunk keserű tapasztalataink kémiai alkotóelemeit is?”

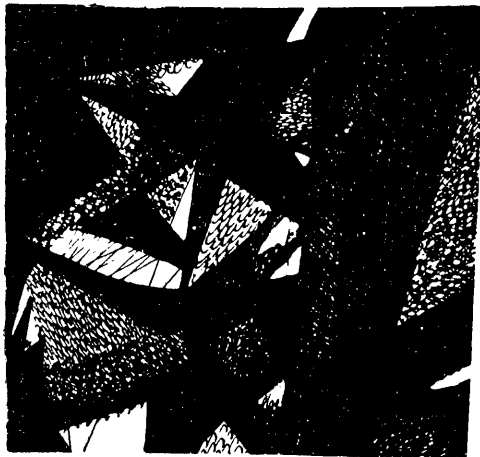
VÉGET ÉR A KRITIKA URALMA AZ AMERIKAI KÖLTÉSZETBEN?

Marc Shapiro, a Pulitzer-díjas amerikai költő, a *New York Times* december 13-i számában támadást intézett a modernista, úgynevezett kritikus amerikai költészet ellen. Kirohanását egy új irodalmi mozgalom előjelének tekinthetjük. A támadás a T. S. Eliot, Erzsébet Pound, Marianne Moor, Paul Valéry, V. B. Yates és mások által évszázadunk második és harmadik évtizedében meghonosított költészet ellen irányul, amelyet időközben — főképpen Amerikában — általában a modern költészet szinonímájává avattak. Shapiro, aki mellelleg a nebraskai egyetem irodalmi tanszékén a költészetet adja elő, éppen az ellen küzd, hogy az úgynevezett kritikus költészetet kizárólagossá tegyék az amerikai egyetemen. Itt ugyanis a modern költészet cégére alatt külön tárgyá tették a „kritikus költészetet”.

„Ez a költészet valószínűleg az egyetlen, amelyet keletkezéseivel és létével egyidejűleg *kell* előadni — állapítja meg Shapiro. — Márpedig az a művészet, amelyet kikorúaknak kell előadni, mielőtt még valóban élvezni tudnánk, mindenképpen beteg. A modernizmus hívei —, hogy támogassák és igazolják ezt a gyengécske költészetet — a kritikában keresnek menedéket. A modern irodalmi bírálat a legveszedelmesebb irodalmi komplexum, ami valaha létezett. S ezeknek a bírálatoknak az írói — furcsa — maguk a költők, a költemények szerzői, vagy azok a költők, akik maguk is aláírták a „klasszikus” iskola kiáltványát. Semmivel sem kevésbé obszkurusak, mint az a költészet, amit védeni akarnak... Bárki, aki a „kritikus költészetet” tanítja, előadja — tudja, hogy hidegen hagyja a hallgatókat, még akkor is, ha az előadó világosan látja a dolgok háttérét. Ennek az állapotnak egyetlen előnye van, éspedig az, hogy ezer meg ezer előadó jut kenyérhez a college-okban. Nagy, egészséges költészetnek nincs szüksége bírálatra. A kritika a filozófia egyik ága, s csak ritkán irodalom. Korunkban — sem az egyik, sem a másik. A modern bírálat egy maroknyi, hatalomra vágyó író propagandaeszköze.

— Mi a célja ennek a költészetnek? — kérdi Shapiro, majd így válaszol: „Mindenekelőtt a kulturális ortodoxia megszilárdítása. A politikában népellenes valami az ortodoxia... az irodalomban a romanticizmus ellen fordul, megtagad olyan költőket is, mint Blake, Lawrence és Whitman, s mindenkit, aki entellektüell-ellenes és „optimista”.

Shapiro megállapítja, hogy az igazi költőket, közöttük D. H. Lawrence-t, Dylan Thomast és Robert Frostot nem a hivatalos kritika, hanem az olvasóközönség ismerte el előbb. Az új amerikai költőnemzedék pedig — állapítja meg Shapiro —, éppen ezeket a költőket követi. Amerikában — folytatja — éppen most van keletkezében egy új, anti-modernisztikus költészet, az őszinteség, az emberi érzések poézise, s ha még nyers, tanulatlan és itt-ott hisztérikus is, nem baj, ezt az árat meg kell fizetnünk azért, hogy a kritika egy egész nemzedéken át uralkodott a költészetben.

TARTALOMMUTATÓ

Híd irodalmi díj, 1959	179
Fehér Ferenc versei	181
B. Szabó György / Napló és feljegyzések	184
Huszár Zoltán versei	192
Majtényi Mihály / Pörkölt sósmandula	196
Gulyás József versei	205
Slobodan Marković / Kicsi	207
Mihai Avramescu versei	211
Laták István / A magános Szabó János	213
E. A. Poe / 'A holló	218
Kiss István / Hattyúdal huszonhatodik születésnapomra	221
Danilo Kiš / A perspektíva kérdése	228
Bori Imre / Faluvége és a külváros között	234
Tomán László / A humor és satíra határán	240
KRONIKA	244
JEGYZETEK	247

B. Szabó György rajzait a 191, 195, 206, 210, 212, 217, 220, 227, 233, 239, 243. és 246. oldalon közöljük.

Mellékletek a 184. és 185. oldal között.

Folyóiratunk kiadásának költségei az utóbbi két évben jelentősen megnövekedtek, s tejedelmének bővítése, majd pedig a papír- és nyomdaköltségek emelkedése folytán ráfizetésünk egyre gyarapodott. Az elmúlt évben folyóiratunk példányszáma is rohamosan növekedett, ami kétségtelenül színvonalának és nagy népszerűségének köszönhető, ám a példányszám emelkedése még inkább növelte a veszteséget. Már tavaly arra kényszerültünk, hogy az előfizetési díjon nem változtatva ugyan, felemeljük folyóiratunk példányonkénti árát 50-ről 100 dinárra. Most kénytelenek vagyunk az előfizetést is évi 1.000 dinárra (félévi 500 dinárra) emelni, azval, hogy az új díjszabás 1960 április elsejétől lép életbe, vagyis: az 1960. év első negyedét még a régi díjszabás szerint számoljuk el, a többit pedig az új szerint. Előfizetőinknek tehát befizetett összeg erejéig, az új előfizetési díjszabáshoz igazodva küldjük folyóiratunkat.

Bizonyosak vagyunk benne, hogy számíthatunk előfizetőink támogatására a jövőben is, és gondunk, fáradozásunk megértésre talál. A Híd eddig az ország legolcsóbb irodalmi és művészeti folyóirata volt, s ezután is a legolcsóbbak közé tartozik.

Kiadóhivatal

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. MÁRC. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠICA 1.
— SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA — ELŐ-
FIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FÉLÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

FD

ntudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társ